VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
EVANG. TEOLOGIJOS FAKULTETO LEIDINYS Nr. 4

SENOVĖS BAŽNYČIOS ISTORIJA

PARAŠĖ
Prof. D. P. JAKUBĖNAS

KAUNAS * * * * * * * * 1934

Vytauto Didžiojo Universiteto
Evangelikų Teologijos Fakulteto steigimo
sumanytojui

Teisininkui Dr. M. Yčui

kaip pagarbos ženklą
ir to fakulteto branduolį sudariusiems
kolegoms

Prof. Dr. D. V. Gaigalaičiui

ir

Prof. Dr. K. Kurnatauskui

bendram dešimties metų darbui paminėti

skiriu šį veikalėlį

Prof. D. P. Jakubėnas

PRATARMĖ

Didelės tikybos vadovėlių mokiniams lietuviams evangelikams stokos skatinamas, drįstu pasirodyti Lietuvos evangelikams šiuo pirmuoju bandymu. Medžiaga šiam vadovėliui imta ne iš pirminių šaltinių, bet iš jau esamų didesnių ir mažesnių bažnyčios istorijos veikalų. Turinys jame taip padalytas, kad mokyklų mokiniams skiriama tai, kas atspausdinta stambesnėmis, o studentams ir kitiems, be to, dar ir tai, kas — smulkesnėmis raidėmis. Atsižvelgiant į tai, kad abiturijentai evangelikai stoja į Evangelikų Teologijos Fakultetą dažnai menkai arba beveik visai nepasiruošę iš teologinių dalykų, šis vadovėlis nori studentams padėti įgyti žinių iš bažnyčios istorijos; jis teikia tik metmenis, o ataudus patys studentai turi pasigaminti rimtomis studijomis rinkdami medžiagą iš paskaitų ir kitų šaltinių. Todėl tenemano komilitonai pasitenkinti vien čia patiektų žinių kiekiu, jei nori būti tinkamai pasiruošę praktiškai, vaisingai dvasininko veiklai. Ir šiame vadovėlyje tikrai atsiras trūkumų ir netobulumų. Vartojant jie bus pastebėti. Už taisytinumų maloningus nurodymus, būsiu kiekvienam nuoširdžiai dėkingas.

Tegul Viešpats Dievas laimina šį kuklų darbą gausiais vaisiais ir tegul šis vadovėlis patarnauja didesnei Dievo garbei.

Autorius.

Kaunas.
Kalėdų šventėmis
1934.

ĮŽANGA

Bažnyčia yra Kristumi tikinčiųjų bendruomenė; kadangi tikėjimas yra širdies dalykas, tai bažnyčia pačioje esmėje yra neregima, vidinė. Bažnyčią sudaro tikintieji žmonės, kurių veikla pasireiškia išoriai, todėl tokia veikiančių žmonių bendruomenė yra regima. Šioji bendruomenė jos narių nuodėmingumo dėliai bendrai ir atskirai linkusi klysti ir prasižengti; užtat ji neatvaizduoja tikros bažnyčios pilnoje skaistybėje. Jos išorių apsireiškimų vystymasis, jų teigiamas arba neigiamas įvertinimas turi istoriją.

Pagal įvykius, kurie turėjo nepaprastos reikšmės visam išoriam ir vidiniam bažnyčios vystymuisi jos istorija daloma į perijodus. Tokiais epochas sudarusiais įvykiais bažnyčios istorijoje reikia laikyti ginčo dėl Kristaus asmens užbaigimą ir tuo laiku pagrįstą rytų ir vakarų bažnyčios skylimą (schisma), ant romėnų valstybės griuvėsių iškylančių germanų tautų sukrikščionijimą ir reformaciją. Pagal tuos įvykius bažnyčios istorija daloma į tris perijodus.

A. Senovės bažnyčios istorija graikų — romėnų pasaulio aplinkumoje.

B. Bažnyčios istorija vidurinių amžių, romėnų — germanų pasaulio aplinkumoje.

C. Bažnyčios istorija nuo reformacijos laikų.

Bažnyčios vystymosi būdas labai įvairus; išsiplėsdama ji užkariauja sau naujas sritis; gyvesniam veikimui ir gyvavimui ji duoda sau sutvarkymą; pagal taisykles ji išvysto pamaldas; ji perkeičia savo narių gyvenimą, ypačiai doriniai religinį gyvenimą; ji stengiasi savo tiesą išvystyti moksle ir su ja supažindinti savo sekėjus. Todėl kiekvienas perijodas tenka suskaldyti į išsiplėtimo, pamaldų arba kulto sutvarkymo ir gyvenimo bei mokslo skyrius.

A. PERIJODAS.

SENOVĖS BAŽNYČIOS ISTORIJA GRAIKŲ—ROMĖNŲ PASAULIO APLINKUMOJE.

I. SKYRIUS: PIRMINĖ KRIKŠČIONYBĖ.

§ 1. Pasaulio būklė Kristaus laikais.

Žmonijos istorijos siekimas — Dievo Kristuje Jėzuje apsireiškimas. Visa, kas įvyko iki Kristui ateinant, buvo tik prirengimas. Senovės pasaulio kultūra nepatenkino jos kūrėjų; savaime kilo juose išganymo religijos išsiilgimas. Tokios rūšies religiją Dievas apreiškė žydų tautai. Abi — pagonijos ir žydijos — istorijos rūšys, skirtingos savo siekiais ir uždaviniais, vystosi lygiagrečiai; laikui išsipildžius Kristuje abi srovės susilieja ir savo per šimtmečius įgytais patyrimais jam tarnauja.

1. **Pagonybė** buvo senovės tautų pasaulio už Izraelio ribų religija. Graikai ir romėnai vaizduoja pagonybės pražydimą. Graikų menas ir mokslas, romėnų teisių, ir valstybės mokslas visiems laikams lieka įžymiausiais žmogaus žinojimo ir pagalėjimo pavyzdžiais. Nežiūrint įgimto apreiškimo gamtoje, istorijoje ir sąžinėje, pagonija neturėjo tikros pažinties. Pagonių dievai buvo liaudies dvasios kūriniai. Jų religija buvo ne kas kita kaip garbinimas gamtos apsireiškimų.

Todėl lygiagrečiai vyko pas juos dorinis pakrikimas ir religinis paklydimas. Jie matė auganti nykimą ir suprato, kad patys sau padėti negali; todėl anų laikų geriausiosios asmenybės buvo nusiminusios dėl žmonijos likimo. Anų laikų pagonių pasaulis buvo be meilės, be gailestingumo ir be vilties. Pagonių tarpe kilo išsiilgimas kažko geresnio, kilnesnio, aukštesnio. Jie manė tai atsieksią savo tėvų religiją pagerindami tuo, kad į ją įtraukė svetimos religijos pradų. Tarp pagonių buvo ir tokių, kurie dėjosi prie žydų, priimdami Dievo rinktosios tautos tikėjimą.

Taip buvo priruoštas pagonių pasaulis ir tiltai permesti greitam Evangelijos platinimui nuo rytų į vakarus. Romėnų vieninga valstybė ir graikų kalba jungė visą tuometinį pasaulį. Prekyba ir geras susisiekimas taip pat daug prisidėjo, kad greitai buvo išplatintas išganymo Kristuje Jėzuje apreiškimo mokslas.

a) Pagonių **religijos** šaknų reikia ieškoti šiurpulyje prieš gamtos apsireiškimus, gyvybės nepragaištingume ir sąžinėje glūdinčioje sąmonėje, kad yra aukščiausia gera e s y b ė. Gamtos apsireiškimai įvairūs; todėl pasireiškia ir dievų didelis įvairumas ir skaitlingumas (politeismas). Pagonių religingumas turėjo nepaprastos įtakos. Apie tai liudija jų pasiaukojimai ir savęs išsižadėjimai (vaikų aukojimai, hekatombos, išsikastravimai...). Pagonys dėjo daug pastangų, kad kaip nors išsinėrus iš kūniškumo ir susiliejus su aukščiausia esybe (misterijos). Jų religinis gyvenimas buvo apsuptas daugybe apeigų, burtų ir prietarų. Tokiomis priemonėmis manė veikti dievybę ir padaryti ją sau palankią. Religija be tikėjimo ir meilės negalėjo išvystyti giliai pagrįsto dorovingumo ypačiai ten, kur paprotys neteko savo galios. Santykis su dievybe reiškėsi beveik išimtinai baime būti dievų pabaustam. O dievai glaudžiai jungėsi su tautybe ir valstybe. Todėl buvo aukštai vertinamas tautiškumas, kurs nepripažino žmogaus teisių svetimšaliams ir vergams, o moterys naudojosi tik aprėžtomis teisėmis. Piliečio dorybės, ypačiai pasiaukojimas valstybei, buvo labai branginamos. Valstybės mintis buvo išaukštinta, kad valdonas buvo dievinamas.

b) **Filosofija** nebuvo susidomėjusi religija. Dievybės ji buvo reikalinga išaiškinti pasaulio esimui. Tik žemesnieji gyven-

tojų sluoksniai, liaudis, buvo pagauti religijos išsiilgimo. Neskaitlingi apšviestieji buvo nebetekę tikėjimo dievais, religiją jiems pavadavo filosofija. Jau nuo 6 šimtmečio prasidėjo liaudies religijos kritika. Buvo galima sutikti ir visišką netikėjimą. Tačiau apšviestieji vengė galutinai nutraukti ryšius su tėvų religija. Pasaulio atsiradimą aiškino tik kaip atsitiktiną atomų padarinį; žmogaus siela esanti mirtinga, dievai gyveną pilname patenkinime, nė kiek nesirūpindami šiuo pasauliu, pasakojimus apie dievus aiškino alegoriniai ir taip stengėsi išsilyginti su liaudies tikėjimu.

c) **Papročiai** valdė tautų gyvenimą; ir šiuo atžvilgiu krikščionybei būtų buvę sunku nugalėti, jei pagonių papročiai nebūtų netekę savo galios tarp senovės pasaulio tautų. Tačiau ir čia filosofija pratęsė kelią krikščionybei, sutrenkdama ir pakeisdama senas pažiūras į gyvenimą. Turtai ir garbė, šeima ir valstybė kadaise sudarė graikui ir romėnui aukščiausį gėrį. Filosofas niekino žemiškus turtus, nesidomėjo pasauliška garbe, šeima jo akyse neturėjo jokios reikšmės; jis buvo abejingas valstybei; filosofas siekė dorybės; jo svajonė buvo tapti išminčiu; valstybė, kokią jis sau vaizdavo šioje žemėje taip mažai randama kaip ir tas išminčius, kurį jis garbino. Tokie tai buvo filosofo idealai, kurių niekas šioje žemybėje neatatiko. O dorybė, kurios filosofas mokė, buvo visiems žmonėms statomas reikalavimas, jo peršama meilė tenka visiems žmonėms. Nebuvo nieko stebėtino, kad pirmiesiems krikščionims filosofai dažnai atrodė krikščionimis arba, kad juos nors prilygino kaip pirmtakūnus žydų pranašams.

d) **Valstybė.** Krikščionybei būtų buvę sunku plėstis, jei jai būtų reikėję turėti reikalo su tomis atskiromis tautomis, kurios buvo prieš įsikuriant romėnų valstybei. Kristui apsireiškus, senovės pasaulio tautos buvo sujungtos romėnų vieningoje didžiulėje valstybėje. Tautos apie Viduržemio jūrą, jos rytuose ir vakaruose klausė vieno valdovo. Ištisus šimtamečius tautos laikė šitą sujungimą po vienu skepteriu didžiausia geradaryste. Taika ir ramybė buvo užtikrintos, medžiaginis gerbūvis palaikomas; susisiekimas ir prekyba galėjo nekliudomai žydėti; vienos arba dviejų, graikų ir lotynų kalbų užteko, kad visur būti suprastam; gražiais lygiais, tiesa, pirmoje eilėje kariuomenės judėjimui skiriamais keliais galėjo naudotis

tiek pirklys, tiek keliauninkas; jūra buvo išvalyta nuo jūros plėšikų (piratų); laivais galima buvo atsiekti tolimiausius kraštus ir miestus. Tokioms apystovoms esant, nebebuvo taip sunku vykti pas visas tautas ir skelbti joms Evangeliją; ir jei krikščionybė buvo Dievo pašaukta steigti vieną Dievo karalystę, tai šita mintis vienyti visas tautas išoriai jau buvo įkūnyta Romos valstybėje.

2. **Žydija** arba Izraelio tauta ne vienu atžvilgiu stovėjo aukščiau už pagoniją. Ši tauta yra žmonijos religijos tauta. Ji turėjo tapti kilimo vieta išganymui, pasaulio Išganytojui ir krikščionybei, o taip pat tiesti jai kelią į pagonių pasaulį. Šitą dvigubą uždavinį atatinka šios tautos kraštas, charakteris ir likimas. Palestina iš vienos pusės kalnais, dykuma ir jūra atkirstas kraštas, iš kitos vėl pusės jis buvo senovės pasaulio vidurys, iš kurio ėjo į pasaulį daug kelių vandenim ir sausuma. Žydų tautos charakteris ir šiandien rodo įdomų prisitaikinimo prie visų aplinkybių lankstumą, tačiau ji neprarado savo savotiškumo tarp kitų tautų. Per ilgus šimtmečius Izraelio istorija siekė to, kad Abraomo padermę atskirti nuo kitų tautų, kol pagaliau priėjo prie Izraelio išblaškymo. Šis išblaškymas buvo iš vienos pusės pabauda Izraeliui už jo neištikimybę Dievui, iš antros pusės— priemonė padaryti šią tautą liudininke už Dievą ir jo įstatymą tarp tautų.

Įstatymų ir sandoros sudarymu Izraelis tapo Dievo tauta. Atpuolimu ir stabų garbinimu ji traukė ant savęs Dievo pabaudos teismą. Bet Dievas neatmetė ir neišsižadėjo savo tautos, Jis siuntė pranašus, kad jie būtų Dievo valios skelbėjai. Karaliaus Dovido laikais valstybė atsiekė aukščiausio pražydimo laipsnio. Bet nuo Saliamono mirties prasideda valstybės irimas.

Elijo ir Elizos darbuotė lygsta amalo šviesai. Tačiau ir jie nebepajėgia išgelbėti tautos. Asiriečiai nugali Izraelio valstybę ir 722 metais prieš Kristui užgimstant išgabena gyventojus į nelaisvę. Judos valstybė dar išliko daugiau ne šimtą metų nepriklausoma, bet ir ji 588 metais susilaukė tokio pat likimo; ji buvo ištremta į Babelį.

Drausmė nebuvo be pasėkų. Septynioms dešimtims metų praslinkus, karalius Kiras leido tremtiniams grįžti į savo tėvų žemę ir steigti savistovę bendruomenę. Jeruzalės miestas ir šventovė buvo ir vėl atstatyta. Tačiau gyvenimas liko sukaustytas įstatymo varžtais. Mesijo laukimas nyko vis labiau ir labiau arba jis įgijo kūniško pobūdžio. Izraelio tautos gyvenimas suskilo į tris partijas; kiekviena jų norėjo savotišku būdu atsiekti išganymą: parisėjai griežtu, smulkiai tiksliu įstatymo pildymu, sadukėjai pilietiniu išoriu padorumu ir esėjai nuo pasaulio atsiskyrimu. Buvo tik maža tautos dalelė, kuri išsiilgusi laukė „Izraelio nuraminimo". Dar paminėtini samariečiai. Jie buvo mišinys iš atgabentų iš Babelio ir vietinių Samarijos gyventojų. Jie buvo pasistatę šventovę Garicimo kalne, netoli Samarijos miesto. Už tai žydai jų neapkentė ir nenorėjo su jais turėti ką nors bendro; šiaip jie buvo Mozės įstatymo sekėjai.

Bendrai imant Izraelio istorija — žmogaus širdies atspindys. Ji rodo mums tiek Dievo šventumą ir malonę, ištikimumą ir teisingumą savo sandoroje, žodžiuose ir darbuose, tiek ir žmones, kaip jie užsispyrę priešinosi Dievo globai ir kaip jie reikalingi gelbėtojo.

a) Išganymas ateina iš žydų, — šituos Kristaus žodžius patvirtino pasaulio istorija. Tarp pagonių ir jų politeismo gyvavo, tiesa, nedidelė, bet vis labiau tarp pagonių besiplečianti tauta. Ji garbino tik vieną Dievą ir dideliam pagonių nustebimui neturėjo savo Dievo paveikslo. Šita tauta neteko savo politinės nepriklausomybės ir turėjo vilkti valdančiųjų pasaulio tautų jungą. Bet netekdama savo laisvės, ji neprarado savo tikėjimo. Priešingai, susidūrusi su stabų garbinimu, ši tauta dar labiau sutvirtėjo savo tikėjime. Šioji kryptis griežtai laikytis senojo tikėjimo buvo pastebima tiek žemesniuose tautos sluoksniuose, tiek ir tarp apšviestųjų mokslininkų, kurie po Babilonijos nelaisvės kilusiose sinagogose aiškino Šv. Raštą.

b) Šie griežti žydiškumo šalininkai nuo Makabėjų laikų tapo pavadinti **parisėjais** (atskirti). Jie stengėsi griežtai skirtis nuo viso, kas buvo pagoniška, svetima, kas sutepa; jie vieni laikė save tikraisiais žydais. Savo išoriu įstatymo pildymu, paniekinimu viso, kas svetima ir demokratiškumu jie įgijo tautos palankumą; nors jie su vadovaujančiais politiniais sluoksniais ir susikivirčijo, tačiau politinės partijos jie niekuomet nesudarė. Sinagogose jie buvo taip įsigalėję, kad tarp parisėjo ir Rašto žinovo nebebuvo daromas skirtumas. Parisėjų pažiūromis pasiremiant vėlesniais šimtmečiais buvo išvystytas talmudas, kurio ir iki šiai dienai žydai griežtai laikos.

c) Parisėjams priešingai nusistatę buvo laisvamaniški **sadukėjai,** kurie laikėsi vien Biblijos ir atmetė parisėjų mokslą; jie draugavo su valdančiais politiniais sluoksniais (romėnais); jie buvo labiau politinė negu religinė partija. Jie vadino save pagal aukščiausio kunigo Cadoko (hebr. teisus) vardą, ir besilaikydami išimtinai Mozės įstatymo laikė save tikrai pateisintais. Išeidami iš dėsnio, kad dorybė kaip laisvas žmogaus žygis turi savo vertę ir atpildą, o blogas poelgis turi savyje savo pabaudą, jie nepripažino mokslo apie atpildą pomirtiniame gyvenime, atmetė iš mirusiųjų prisikėlimą, angelų ir šiaip dvasių esimą.

d) Buvo dar ir trečia žydų skeveldra taip vadinami **esėjai** arba **esėnai** (maldingieji). Jie gyveno kaimuose ir miestuose bendruose namuose, bet jie turėjo ir atskiras kolonijas. Norinčiam įstoti į ordiną buvo skiriamas trijų metų bandymo (novicijato) laikas ir įpareigojimas laikyti paslaptyje misterijas.

Pas juos buvo turto bendrumas, bendros pilnos religinių apeigų puotos, dažnos (rytą atsikreipus į saulę) maldos, skaitlingi plovimasis ir valymasis; žemdirbystė buvo privaloma; buvo uždrausta prekyba, kareiviavimas, vergija, priesaika; sabatas buvo laikomas griežtai; jie nepripažino kruvinų aukų. Savo sąryšį su žydija jie palaikė dovanomis šventovei.

Bet nors ir žydų tautos dauguma laikėsi senojo tikėjimo, tačiau ir jos tarpe nebuvo galima sutikti tikro maldingumo. Išaiškinęs pagonių palaidumą, apaštalas Paulius sušunka ir Izraelio tautai: „tu, kurs giries įstatymu, įstatymo peržengimu darai negarbę Dievui; ir žydai ir graikai visi yra po nuodėme".

e) Žlugus abiem valstybėms žydai tapo išblaškyti po visą pasaulį, ir tik viena dalis sugrįžo į savo tėvynę. Visoje Romos valstybėje vargu buvo galima rasti nors vienas žymesnis miestas, kuriame nebūtų buvusios žydų bendruomenės ir vienos arba net kelių sinagogų, nes ir tarp pagonių žydai laikėsi savo tikėjimo, ir jei visos kitos svetimos religijos buvo uždraustos, tai žydams buvo leista nekliudomai garbinti Dievą pagal jų religijos dėsnius. Bet, kuo ilgiau žydai gyveno tarp pagonių, tuo labiau jie buvo paliesti graikų mokslo, o didieji graikų išminčiai ir poetai padarė didelės įtakos ir į žydus. Bet koks graikų išminčių santykis buvo į Senąjį Testamentą? Šituo klausimu vis labiau buvo susidomėję apšviestieji izraelitai, Aleksandrijos mieste graikų mokslo ir daugybės žydų buveinės viduryje įsikūrė žydijos kryptis, kuri stengėsi graikų filosofiją suderinti su Biblijos tikėjimu. Šios pastangos prasidėjo tuo, kad šv. Raštą išvertė į to laiko graikų kalbą; betaikinant graikų kalbą šitam tikslui, kilo taip vadinama helenistinė tarmė; vėliau apaštalai naudojasi šita tarme, ir visur juos suprato, ypačiai ten, kur su žydija ir Biblija graikų kalba buvo išplatinta. Paskui tos suderinimo pastangos privedė prie to, kad Šv. Raštą pradėjo aiškinti ne pagal raidę, bet alegoriniu būdu, nes šiaip nebuvo galima Sename Testamente įrodyti graikų išminties. Šitas aiškinimo būdas per ilgus šimtmečius buvo vartojamas pas žydus ir krikščionis.

f) Bet svarbu ir įdomu pažymėti, kad ir pagonys pasidavė žydų įtakai. Tiesa, didelė dauguma nenorėjo bendrauti su žydais, bet esant bendram palinkimui garbinti svetimus dievus ir esant šiuo laiku bendram žemesniųjų sluoksnių suskurdi-

mui, visdėlto daug pagonių, ypačiai amatininkai, vergai ir moterys reiškė didelio palankumo žydų religijai ir dalyvaudavo jų pamaldose. Ir nors ne daug pagonių prisidėdavo prie žydų, tačiau buvo daug tokių, kurie nuolatai lankydavo sinagogas, išsižadėdavo stabų garbinimo ir pasiduodavo kaikuriems žydų įstatymams, kad žydai galėtų bendrauti su jais. Bet ir tie pagonys, kurie nieko nenorėjo žinoti apie žydus, visdėlto domėjosi šitos tautos religija ir išgirdo iš jų pranašystes apie tai, kad iš Judėjos kils pasaulio valstybė ir ateis viso pasaulio valdovas. Ir tai nebuvo tuščia viltis.

§ 2. **Jėzus.**

Iš mesijaninių laukimų, kokie buvo tarp liaudies, pasireiškė Judėjoje prie Jordano Jono Krikštytojo asmenybė. Savo gyvenimu pranašas ir asketas jis skelbė ateinantį Mesijo teismą ir artimą Dievo karalystę; atsižvelgdamas į tai jis ragino į atgailą ir atsivertimą. Būsimoje karalystėje galės dalyvauti ne kiekvienas, kaip liaudyje buvo tikima, bet tik teisieji, visi kiti bus atmesti teisme. Teisumas matuojamas ne išoriu įstatymiškumu, bet teisingumu, išsižadėjimu ir geradarymu. Šiaja prasme jis reikalauja dorinio pasikeitimo ir kaip ženklo tam krikšto. Tokiuo savo skelbimu jis sukėlė priešingumą iš valdančiųjų žydijos partijų pusės. Krikštytojas surinko pasekėjų būrelį, kurs neišsiskleidė ir tada, kada jų Mokytojas buvo sugautas ir nužavintas.

Skaičiuje tų, kuriuos Jonas krikštijo, buvo ir Jėzus. Ir kai Jonas buvo kalinamas, Jėzus Galilėjoje tęsė jo pradėtą darbą, visai neprisidėdamas prie Jono mokinių būrelio ir nekrikštydamas, bet taip pat ragindamas į atgailą ir atsivertimą ir į naują geresnį teisumą, atsižvelgiant į artimą galą. Jėzus nereiškė tamsaus asketinio gyvenimo būdo. Jo skelbimas vyko skaistesnėje šviesoje, kuri kilo iš stiprios sąmonės to, ką Dievas jau

dabar daro ir ką jis greitai darys savo vaikams. Prie to visur aiškiai pasireiškia, kaip jis palankiai arba priešingai susiduria su esamomis žydų tautoje srovėmis.

Jėzus Kristus buvo Dievo siųstas, kai prirengimo laikas buvo išpildytas; jis buvo gimęs iš moteriškės ir paduotas įstatymui. Jis yra tas pažadėtasis Dovido sūnus, gimęs Betlėjuje. Trisdešimt metų gyvendamas su savo žemiškais tėvais pilnoje dermėje ir paklusnystėje jis tyliai rengėsi savo Išganytojo pašaukimui. Knygos, kuriomis jis naudojasi tuo laiku, buvo: Šventas Raštas, todėl jis taip gerai žinojo jį; žmogaus širdis, tam davė jam medžiagos nuo Dievo atstojęs Nazaretas; gamta, iš kurios išmoko kalbėti tokiais įtikinančiais prilyginimais. Apdovanotas galia daryti stebuklus jis skelbė naujieną apie „Dievo Karalystę" išganymo reikalingiems žmonėms. Jo 12 mokytinių garbė jį kaip Mokytoją ir Viešpatį. Jo paveikslą apibūdino neribota meilė ir nuolankumas (kojų mazgojimas), pilnas dermingumas, taurumas ir ramybė. Prieš jo šventumą negalėjo išsilaikyti niekas, kas netyru; arba tai buvo naikinama atgailoje arba tai vedė prie atsiskyrimo nuo pasaulio, į teismą. Tai sukėlė tautos vyresniųjų tarpe nepalankumą ir neapykantą. Parisėjai jį persekiojo, sadukėjai niekino, o tauta, kuri jautėsi suviliota savo politiniuose nusitikėjimuose Mesiju, siubavo tarp džiūgaujančio pripažinimo ir smerkenčio atmetimo. Taip Tėvo valia jis kentėjo pasiaukojimo prie kryžiaus mirtį už viso pasaulio nuodėmes ir trečią dieną perskaidrintame kūne prisikėlė iš kapo. Dar 40 dienų jis buvo su savo mokytiniais; paskui jis kilniai užžengė dangun, kad pas Tėvą ir vėl perimti valdymą. Dabar jis yra

danguje Dievo dešinėje; jam paduoti angelai, valdžios ir galybės (1 Ptr. 3 12). Jis ir vėl ateis, nubausti bedievius ir nudžiūginti visus tuos, kurie jo laukia. Jis yra savo bažnyčios galva, Viešpats visam, kas yra danguje ir žemėje.

Apie Jėzaus Kristaus gimimo ir mirties metus vargiai kuomet nors bus gautos nesugriaunamos tyrinėjimų išdavos. Paprastąjį krikščionišką metų skaičiavimą 6 šimtmetyje nustatė Dionisijus Eksigvus. Beda Venerabilis, pirmas Anglijos bažnyčios istorijos rašytojas, pirmas taikino tą laiko skaičiavimą. Karolis Didysis įsakė jį vartoti viešai. Pagal šitą skaičiavimą, Kristus turėjo užgimti 754 metais nuo Romos įkūrimo; bet šitie metai yra klaidingai paimti kaip krikščioniškojo laiko skaičiavimo pradžia, nes Erodas Didysis mirė 750 arba 751 metais nuo Romos miesto įkūrimo. Todėl Kristus galėjo gimti tarp 747 ir 751 metų .

§ 3. Krikščionybė tarp žydų ir jos likimas.

Krikščioniškos bažnyčios įsteigimas įvyko per Sekmines, praslinkus 50 dienų nuo Jėzaus prisikėlimo ir 10 dienų nuo jo dangun žengimo. Paaukštintasis Išganytojas įvykdė savo pažadėjimą ir ugnies liežuvių pavidale išliejo Šventąją Dvasią ant laukiančių mokinių Jėruzalėje. Tai buvo krikščioniškos bažnyčios užgimimo diena. Galingas apaštalo Petro pamokslas išvidiniai taip sutrenkė klausytojus, kad apie 3.000 įtikėjo paaukštintuoju Išganytoju. Iš pradžios krikščionybė plėtėsi tik Jėruzalėje ir greitai augo krikščionių skaičius. Dieviška ugnis ir gyvybė iš aukštybės buvo teikiama visiems ir kėlė naujoje bendruomenėje naują, pilną džiaugsmo ir broliškos meilės būklę, kuri metėsi šaltojo, savimeiliškojo pasaulio akysna. Todėl krikščionybė plėtėsi greitai, ji peržengė ir per Jėruzalės sienas. Pirmieji krikščionys buvo viena siela ir

viena širdis. Luomų skirtumai nebuvo panaikinti, bet perskaidrinti. Krikščioniškas šeimininkas elgėsi su savo tarnu kaip su broliu Kristuje, o krikščioniškas tarnas tarnavo savo šeimininkui meilėje ir pagarboje. Vyriausybei buvo reiškiama privaloma pavaldinio ištikimybė, paklusnystėje ir užmeldime, jei vyriausybės žygiai nesipriešino Viešpaties žodžiui; labdarybė buvo visiems bendra prievolė. Taip vadinamas turtų bendrumas nebuvo priverstinas. Nepaprasta meilė broliams didžiai stebino pagonis; krikščionių reiškiama meilė priešams viršijo jų supratimą.

a) Pirmieji krikščionys buvo žydų tautos. Nors jie tikėjo Jėzumi kaip Dievo siųstuoju Mesiju, tačiau nuo savo tautos jie visai nesiskyrė ir pildė visus žydų įstatymus ir nesitolino nuo jų papročių. Bet greitai skelbimas apie nukryžiuotą ir iš mirusiųjų prisikėlusį Jėzų sukėlė susidomėjimą; žydų vyriausybė norėjo šitą sąjūdį užsmaugti, nes iš to skelbimo pasigirdo sunkūs priekaištai tautos vadams. Bet Petras ir Jonas be jokios atodairos skelbė ir prieš tautos vadovus apie Mesiją, kurį pažino Jėzuje iš Nazarėto; jie drąsiai pareiškė: „reikia labiau klausyti Dievo negu žmonių". Apaštalai buvo suimti ir kalinami; greitu laiku juos vėl išleido iš kalėjimo; po to Steponas buvo įskųstas, išniekinęs Dievo šventovę ir Mozės įstatymą. Už tai kaip pirmas kankinys jis buvo užmuštas akmenimis (apie 35 m.); o praslinkus keliems metams (44) to laiko krašto valdovas Erodas Agripa įsakė nužavinti apaštalą Jokūbą, Jono brolį; tuo tarpu Petrui pavyko pabėgti iš kalėjimo. Agripai mirus šventąją žemę valdė Romos ciesoriaus vietininkai; per tą laiką krikščionys galėjo ramiai plėstis, o Jėruzalės parapija vystėsi ir augo, apaštalams vadovaujant; kai apaštalai išvyko iš Jėruzalės, parapijos priešakyje atsistojo Jokūbas, Viešpaties brolis, kurį apie 63 metus žydai užmušė akmenimis.

b) Tačiau toks krikščionių persekiojimas tik prisidėjo prie to, kad naująjį tikėjimą toliau išplėsti; tai tas pat kaip audra pasauliui apvaisinti. Jau po Stepono mirties daug krikščionių bėgo iš Jėruzalės ir nesiliovė platinę savo tikėjimą ir kitose žydų apgyventose vietose. Tačiau tik nedidelė žydų tautos

dalis priėmė krikščionišką tikėjimą. Greitai pradėjo naujoji religija skinti sau kelią ir pro žydijos varžymus. Samariečiai, kurie žydų akyse buvo blogesni už pagonis, pasidavė krikščionybei. O Petras, krikščionybės tarp žydų platintojas, tapo jos mokslo skleidėjas ir tarp pagonių, nes jis išdrįso krikštyti Cezarėjoje viršininką Kornelijų ir jo šeimą; šitą savo nelauktą žingsnį tuojau pateisino prieš Jėruzalės parapiją. Bet į tai buvo žiūrima kaip į išimtį. Kad visi pagonys gali tapti krikščionimis, tuo tuomet netikėjo nei kiti krikščionys, nei kiti apaštalai, nei pats apaštalas Petras. Šitas darbas Apveizdos buvo skirtas kitam vyrui — apaštalui Pauliui.

§ 4. Krikščionybės platinimas tarp pagonių. Apaštalas Paulius.

Krikščionybė išaugo iš žydijos; pirmieji krikščionys skyrėsi nuo žydų tik tuo, kad tikėjo Jėzumi kaip Mesiju. Tačiau naujojo tikėjimo uždavinys buvo ir šitą sieną peržengti ir tapti visų tautų religija. Šį uždavinį įvykdė apaštalas Paulius. Jis priklausė Benjamino padermei; gimė Tarsaus mieste Kilikijoje, turėjo Romos piliečio teises; pragyvenimui pelnė, ausdamas kilimus ir audeklus padangtėms; buvo išėjęs graikų ir parisėjų mokslus. Aklas pasiryžimas tėvų įstatymą vykdyti ir nesuvaldoma neapykanta prieš Viešpaties mokytinius kaip atpuolėlius padarė jį įnirtusiu krikščioniškų parapijų persekiotoju. Iš Jėruzalės jis buvo pasiųstas į Damaskų, kad tenykščio žydams palankaus valdono pagalba persekioti krikščionių parapiją. Bet kelyje jis buvo atverstas (36 m.). Nuo šitos valandos visa savo siela jis tarnavo Kristui. Jau Damaskaus sinagogose jis skelbė Kristų kaip pažadėtąjį Mesiją. Per keletą metų jis buvo Arabijoje, aplankė Jėruzalę, savo tėviškę Tarsų; Barnabo kviečiamas Paulius atvyko į Antijochiją Sirijoje; čia buvo įsikūrusi didelė parapija

iš pagonių krikščionių. Čia Kristaus sekėjai pirmą kartą buvo pavadinti „krikščionimis". Prieš pradėdamas vykdyti apaštalo pareigas apaštalas Paulius beveik 9 metus rengėsi šitam darbui. Pradžią apaštališkai veiklai padarė Šventosios Dvasios balsas, kurs pasigirdo Pauliui ir Barnabui Antijochijoje pamaldų metu. Savo Evangeliją jis gavo ne iš žmonių, bet iš Viešpaties. Šventosios Dvasios paragintas apaštalas stojo darban ir turėjo nepalyginamo pasisekimo. Jis atliko bent tris misijos keliones.

a) **Pirmoje misijos kelionėje** (45—48) apaštalas Paulius su Barnabu ir Jonu Morku vyko į Kipro salą; iš čia persikėlė į Pergę, Mažoje Azijoje, aplankė miestus: Antijochiją, Pisidijoje, Ikonijumą, Lystrą ir Derbę. Visur savo darbą pradėdavo sinagogose. Beveik visur žydų dauguma jam priešinosi, tik tarp prozelitų*) rasdavo noringų ir dėkingų klausytojų. Pastarieji sudarydavo naujųjų parapijų pamatą ir daugumą. Tuo pačiu keliu misijonieriai sugrįžo į Antijochiją, stiprindami parapijas ir paskirdami vyresniuosius (presbiterius).

b) Tarp pirmosios ir antrosios misijos kelionės įvyko **apaštalų konventas** (51 m.). Krikščioniška bažnyčia buvo įsteigta Jėruzalėje iš žydų, kurie vykdė ir toliau Mozės įstatymą. Įsikūrus krikščioniškoms parapijoms iš pagonių, kurie Mozės įstatymo nevykdė, tarp krikščionių iš žydų kilo abejonių, ar tokie krikščionys be Mozės įstatymo yra tikri krikščionys. Tokių abejonių raginami krikščionys žydai atvyko iš Jėruzalės į Antijochiją kaip tik tuo laiku, kada Paulius su Barnabu buvo sugrįžę iš pirmos misijos kelionės. Pasiuntiniai iš Jėruzalės sukėlė suirutę Antijochijos parapijoje. Kad

*) Perėjęs iš vienos tikybos kiton.

išvengus susiskaldymų, parapijos nutarimu, Paulius ir Barnabas vyko į Jėruzalę tartis tuo klausimu su tenykščiais apaštalais ir parapijos seniūnais. Įvykusiame parapijos su seniūnais susirinkime, pavadintame apaštalų konventu, buvo nutarta, kad krikščionys iš pagonių neįpareigojami vykdyti Mozės įstatymą. Tik santykiavimui tarp žydų ir pagonių krikščionių palengvinti krikščionys iš pagonių buvo įpareigoti vengti 1) valgyti pagonių stabų aukų mėsą, kraują ir dvėsliną, 2) svetimavimo, kurs tarp pagonių buvo labai prasiplatinęs. Toks nutarimas patenkino Antijochijos parapiją.

c) **Antrąją misijos kelionę** (51—54) atliko apaštalas Paulius padedamas Silo ir Luko, o vėliau ir Timotėjaus. Šis aplankė jau įsteigtąsias parapijas ir išplėtė savo darbuotę vakarų Mažosios Azijos provincijose. Mieste Troase pergyveno regėjimą, per kurį balsas šaukė jį į Europą. Persikėlęs perkeliavo Makedonijos provinciją ir Garikijos kraštą. Pilypų, Tesalonikų, Bereos, Atėnų ir Korinto miestuose buvo įsteigtos parapijos. Per Efezą, Cesarėją ir Jėruzalę jis sugrįžo į Antijochiją.

d) **Trečioje misijos kelionėje** (54—58) apaštalas aplankė savo senasias parapijas Mažoje Azijoje ir Europoje. Jo palydovai buvo Timotėjus, Titus ir Lukas. Efeze apaštalas darbavosi bent trejus metus. Sukėlus auksakaliui Demetrijui suirutę, apaštalas buvo priverstas palikti Efezą; jis vyko į Makedoniją ir lankė savo parapijas. Paskum iškeliavo į Graikiją. Korinte išgyveno apie tris mėnesius. Iš čia jis sugrįžo į Mažąją Aziją ir Jėruzalę.

Sekminėmis 59 metais Paulių pastebėjo žydai Jėruzalės šventovėje. Jis buvo apskųstas, kad įvesdamas į šventovę krikščionis iš pagonių, išniekinęs ją. Šven-

tovėje kilo didelis triūkšmas; žydai būtų tikrai nužudę apaštalą, jei nebūtų įsikišusi romėnų sargyba. Saugumo dėliai sargybos viršininkas jį išsiuntė į Cezarėją, kad vietininkas Feliksas šitą jam svetimą dalyką išspręstų. Per dvejus metus jis to klausimo neišrišo; pagaliau buvo atšauktas. Išvykdamas Paulių perdavė savo įpėdiniui Festui. Po dvejų nelaisvės metų, pasiremdamas savo romėnų piliečio teisėmis, apaštalas pareikalavo, kad ciesoriaus teismas spręstų jo reikalą. Todėl lydint Aristarchui ir Lukui jis buvo jūra išsiųstas į Romą (61 metais), kur jis atvyko po ilgos ir labai pavojingos kelionės. Iki išsprendžiant jo reikalą apaštalas per dvejus metus galėjo, lydimas kareivio, laisvai vaikštinėti ir palaikyti santykius su draugais ir parapijomis. Apaštalui buvo leista laisvai skelbti Evangeliją; jo darbas buvo palaimintas. Skelbimas apie Kristų net ciesoriaus rūmuose nenuėjo niekais.

Apie tolimesnį apaštalo Pauliaus likimą apaštalų darbai žinių nesuteikia. Gali būti visai neginčitina, kad apaštalas Nerono laikais mirė kankinio mirtimi. Apie tai yra nemažai žinių. Iki šiol dar neišaiškinta, kada jis mirė, ar pirmos ar antros nelaisvės Romoje metu. Pasak Euzebijų apaštalas buvęs išleistas iš pirmos nelaisvės prieš išsiveržiant Nerono persekiojimams (64 m.); jis atlikęs dar ketvirtą misijos kelionę į Ispaniją, paskui antrą sykį patekęs nelaisvėn. Esant įvairiuose šaltiniuose žinių apie tai, antra apaštalo nelaisvė negali būti paneigta.

§ 5. Romos parapija.

Kas įsteigė parapija Romoje tikrų žinių nėra. Padavimas pasakoja apaštalą Petrą tai padarius; jis buvęs ten net 25 metus vyskupu ir 67 metais Nerono ciesọ-

riaus laikais miręs kaip kankinys. Iš tikrųjų gi tenka abejoti, ar apaštalas Petras iš viso buvo Romoje. Jei jis ten buvo, tai jis jokiu būdu negalėjo būti 25 metų. Tikrojo parapijos įsteigėjo negalima nustatyti.

Pirmas didesnis krikščionių persekiojimas iš pagonių pusės įvyko Romoje. 64 metais kilo tenai gaisras, kurs per devynias dienas sunaikino didesnę miesto dalį. Visai nepateisintai minia kaltino ciesorių Neroną padegimu. Norėdamas nusikratyti minios įtarimu, Neronas kaltę suvertė ant neapkenčiamų krikščionių, kuriems ir be to primetė žmogaus padermės neapykantą dėl jų tolinimosi nuo pagoniškų papročių. Nekaltai pasmerktieji buvo dalinai kryžiuojami, dalinai žvėrių kailiais apsiūti šunų draskomi, dalinai pririšti prie baslių, pakulomis apvynioti ir smala ištepti buvo išnaudojami kaip gyvi degėlai rengiamiems minios pasilinksminimams, kurių metu ciesorius važinėjosi savo soduose.

Antras krikščionių persekiojimas Romoje buvo surengtas 67 metais. Šituo persekiojimo metu žuvo abu didieji apaštalai Paulius ir Petras.

Pagal padavimą tuo laiku, kai Paulius buvęs nelaisvėje Romoje, ir Petras, sugrįžus jam iš misijos kelionės, buvęs suimtas ir įmestas kalėjiman. Jam pavykę pabėgti iš kalėjimo; laimingai praslydęs pro miesto vartus; pamatęs Jėzų, ateinant jam priešais. Nustebęs Petras paklausęs: „Viešpatie, kur žengi?" (Domine, quo vadis?). Jėzus atsakęs: „Į Romą, kad antrą sykį kryžiuotų mane". Mokytinis susigėdinęs dėl savo pabėgimo ir taręs: „Ir aš grįšiu, kad su Tavim būčiau nukryžiuotas". Viešpats tuojau pranykęs. O Petras gailiai raudodamas sugrįžęs į kalėjimą ir drąsiai laukęs mirties. Nužudymo dieną pirm jo žmona buvusi nuvesta mirti jam matant, kada ji ėjusi jam pro šalį, Petras graudenęs savo žmoną neišsižadėti Jėzaus; greitai po jos mirties ir jis buvęs nužavintas. Kadangi Paulius turėjo Ro-

mos piliečio teises, tai jam kardu buvusi atimta gyvybę. Petras turėjęs mirti prie kryžiaus. Vėlesnių laikų pasakojimai dar priduria, būk Petras panorėjęs, kad jis būtų nukryžiuotas galva žemyn, nes jis nelaikęs save vertu taip pat mirti kaip jo Viešpats ir Mokytojas.

Nerono surengtų persekiojimų dėliai po jo mirties senovės krikščionijai jis atrodė kaip antikristas t. y. kaip šėtono siųstas galingas krikščionybės priešas, kurs visai prieš Viešpačiui vėl ateinant sujungsiąs visą pasaulyje esančią pikto galybę paskutinei kovai prieš bažnyčią; bet Kristus vis dėlto nugalėsiąs.

§ 6. Apaštalas Jonas ir kiti apaštalai.

Pasitraukus apaštalams Petrui ir Pauliui iš jų darbuotės, jų vieton stojo apaštalas Jonas. Po apaštalo Pauliaus mirties Jonas perėmė jo darbo lauką; jis gyveno Efezo mieste; per ilgus metus (70—100) besidarbuojant, išsiplėtė ir pražydo bažnyčia Mažoje Azijoje. Apaštalas Jonas mirė Efeze. Su jo mirtimi baigiasi apaštalų laikai. Jo laikais vis labiau nyko priešingumas tarp žydų ir pagonių krikščionių; išsivystė viena bažnyčia, kuri Senąjį Testamentą pripažino kaip dievišką apreiškimą, bet nevykdė Mozės įstatymo.

Šalia trijų didžiųjų apaštalų Pauliaus, Petro ir Jono senovės bažnyčioje minimas dar Jokūbas. Trys šito vardo vyrai žinomi Naujame Testamente. Mažiausia turime žinių apie Jokūbą Alpėjaus sūnų dar Jėzaus laikais; jo vėlesnis gyvenimas mums visai nežinomas.

Šiek tiek daugiau žinių perduota apie Jokūbą, Cebedėjaus sūnų. Karalius Herodas Agripa, pataikaudamas žydams, įsakė jį 44 m. kardu nužavinti. Ispanija garbino jį kaip savo Šventąjį globėją. Mažame tankiame krūmokšlyje 9 šimtmetyje kasnakt matydavę šviesiai degančią ugnelę. Išgirdęs apie stebuklą vyskupas Teodomiras įsakęs ištirti tą vietą; paaiškėję vienumos gyventojo vieta su kapu, kuriame radę Jokūbo kūną. Ten buvusi pastatyta bažnyčia; apie bažnyčią, pamažėliu išaugęs miestas St. Jago di Compostella, Ispanijos maldingųjų kelionių vieta.

Daug įžymesnis už šituos du Jokūbu buvo trečiasis Naujo Testamento Jokūbas; tai vienas Viešpaties keturių brolių, Jozeso, Simono, Judo ir Jokūbo; per ilgą laiką jie netikėjo Jėzumi (Jono 17. 2.). Kristui prisikėlus iš mirusiųjų, visa kitaip

virto (ap. drb. 1. 14). Greitai Jokūbas buvo net šalia Petro ir Jono reikšmingiausias parapijos vadas Jėruzalėje (gal. l. 9) Jis stovėjo žydų krikščionių priešakyje. Kad jo mokslas šiek tiek skyrėsi nuo Pauliaus mokslo, bet jis nebuvo priešingas jam, liudija jo parašytasis turiningas laiškas Naujame Testamente. Padavimai pasakoja, kad žydai gerbę jį kaip labai maldingą vyrą, nors jis jau tikėjęs Jėzumi, ir žydai vadinę jį teisiuoju. Krikščionių tarpe jam vienam buvę leista lankyti šventovę; kasdien matydavę jį ten besimeldžiant už savo tautos atsivertimą. Bet kai vis daugiau žydų tikėjo Jėzumi, tautos vyresnieji pareikalavę iš Jokūbo, kad jis minios akivaizdoje išsižadėtų Jėzaus. Bet kada Jokūbas pasakęs, kad Jėzus yra Dievo sūnus, vyresnieji nustūmę jį nuo šventovės stogo šelmens, iš kur jis pamokslininkavęs, o minia jį užmušusi akmenimis. Kai vėliau Jėruzalė buvo romėnų sunaikinta, daug žydų aiškinę šitą įvykį kaip pabaudos teismą už teisojo Jokūbo nužudymą.

Ir apie tolimesnį visų kitų apaštalų likimą yra daug, bet mažai tikėtinų padavimų. Taip M a t a s miręs kaip kankinys Etijopijoje; Lukas, kurs buvęs gydytojas ir meninkas - paišytojas pirmas nupiešęs Jėzaus ir Marijos atvaizdus, miręs Mažoje Azijoje; M o r k u s užbaigęs savo gyvenimą Aleksandrijoje, iš kur vėliau jo kaulai buvo nugabenti į Veneciją. B a r t l o m i e j u s miręs Armenijoje, P i l y p a s Frigijoje, M a t i j a s Kolchidoje prie Juodosios Jūros, S i m o n a s Persijoje arba net Britanijoje, J u d a s, Jokūbo sūnus, būk pranešęs Jėzaus vardu nuo raupsų išgydymą Edesos kunigaikščiui Abgarui ir dovanojęs pirmutinį Jėzaus atvaizdą, jis miręs Sirijoje. A n d r i e j u s skelbęs Evangeliją tarp skitų tautos ir miręs Graikijoje. Rusai ir lenkai pasisavino jį kaip šventąjį globėją. T o m a s platinęs Evangelijos mokslą Sirijoje ir Partijoje ir miręs Indijoje. Visi rytų Azijos krikščionys, kur Tomas darbavosi, vėliau tapo pavadinti Tomo krikščionimis.

§ 7. Santykis tarp krikščionių iš žydų ir krikščionių iš pagonių.

Apaštalų konvente Jėruzalėje pirminiai apaštalai pripažino apaštalui Pauliui apaštalo urėdą ir teisę toliau skelbti Evangeliją tarp pagonių, visai neįpareigodami jo vykdyti Mozės

įstatymą. Tokiuo būdu ir šitų dviejų krikščioniškų krypčių — krikščionių ir žydų ir krikščionių ir pagonių — susidarė viena krikščionių bažnyčia. Tačiau jau artimiausiu laiku netrūko kovų dėl bažnyčios vienybės. Juk susitarimu Jėruzalėje tik krikščionys iš pagonių buvo atleisti nuo Mozės įstatymo vykdymo, krikščionims ir žydų tas įstatymas buvo įpareigotas. Apaštalų konvente visai nebuvo paliestas klausimas, kaip privalo elgtis atžvilgiu į Mozės įstatymą, jei kokią nors parapiją sudarė abiejų rūšių krikščionys. Suprantama, kad ir šitas klausimas turėjo būti išrištas. Šitas klausimas savaime iškilo Antijochijoje, apaštalo Pauliaus darbuotės vietoje; čia buvusieji žydai ir pagonys sudarė vieną parapiją, o kadangi krikščionys iš pagonių Mozės įstatymo nebevykdė, tai taippat darė ir žydai. Apaštalas Paulius buvo tuo patenkintas. Bet kitokio nusistatymo buvo jo amžininkai. Vėl sugrįžus apaštalui Pauliui iš Jėruzalės į Antijochiją, atvyko ir apaštalas Petras greičiausiai tam, kad susipažintų su parapija; visai pritardamas apaštalo Pauliaus nusistatymui, valgė su krikščionimis iš pagonių visai nekreipdamas dėmesio į Mozės įstatymą. Bet kai iš Jėruzalės į Antijochiją atvyko griežtesni krikščionys iš žydų ir padarė apaštalui Petrui priekaištą, kad jis atpuolęs nuo įstatymo, jis ėmė abejoti savo elgesio teisėtumu ir pradėjo vengti valgyti kartu su krikščionimis iš pagonių. Čia įsikišo apaštalas Paulius, nurodydamas apaštalui Petrui į jo nusistatymo neaiškumą ir priešingumą: tikėjimu Kristumi, ne įstatymo darbais krikščionis pateisinamas; ir taip, krikščioniui užtenkąs tikėjimas Kristumi, kad būti krikščioniu (l. gal.). Ir apaštalas Petras negalįs tai paneigti. Bet apaštalas Paulius negali pranešti, kad Petras būtų jų paklausęs.

Prasišalinus Petrui iš Jėruzalės, parapijos priešakyje atsistojo Jokūbas, tikras Viešpaties brolis, kurį žydai nužudė 62 metais. Šita parapija vykdė Mozės įstatymą; nors apaštalai to nereikalavo, tačiau kiti griežtesnieji žydai nenusileido: jie įrodinėjo, kad krikščionims iš pagonių Mozės įstatymas privalomas. Į visas apaštalo Pauliaus įsteigtas parapijas veržėsi žydai krikščionys, niekino Pauliaus apaštalatą ir įrodinėjo Mozės įstatymo reikalingumą krikščionims iš pagonių. Tokios rūšies krikščionims tikrai buvo labai malonu, kąd Paulius,

kai jis, vykdydamas savo pažadą, atvyko į Jėruzalę su surinktomis tarp krikščionių pagonių aukomis Jėruzalės parapijai, buvo suimtas ir nugabentas į Romą.

Kai Titus 70 metais sugriovė Jėruzalės miestą, krikščionių parapija gyvavo ir toliau. Titui besiartinant prie miesto, parapija išsikraustė iš miesto į Pellą Jordano slėnyje. „Ką Jėzus buvo ištaręs kaip pranašavimą: nei šitame kalne nei Jėruzalėje negarbinsite tėvą — ką Paulius buvo įrodęs, darydamas aštrias išvadas, tai dabar pasitvirtino sutrenkiančiu, baisiu įvykiu: Jehovos šventovė gulėjo griuvėsiuose. Dabar krikščionybė turėjo pasirinkti, ar pasigailėtiname nusitikėjime (ateisiančiu Mesiju) smilkti su žydais ar žydų sektos vietoje tapti žmonijos religija". Krikščioniškoji bažnyčia suprato šitą graudenimą. Tiesa, ir po Jėruzalės sugriovimo kaikurie krikščionys vykdė žydų įstatymą ar tai kaip žydai ar tai, kaip piršo jį krikščionims iš pagonių. Tokiuos stipriai žydžiuojančius krikščionis vadino e b j o n i t a i s arba n a z a r ė j a i s. Su griežtu įstatymo vykdymu jie galėjo jungti tikėjimą Jėzaus mesijaniškumu; bet nepripažino viršgamtinio Kristaus užgimimo; einant jų mokslu Jėzus buvo Juozapo ir Marijos sūnus, kurs krikšto metu šventai Dvasiai nusileidus buvo pašventintas Mesiju. Bet jau nuo trečiojo šimtmečio prasiskynė sau kelią logoskristologija ir mokslas apie viršgamtinį Jėzaus užgimimą. Mesijo laukimas buvo jungiamas su chiliasmu*). Pauliaus autoritetas nuo 2-jo šimtmečio buvo atmestas visų žydų krikščionių. Jie sutapatybino jį su Simonu Magiku. Nuo to laiko, kaip žydai krikščionys pasitraukė už krikščionių iš pagonių, bebuvo **viena** bažnyčia, kuri visai buvo atsirubežiavusi nuo žydijos; nors pripažino Senąjį Testamentą, tačiau ne Mozės įstatymas buvo gyvenimo taisyklė, bet savo gyvenimą normavo pagal „Mokytojo žodžius", kurie buvo žodžiu perduoti, o vėliau užrašyti.

Žlugus Jėruzalei, žydų tauta nežlugo; ši tauta išliko iki šiai dienai, bet krikščioniškai bažnyčiai ji nebeturi jokios reikšmės. Krikščionybė tapo pasaulio religija; mozaismo tebesilaiko ši viena vienintelė tauta, kuri nebeturi tėvynės ir bendros kalbos, jos vieningumą palaiko vien tik religija.

---

*) Mokslas apie ateisiančią Kristaus karalystę, kur Kristus regimai valdys tūkstantį metų prieš pasaulio galą.

§ 8. Vidinė Pauliaus parapijų raida.

1. Apaštalų laikais krikščionija susidėjo iš mažų „šventųjų" parapijėlių; pasitraukusios nuo pasaulio jos laukė visai arti esančio Viešpaties atėjimo. Jų tikėjimo turinys buvo padrikęs, gyvenimas dar nesusitvarkęs ir nesusidėjęs į tam tikras formas. Visur vadovavo „dvasia". Parapijai priklausė tas, kurs buvo pakrikštytas ir gavęs dvasią. Tik antrojo šimtmečio pabaigoje jau buvo „bažnyčia" siauresne prasme; tai buvo išsiblaškiusi po Romos valstybę parapijų bendrija. Kiekviena parapija buvo sipriai sutvarkyta, turėjo savo dvasininkus, pamaldas, iš kelių urėdų laipsnių susidedantį parapijų sutvarkymą tikėjimo išpažintį ir iš jos išplaukiančią teologiją. Bažnyčiai priklausė tas, kurs buvo krikštytas ir pripažino vyskupą kaip apaštališkojo padavimo nešėją, susidėjusį Naująjį Testamentą kaip kanoną šalia Senojo Testamento ir krikšto simbolį kaip apaštalų mokslo pagrindinę sąvoką.

2. Suprasti vidinei bažnyčios raidai nuo apaštalų laikų iki 160/180 metų be raštų, kilusių jau mirus apaštalui Pauliui, tenka įsidėmėti taip vadinamus „apaštališkuosius tėvus", taip jie klaidingai pavadinti, tartum jie būt buvę apaštalų mokiniai. Apaštališkiesiems tėvams priklauso:

a) **Klemensas,** Romos presbiteris, parašė Romos parapijos vardu laišką Korinto parapijai, kurioje jaunesnieji parapijos nariai buvo sukilę prieš presbiterius. Laiško pagrindinė mintis: „m o k y k i t ė s p a s i d u o t i"! Rašytas apie 95/96 metus.

b) **Ignacijus,** Antijochijos vyskupas, buvo pasmerktas mirti Romos cirke; gabenant jį į Romą apie 110/115 m. parašė 7 laiškus parapijoms Efeze, Magnezijoje, Traleise, Romoje, Filadelfijoje, Smirnoje ir Smirnos Polikarpui. Laiškuose smarkiai ginamas monarchinis episkopatas; čia randamas seniausias pavartojimas „katolikė eklezia"; polemizuojama su gnosticismu ir doketizmu.

c) **Polikarpas** iš Smirnoş parašė laišką į Pilypus tuojau po Ignacijaus kelionės į Romą. Laiškas svarbus tuo, kad jame cituojamas Naujasis Testamentas. Polikarpas mirė 156 m. prie Antonino Pijaus lauže.

d) **Barnabo** laiškas; parašytas ne Barnabo ir ne laiškas, bet traktatas; parašytas kokio nors krikščionies pagonies apie 130/35 m.; teologinės pažiūros atatinka Pauliaus pažiūras; jam krikščionybė nėra doriniai įstatimiška. Kristaus Dievo sūnystę, preeksistenciją, ir pasaulį kuriančią veiklą pripažįsta; aprašo du kelius: šviesos ir tamsos.

e) **Papias iš Hierapolio** buvęs Jono mokinys. Su dideliu darbštumu ir atsidėjimu, tiesioginiai ir netiesioginiai rinko iš „presbiterių' (t. y. apaštalų) burnos padavimus apie Viešpaties žodžius ir sunaudojo juos savo veikale: „Viešpaties žodžių paaiškinimai".

f) **Dvylikos apaštalų pamokymas** (Διδαχή τῶν δώδεκα ἀποστόλων) parašytas apie 100/150 rytuose, duoda parapijų sutvarkymą, dorinius įsakymus, nurodymus pamaldoms: apie krikštą, pasninkus, maldą, eucharistiją; patarimus parapijos gyvenimui: apie keliaujančius pamokslininkus, parapijų pranašus, mokytojus, apie vyskupų ir diakonų rinkimus.

g) Taip vadinamas **II Klemanso laiškas**; tai ne laiškas ir ne Klemanso parašytas, bet pamokslas prasbiterio, greičiausiai iš Korinto; parašytas apie 120—50 metus; pamokslas pilnas graudenimų atgailai ir atsivertimui, vykdant Kristaus įsakymus; vis tai reikalaujama atsižvelgiat į netolimą teismą.

h) **Pastor Hermae,** Hermaso ganytojas, pranašiškas raštas, senovės krikščionių labai vertinamas. Šis raštas pavadintas taip todėl, kad jame pasirodė angelas ganytojo pavidale ir duoda pamokymus Hermasui. Tai krikščioniškojo pranašo raštas; jame tilpsta 5 vizijos, kuriose bažnyčia parodyta kaip mokinanti sena moteriškė, 12 angelo mandatų ir 10 similitudines (prilyginimų). Bažnyčia taip sena kaip pasaulis; Dievo sūnus buvo siųstas į šį pasaulį ne tam, kad bažnyčią įkurtų, bet kad ją atnaujintų. Visose trijose dalyse šis raštas yra atgailos pamokslas atsižvelgiant į visai artimą Kristaus atėjimą. Jis galėjo būti parašytas apie 100—140 m.

3. **Pamaldos.** Pirmųjų krikščionių pamaldos taikinosi prie pamaldų pavyzdžio sinagogose. Iš pamaldų pranyko senesniųjų laikų „entuziastinis"*) laisvumas; jos įgyjo pastovų pavidalą. Pamaldoms rinkdavosi du kartu. Prieš saulei tekant skaitydavo iš Šv. Rašto, pamokslininkaudavo ir giedodavo giesmes; prieš saulei leidžiantis laiką skirdavo šventai puotai — agapai. Šiuo laiku dar buvo leidžiama laisvai melstis, bet jau buvo einama prie tam tikros aiškiai sudėtos ir užrašytos maldos. Yra išlikusios šios seniausios liturginės dalys: Tėve mūsų, vakarienės malda ir didžioji bažnyčios malda.

Pamaldoms krikščionys rinkdavosi „Viešpaties dieną" (sekmadienį) arba šiokiomis dienomis. Pasninkaujama buvo trečiadieniais ir penktadieniais. Sekmadieniais nepasninkaudavo ir melsdavosi neklaupiant, bet stačiomis.

Krikšto apeigoje dar pastebimas didelis laisvumas; nėsant užtenkamai vandens buvo leidžiama pašlakštyti vietoje panerti. Kadangi šiuo laiku buvo krikštyjami suaugę, tai prieš krikštą vykdavo pamokymas. Iš krikštyjamajam statomų klausimų išsivystė krikšto išpažintis, o vėliau ir tikėjimo išpažintis.

Šalia sekmadienio buvo jau švenčiamos Velykos, kurios buvo ne kas kita, kaip sukrikščioninta žydų pasa —šventė. Mažosios Azijos krikščionys švęsdavo Velykas prisilaikydami žydų kalendoriaus Nisano 14 d., o vakaruose, ypač Romoje — pirmą sekmadienį po pavasario pilnaties. Sekminių, šventosios Dvasios, šventes pradėjo švęsti tik po apaštališkaisiais laikais.

---

*) Dvasioje pakilęs, užsidegęs.

4. **Parapijos sutvarkymo** buvo nereikalingos pirmosios dvasios pagautosios parapijos. Jų susirinkimo vietos būdavo šeimos, kurios pamaldoms plačiai praverdavo duris arba kurios savo patarnavimais nusipelnydavo pagarbą iš savo tikėjimo vienaminčių. Parapijų perdėtinius (προιστάμενοι) apaštalas Paulius mini savo laiškuose parapijoms Tesalonikuose ir Romoje. Laiške pilipiečiams juos vadina vyskupais. Šitas iš pagoniškų bendruomenių perimtas (ἐπισκοποί) pavadinimas atatinka žydų parapijų vyresniųjų vardą; tai buvo valdyba (kolegija), kurios nariai buvo lygūs. Apaštalų laikais perdėtinių pareiga buvo prižiūrėti; prižiūrėtojų parėdymus vykdė diakonai. Artimiausias vystymosi laipsnis buvo, kad vienas presbiterių iškilo iš kitų tarpo ir pagaliau jam vienam buvo teikiamas vyskupo titulas. Gali būti, kad monarchinis episkopato atsiradimas jungiasi su pamaldomis. Veiklių vyskupų nuopelnai persekiojimų ir kovojimų su gnosticismu metu pagreitino nugalėjimą.

Diakonai. Apaštalų darbai (10₁-₆) pasakoja apie 7 vyrų išskyrimą Jėruzalės parapijai; jie privalėjo rūpintis pavargėliais ir ligoniais. Vėliau iš jų išsivystė urėdas diakonų, kurių pareiga buvo palaikyti tvarką pamaldų metu. Diakonai visai priklausė nuo vyskupų. Jie—vyskupo akys ir ausys; per juos vyskupas sužinodavo visas apystovas parapijose; per juos vyskupai veikė; jei vyskupas įgaliodavo, diakonai ir pamokslininkaudavo; vėliau parapija būdavo nepatenkinta, jei vyskupo akivaizdoje išdrįsdavo koks nors lajikas (parapijietis) kalbėti. Buvo ir moterys diakonės, bet tarp antrojo ir trečiojo šimtmečio jos jau nebeminimos. Jos aprūpindavo moterų dvasios reikalus. Didelėje pagar-

boje buvo laikomos našlės, kurioms parapijiečiai duodavo išlaikymą; jos buvo priskaitomos dvasininkų luomui ir kaip tokios padėdavo mokyti katechumenus.

Tarp tų, kurie savo asmeniškų gabumų dėka pamokslininkavimą laikė savo svarbiausiu gyvenimo uždaviniu, buvo išskiriami apaštalai; tolimesne prasme jiems priklausė evangelistai ir misijonieriai; pranašai, kurie Evangeliją skelbė pranašiškoje, pakeltoje kalboje ir mokytojai, kurie Dievo Žodį skelbė suprantamoje aiškioje kalboje.

Dvasiškas židinys krikščionims iš žydų iki 70 metų buvo Jėruzalės parapija. Krikščionių iš pagonių centras buvo parapijos Antijochijoje, Efeze, Korinte ir Romoje.

§ 9. Tikėjimas ir dorybė.

Parapijos pamaldumas dar neturėjo šiuo perijodu savo tvirtų formų, bet jau pastebimas palinkimas aprubežiuoti tikėjimo ir mokslo turinį. Pirmieji bandymai šiuo atžvilgiu jau buvo padaryti. Evangelijų padavimai buvo užrašyti, apaštalo Pauliaus laiškai buvo jau renkami; susidedantieji tikėjimo dėsniai krikšto išpažintyje veikė taipgi šiaja linkme. Bet šiaip tenka pastebėti šio šimtmečio kartai pažymėtiną religinių minčių suskurdimą. Ypačiai buvo pabrėžiamas monoteismas ir dorybė. Krikščionybė yra ne kas kita kaip panaujintas mozeismas, naujas įstatymas; krikščionybė gauna protaujančio ir dorinančio pobūdžio. Kristus yra tikros Dievo pažinties ir dorybės apskelbėjas. Krikščionių pamaldumas buvo didelėje žydų apokaliptikos įtakoje; perėmę tokias apokalipses krikščionys kurdavo savo apokalipses. Todėl visai suprantama kad to laiko krikščionys laukė tuojau įvykstančio Viešpaties atėjimo. Kad jau būtų susidėjęs tvir-

tas mokslas apie Jėzaus asmenį, jo prigimtį ir kilmę, nė kalbos negali būti.

Bendrai tenka pabrėžti, kad senovės krikščionybė nebuvo m o k s l a s, bet gyvenimas t. y. tikras širdies atsidavimas pasaulio Išganytojui ir Dievo karalystės reikalams. Atsižvelgiant į artimą Viešpaties atėjimą buvo reikalaujama askėzė, atgaila ir gailestingumas

a) **Askėzė** susidėjo iš pasninkų, mėsos nevalgymo, vyno negėrimo ir susilaikymo nuo lytinių santykių. Askėzės atžvilgiu krikščionys skirstėsi į du sluoksniu: į didesnę dalį tokių, kurie tenkinosi mažesniu askėzės saiku ir į tokiuos, kurie stengdavosi askėzės srityje daugiau padaryti negu buvo įpareigojama.

b) **Atgailos** praktika kilo iš to, kad jau senovės krikščionybė darė skirtumų tarp atleidžiamų ir neatleidžiamų arba mirties nuodėmių. Buvo manoma, kad krikštas naikinąs tik prieš krikštą padarytas nuodėmes ir kad krikščionis kaip šventasis sąmoningai nebenuodėmiaująs. Už mirties nuodėmes galutinai išskirdavo iš parapijos ir daugiau nebepriimdavo; tuo tarpu lengvesnės nuodėmės galėjo būti panaikintos ar tai pranašo ištarme, ar tai pačios parapijos, pasiremiant Viešpaties duotu įgaliojimu (Mt, 18_{18}, 16_{19}, Jono 20_{22}), ar tai duoklėmis arba kitais gerais darbais. Atgailestaujantis turėjo viešai parapijos susirinkime išpažinti savo nuodėmes, parapija prisidėdavo savo malda.

c) **Gailestingumo** darbas senovės bažnyčioje buvo gerai organizuotas, taip kad krikščionių priešuose iššaukdavo nusistebėjimo. Kiekviena parapija užlaikydavo skaitlingas našles, našlaičius, ligonius, senelius, belaisvius. Broliškos meilės pradžia buvo padaryta Jėruzalės parapijai. Apaštalas Paulius rinko aukas Jėruzalės pavargėliams tarp krikščionių iš pagonių.

II. SKYRIUS: SENOVĖS KATALIKIŠKOSIOS BAŽNYČIOS KILMĖ IR JOS VYSTYMOSI PRADŽIA.

§ 10. Krikščionybės išplatinimas.

Ir po apaštališkaisiais laikais Kristaus mokslą plėtė tam tikri misijonieriai. Kaip apaštalai tolimesne prasme arba evangelistai misijos darbą jie laikė savo gyvenimo uždaviniu. Šalia jų ir vėliau po jų misijos darbą dirbo „mokytojai", ar tai kad jie ilgesnį laiką apsigyvendavo kokioje parapijoje, ar tai, kad laikas nuo laiko lankydavo parapijas ir gilindavo jų narių pažintį krikščioniškame moksle. Bet daug sekmingiau ir vaisingiau veikė krikščionių gyvenimas, papuoštas plačia broliška meile ir tikėjimo pajėga, o kankinių kraujas pasireiškė kaip bažnyčios sėkla. Iš miestų plėtėsi krikščionybė į kaimus. Kristaus mokslą skleidė ir į tolimesnes sritis;tai darė tam tikri „apaštalai" iš geros valios arba valstybės reikalais keliaujantieji krikščionys valdininkai; prie to darbo prisidėjo belaisviai ir kolonistai. Laikotarpy tarp antrojo ir trečiojo šimtmečio įvyko platus bažnyčios išsiplėtimas; į aplinkumą ji veikė patraukiančiai savo esimu, savo visuotinumu ir išimtinumu. Rytuose svarbesnės provincijos buvo jau visai sukrikščionintos. O už Romos valstybės sienų Edesoje ir Armenojoje krikščioniška bažnyčia jau buvo suvalstybinta. Šituo perijodu žydai krikščionys vis labiau nyko, o krikščionys iš pagonių vis labiau kilo.

1) **Rytuose** bažnyčia buvo užkariavusi Viduržemių jūrų pakraščius, bet ir Mažoji Azija buvo beveik perdėm sukrikščioninta. Didesniuose miestuose kaip Efeze, Milete, Smirnoje, Pergamume gyvavo žydinčios parapijos. Nuo Pauliaus misijos kelionių Makedonijoje ir Achaijoje veikė žymios krikščioniškos parapijos kaip Pilypuose, Tesalonikuose, Korinte. Kretos saloje apie 100 metųs sutinkami krikščionys. Visoje Sirijoje bu-

vo galima sutikti šalia parapijų iš žydų krikščionių ir parapijos susidedančios iš krikščionių iš pagonių. Pastarųjų skaičiuje įžymiausią vietą užėmė Antijochijos parapija. Iš Antijochijos bažnyčia prasiskynė sau kelią į Mesopotamiją, pirmoje eilėje į Edesą. Čia skelbė Kristaus mokslą Tatjanas ir Bar-Daisan'as. Edesos valdančioji šeima buvo priėmusi krikščionybę, bet neilgam; jau 216 metais romėnai pavergė sau tą valstybę, bet nelietė krikščioniškos religijos. Trečiojo šimtmečio pradžioje krikščionybė buvo pratiesus sau kelią ir į tolimas persų valstybės sritis. Trečiojo šimtmečio pabaigoje bažnyčia buvo įsteigta ir Armenijoje. Egipto vadovaujančią vietą užėmė parapija Aleksandrijoje. Iš čia Kristaus mokslas buvo išplatintas po visą kraštą.

2) **Vakaruose** bažnyčia ne taip greitai įgijo tinkamos reikšmės. Savo didumu ir reikšmingumu Romos parapija viršija visas kitas parapijas. Be Romos krikščionybė galėjo rasti sau vietą jūros pakraščių Italijos miestuose. Antrojo šimtmečio pusėje krikščionys sutinkami Lugdunume ir Viennos miestuose. Tuo pačiu laiku Kristaus mokslas buvo perneštas į Šiaurės Afriką, kur didelės reikšmės turėjo parapija Kartagoje. Antrojo šimtmečio pabaigoje minimi krikščionys tarp germanų. Jau 314 metais Synode Arleso mieste dalyvauja vyskupai iš Triero, (Tryro) ir Kelno. Šiame Synode buvo vyskupai ir iš Britanijos; čia Kristaus mokslą išplatino Romos legijonų kareiviai. Yra žinių, kad šiuo laiku ir Ispanijoje buvo krikščionių.

. Kristaus mokslas žadino prie savęs žemesniuosius gyventojų sluoksnius. Tačiau ir apšviestų ir pasiturinčių krikščionių skaičius greitai augo. Bet ir pačioje Romoje tarp aukščiausių valdininkų buvo galima rasti krikščionių; jų buvo net ir tarp provincijos vietininkų, kuriuos valstybė atleisdavo nuo dalyvavimo valstybinėse pamaldose. Apskritai imant Romos aukštoji diduomenė nebuvo palanki krikščionybei. Nežiūrint to, krikščionių buvo net ir pačiuose ciesoriaus rūmuose. Savaime suprantama, kad ir tarp kariuomenės buvo Kristaus mokslo išpažintojų. Seniausią žinią apie krikščioniškus legioninkus suteikia legenda apie „legio fulminatrix". Markus Aurelijus kariavęs su Kvadų tauta. Dvyliktasis legijonas jau baigęs užtrokšti dėl vandens stokos. Bet kareiviai krikščionys savo malda priartinę lietų, ir legijonas tapęs išgelbėtas. Apskritai ten-

ka pasakyti, kad krikščioniškieji legijonai nebuvo skatlingi. Mat, kareivio luomas nebuvo suderinamas su reikalavimais tokios religijos, kuri draudė lieti kraują ir garbinti stabus (ciesoriaus garbinimas). Be to, vieša kariuomenės religija buvo Mitros garbinimas.

Krikščionių skaičius šiuo perijodu sunku nustatyti. Tikrai miestuose buvo jų daugiau negu kaimuose. Kad rytuose krikščionys buvo skaitlingesni negu vakaruose, tuo abejoti netenka. Apie 250 metus Romoje krikščionių galėjo būti apie 30.000.

§ 11. Religijų kova.

Krikščioniškojo tikėjimo plėtimuisi didėjant, pradėjo veržtis į bažnyčią nekrikščioniškos pažiūros iš pagonijos ir dalinai grįžti iš žydijos. Šis judėjimas buvo savo rūšies sinkretizmas, kurs jungdamas įvairias religijas į vieną sistemą, norėjo ir Kristaus mokslą įtraukti į tą mišinį.

1. **Gnosticismas** pradėjo reikštis apie 130 metus Trojano ir ypačiai Hadrijano laikais; jis norėjo kuklų krikščionių tikėjimą išvystyti į aukštesnę religinę pažintį (γνῶσις); jis manė tai įvykdysiąs, suplakdamas krikščionių tikėjimą su pagoniškomis pažiūromis, kokių daug buvo tiek rytuose tiek vakaruose. Bažnyčiai kilo pavojus: norėta iškeisti krikščionišką išganymą fantastiškai išvaizduotu kosminių jėgų nugalėjimu, o išganymą skirti neskaitlingiems žinantiems.

Gnostikams rūpėjo išrišti du klausimai: 1) Kaip atsirado piktas, t. y., kaip tobulasis Dievas galėjo sutverti netobulą pasaulį? 2) Kaip gali žmogus išsivaduoti iš pikto? Į šiuos klausimus atsakyti dėjo pastangų įvairios gnosticismo kryptys, kurios plūdo iš Egipto, Sirijos ir Babilonijos. Jų mąstymą galima suglausti į šias pagrindines išvadas: a) Dievas, neprieinamas, protu neatsiekiamas ir bet kokios tobulybės pirminis šaltinis,

gyvena dieviškos gyvybės pilnumoje virš ir už pasaulio ribų. b) Šalia ir už Dievo taip pat nuo amžių yra materija (ὕλη), pirminis pikto šaltinis; su materija negali susiliesti Dievas kaip tyrioji dvasia. c) Iš dievybės išsilieja visa eilė esybių (eonų) kurių tobulumas laipsniais mažėja. Žemiausios tobulybės eonas dėl nežinomų priežasčių susijungia su materija; sugyvindamas materiją ir padarydamas iš jos pasaulį (κόσμος), jis pats tampa pasaulio kūrėju (demiurgu). d) Kaip pasaulyje taip ir žmoguje dieviškumas suplaktas su medžiagiškumu ir visa tai stengiasi išsivaduoti. e) Išvadavimą įvykdo aukštesnės rūšies eonas, mokydamas pažinti, kad siela yra dangiškosios kilmės. Šitas gelbėtojas yra Kristus, kurs kentėjo ne tikrame tik atrodančiame kūne (doketismas). f) Dorinis uždavinys glūdi tame, kad pati dvasia išsivaduotų nuo medžiagiškumo retežių. Išsivadavimo atžvilgiu visi žmonės dalosi į tris klases: p n e u m a t i k u s, kuriuose yra dieviškumo kibirkštis; jie gali įgyti pažintį ir todėl gali būti išganyti t. y. išvaduoti nuo materijos; p s i c h i k a i tai tik „tikintieji", jie atkirsti nuo pažinties; jie įgija žemesnio laipsnio išganymą ir h i l i k a i vien materijai pasidavę žmonės, kurie paskirti paskandinimui. Be pažinties išganymui reikalinga askėzė t. y. kova su kūno geiduliais.

Įžymiausi gostikai buvo šie:

a) **Basilides** veikė Aleksandrijoje apie 133 metus; jis buvo ten įsteigęs mokyklą. Jo mokslas buvo išsiplėtęs rytuose ir vakaruose. Jis buvo vaisingas rašytojas; jo raštai susideda iš 24 knygų: Evangelijos egzegezė.

b) **Valentinas,** vienas įžymiausių gnostikų; jis veikė išpradžių Egipte apie 135 m., paskui ilgą laiką skleidė savo mokslą Romoje, Jo užlikusieji pamokslai, giesmės ir laiškai rodo, kad jo sistema susidėjo iš Platono filosofijos, Jėzaus žodžių ir Pauliaus minčių ir buvo labiau priartinta parapijos krikščioniš-

kumui negu jo mokslas mokinių, kurie buvo pasidavę aiškiam sinkretismui.

c) **Tatjanas** garsus taip vadinamų enkratitų atstovas; enkratitai (susilaikytojai) atmetė vedybas, vyno gėrimą ir mėsos valgymą; Tatjano mokslas aiškiai įrodo, kaip lengvai galima pereiti nuo bažnytinių prie gnostinių pažiūrų, jei imti domėn tą aplinkybę, kad Tatjanas buvo ir apologėtas t. y. krikščioniško mokslo gynėjas.

d) **Marcijonas** užima gnosticismo sąjūdyje savotišką vietą; gnostikų tarpe jis savo mokslu arčiau stovi krikščionybei. Jis buvo turtingas laivų savininkas Sinopės mieste prie Juodųjų jūrų. Nuo 140 metų jis gyveno Romoje ir čia jis išvystė savo sistemą. Jo bandymas pataisyti žydžiuojančią bažnyčią nepavyko. Už tai jis buvo išskirtas iš Romos parapijos apie 144 m. Marcijonas buvo vyras su dideliais organizaciniais gabumais; nebebūdamas bažnyčios nariu, jis sumanė įsteigti savo bažnyčią. Tiesą pasakius, Marcijonas nebuvo tikras gnostikas, jis nestatė pažinties aukščiau tikėjimo, jis nebuvo pasidavęs kokiai nors filosofijos sistemai; jo sistemoje nėra mokslo apie eonus; jis susidomėjęs soterologija, (išganymo mokslu), ne kosmologija, (mokslu apie pasaulį). Jis atmetė Senąjį Testamentą, kaip žydų Dievo apreiškimo knygą. Savo raštuose jis įrodė priešingumus tarp Senojo Testamento ir meilės religijos ištarmių. Savo moksle Marcijonas perdaug išaukština apaštalą Paulių, kurs vienas supratęs Kristų; tuo tarpu visi kiti apaštalai Jėzaus nesupratę ir atkritę į judaismą. Pasiremdamas Pauliaus priešingumais (įstatymas — Evangelija, darbai — tikėjimas, nuodėmė — teisumas), jis išvystė metafizinį (mokslas apie daiktų pažinties paskutines priežastis), dualismą (mokslas apie du pradu). Jis davė griežtą skirtumą tarp Naujojo Testamento Dievo, kurs yra meilė ir gailestingumas ir Senojo Testamento Dievo, pasaulio kūrėjo (demiurgo) ir žydų Dievo, kurs teisingas einant dėsniu „akis už akį, dantis už dantį". Gerasis Dievas pasigaili žmonių ir siunčia Kristų dokėtiniame (netikrame) kūne kaip pasaulio Išganytoją, kurs Tiberijaus laikais apsireiškė ir paskelbė iki tol nežinamąjį meilės Dievą; bet už tai žydų Dievas prikalė jį prie kryžiaus. Dėl nekalto aukščiausio Dievo kentėjimo žydų Dievas tapo neteisingas ir su visais savo sekėjais pateko paskandiniman. Tokiuo būdu tapo panaikinti įsta-

tymas ir pranašai, o išganymas tapo priklausomas vien nuo tikėjimo. Išganymui įgyti reikalinga askėzė: atsisakyti nuo vyno ir mėsos vartojimo ir susilaikyti nuo lytinių santykių. Marcijonas atmeta Kristaus atėjimą ir iš mirusiųjų prisikėlimą. — Marcijonas davė savo bažnyčiai Kanoną: kurs susidėjo iš „Evangelijos — išvalytos nuo žydiškųjų „suklastavimų" Luko Evangelijos — ir „Apaštalo" — dešimties Pauliaus laiškų, taip gi pertaisytų. Marcijono parapijų su savo vyskupais, presbiteriais, kankiniais ir savo giesmėmis buvo prisisteigę nuo Galijos iki Mesopotamijos; dar 4 šimtmetyje daug jų buvo Viduržemių jūrų pakraščių kraštuose. Vėliau jau jos susiliejo su bendra bažnyčia.

2. Manicheismas savo griežtai dualistiniu pradu giminingas gnocticismui. Manicheismas kilo Persijoje. Tai buvo religinis sąjūdis, kus savo sistemos pamatan padėjo senovės persų ir babiloniečių religines mintis ir apgaubė jas krikščionišku kevalu. Manicheismo sekėjai per ilgus šimtmečius gyvavo rytuose; o viduriniais amžiais jie pasirodė katariečių sektoje.

Mani, nuo kurio manicheismas gavo savo vardą, gimė apie 216 metus prie Ktesifono ir pradėjo apie 240 metus veikti Babelyje kaip religijos steigėjas; jis buvo ypačiai susirūpinęs tuo, kad išstumti Coroastros religiją; bet tos sektos dvasininkams pasipriešinus, jis pats žuvo. Apie 276 metus jis greičiausiai buvo nukryžiuotas. Jis mokė: nuo amžių esančios dvi karalystės: šviesos karalystės su Dievu, šviesos tėvu ir jo eonais, ir tamsos karalystė su šėtonu ir jo demonais. Užpuolus šėtonui šviesos karalystę, jam pasiseka nugalėti Dievo siųstąjį ginti pirminiam žmogui. Tiesa, Dievas išgelbi savo pasiųstąjį, bet jo šviesos esybės dalį pagauna ir praryja tamsybė. Iš šviesos ir tamsos mišinio Dievas leidžia padaryti pasaulį. Saulė ir mėnulis turi iš pasaulio imti šviesos daleles ir jas gabenti šviesos karalystei. Šėtonas stengiasi tai trukdyti; to-

dėl jis padaro iš šviesos dalelių ir medžiagos (tamsos) pirmuosios žmones — Adomą ir Ievą. Taip šviesos dalis kaip siela tampa ištremta į žmogaus kūną ir vis labiau susiskaldo tarp Adomo ir Ievos palikuonių. Žmonių sielos tampa vis giliau įveliamos į tamsybės karalystę suklastuotomis pagonių ir žydų religijomis, kol pagaliau Dievas siunčia į šią žemybę tobuląjį (idealinį) žmogų Kristų dokėtiniame kūne. Kristus pamoko žmones pažinti savo tikrąją kilmę, o tuo ir kelią į išganymą. Išganymas yra sielos iš materijos išvadavimas. Turįs pilną pažintį ir pagal ją gyvenąs po mirties sugrįžta į šviesos karalystę, tuotarpu visos kitos sielos valymuisi tęsti skiriamos sielų kelionei. Pats save Mani laikė Jėzaus pažadėtoju ramintoju (parakletu), kurs jo darbą tęsia toliau tarp žmonių. Savo sekėjus Mani dalė į dvi dalis: „i š r i n k t i e j i" (electi) turėjo susilaikyti nuo lytinių santykių, nuo mėsos valgymo ir vyno gėrimo ir vengti kaip nors susiliesti su materija; „klausytojai" (auditores) buvo atleisti nuo viso to, bet jie buvo įpareigoti tarnauti „rinktiesiems"; tuo jie užsipelnydavo pas juos teisę būti užtariamais jų maldose.

Manicheismas turėjo savo hierachinį sutvarkymą. Ir po mirties Mani buvo laikomas kaip neregima visų tikinčiųjų galva. Regimas jo vietininkas „Imamas' arba popiežius gyveno Babelyje, visa kita dvasiškija priklausė nuo Imamo ir hierarchiniai buvo suskirstyta į 12 magistrų ir 72 vyskupus; presbiterių ir diakonų buvo tiek, kiek buvo reikalinga. Pamaldos vyko tam tikromis, nustatytomis taisyklėmis; maldas atlikdavo atsigręžę į saulę ir mėnulį. Sekmadienis buvo atžymimas pilnu pasninku. Pirmadienį „rinktieji" laikė sau ypatiškas paslaptingas pamaldas. Kas metais Mani'o mirties dieną buvo labai iškilmingai švenčiama; prieš labai išpuoštą kėdę (βῆμα) jų mirusiojo mokytojo simbolį, jie klaupdavosi; penki laiptai į kėdę vaizdavo penkis hierarchinius dvasininkijos laipsnius: electi, diakoni, presbiteri, episcopi ir magistri.

Manicheismas plėtėsi visų pirma Persijoje; ir smarkūs persekiojimai negalėjo sukliudyti jo augimo. Tik mongolų antplūdis 13-ju šimtmečiu jį visai išnaikino. Į romėnų valstybę prasiveržė jis 3-jo šimtmečio pradžioje; 4-ame šimtmetyje manicheismas buvo pavojinga lygiagretė bažnyčia. Susikrikščionėjus Romos valstybėi jis buvo uždraustas; tačiau kaip vidinė bažnyčios sekta dar ilgus šimtmečius nedavė ramybės pačiai bažnyčiai.

Trečiame ir ketvirtame šimtmečiuose vis didesnius Romos valstybės plotus užėmė 4 didžiosios rytų religijos: Magna Mater, Isis, Osiris ir Sirijos Baalim; šios religijos buvo labai sudvasintos ir priartintos krikščionybei. Tuo pačiu laiku labai šakojosi Mitros garbinimas, kurs jungėsi su ciesoriaus garbinimu. Pačioje Italijoje jis varžėsi su Kristaus mokslu.

Visai pagrįstai bažnyčia žymėjo gnosticismą, manicheismą ir visas kitas to laiko religines sroves herezijomis ir kovojo su jomis.

§ 12. Kova su herezijomis (atskalomis).

Gnostikai, manichėjai ir kitų klaidingųjų mokslų atstovai plačiai veikė tiek žodžiu tiek raštu. Ši aplinkybė vertė ir bažnyčią raštu įrodinėti heretikų klaidas.

1. **Irenėjus** buvo pirmas, kurs stengėsi raštu atremti gnostikų mokslą. Jis gimė mažoje Azijoje; mokėsi pas Smirnos vysk. Polikarpą. Vėliau jis persikėlė ir Lijono mieste veikė kaip presbiteris. Lijono vysk. Potynui kritus kaip persekiojimo aukai, Irenėjus tapo jo įpėdiniu apie 178 m. Bažnyčios istorijoje Irenėjus įžymiausia asmenybė. Susirūpinimas bažnyčios katalikiškumu (bendrumu) ir jos mokslo tikrumu sekant Raštą ir padavimus padarė jį geriausiu kovotoju su heretine gnoze. Savo iš penkių knygų susidedančiame veikale „įtikinimas ir atremimas" (ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδονύμου γνώσεως) jis gina prieš gnostikus istoriniai perduotą apaštališkųjų laikų krikščionybę; jis ryžosi proto

įrodymais pateisinti krikščionybės tiesas. Jo raštuose pasireiškia didelė graikų filosofijos įtaka.

2. Teologinė mokykla **Aleksandrijoje** dar plačiau veikė, beaiškindama, beįrodinėdama krikščioniškas tiesas ir beatremdama labai išlavintos senovės pagonijos minčių pasaulį; čia žydiškasis helenismas kadaise buvo susilaukęs savo pražydimo; čia ir gnozė rado sau vaisingą dirvą. Čia stengtasi krikščionybės tiesas įrodyti helenams helenų priemonių pagalba t. y. sunaudojant senovės filosofijos tiesos branduolį; tuo pačiu būdu buvo rūpintasi šalinti pagonių abejonę ir kartu priešingai netikrajai heretikų gnozei nors mažam pašvęstųjų būriui pagrįsti tikrą krikščionišką gnozę, kurioje jungiasi tikėjimas su mokslu.

Tikras šios mokyklos įsteigėjas buvo:

a) **Titus Flavijus Klemensas.** Ištroškęs mokslo bekeliaudamas jis atvyko į Aleksandriją. Čia rado žymų mokytoją Panteną, buvusį stoikų filosofą, kurs jį regimai labai patraukė. Iki savo mirties 216 m. jis veikė žodžiu ir raštu bažnyčios naudai. Klemensas buvo pirmas krikščioniškas mokytojas, kurs išvystė Šventu Raštu paremtą krikščioniškojo tikėjimo filosofinę pažintį ir suprato ją kaip savistovį dydį. Šitoje dvasioje jis rašė savo veikalus.

b) Klemenso mokinys ir įpėdinis buvo **Adamancijus Origenes** (185—254). Adamancijum jis buvo pavadintas dėl jo nepaprasto darbštumo. Krikščioniškieji ir pagoniškieji amžininkai stebėjosi jo nepaprastu mokslingumu; jis pasižymėjo kaip filosofas, filologas, kritikas, egzegetas, dogmatikas, apologetas, polemikas, kurį vėlesniais laikais garbino kaip mokslingosios teologijos įkūrėją ir atmetė kaip ne vienos herezijos skleidėją. Jis

gimė Aleksandrijoje iš krikščioniškų tėvų. Siaučiant persekiojimams prie Septimijaus Severo, dar vaiku tebebūdamas jis drąsino savo tėvą kankinio mirčiai. Po tėvo mirties jis turėjo globoti šešis vaikus. Jis buvo pakviestas į katechetų mokyklą mokytoju. Su dideliu darbštumu atsidavė filosofijos studijoms; susidarė jame toks žinių mišinys, kad jau Eusebijus jį taip apibūdino: „gyvena kaip krikščionis, veikia kaip helenas". Iš pat jaunystės gyveno kaip asketas; besiryždamas įgyti tobulumą jis pritaikė sau Mat. 19_{12}; paskui gailėjosi padaręs tokį neapgalvotą žingsnį. Keliaujant per Palestiną į Graikiją, Jėruzalės vyskupas pašventino jį presbiteriu. Šiuo žygiu jis iššaukė nepatenkinimą savo vyskupo, kurio tarnyboje ir žinioje jis buvo. To dėliai jis turėjo pasitraukti iš Aleksandrijos. Vietą gyventi pasirinko Cezarėjos miestą Palestinoje. Čia įsteigė teologinę mokyklą. Ir literarine veikla pasiekė aukščiausio laipsnio. Svarbiausias Origeno raštas pašvęstas dogmatikos klausimams; šiame veikale „περὶ ἀρχῶν" (apie pradus) jis bando krikščioniškojo tikėjimo mokslą išvystyti moksliškai. Švento Rašto žodžiuose jis rado trejopą prasmę: raidinę, moralinę ir alegorinę. Šito Biblijos aiškinimo būdo buvo prisilaikoma iki pačios reformacijos. Apologetika pasiekė savo aukštumos iš aštuonių knygų susidedančiame veikale „prieš Kelsą", tai jo knygos „tikrasis žodis" atrėmimas. Origenis mirė 254 m. dėl sužalojimo Decijaus persekiojimų laikais.

Origenes buvo nepaprastai vaisingas rašytojas. Jo įvairios rūšies raštų priskaitoma net iki 6000. Žinomiausias ir garsiausias jo veikalas, į kurį įdėjo nepaprastai daug darbo ir laiko, be abejo yra „Heksapla" (šešiagubė). Šioje knygoje buvo surašyti šalimai šeši Senojo Testamento tekstai: hebrajų tekstas, tas pats tekstas graikų kalbos raidėmis ir dar keturi anais

laikais žinomi vertimai į graikų kalbą (Septuaginta, Akvilos, Simacho ir Teodocijano); prijungiant dar ir kitus vertimus kaikurios knygos išaugo iki oktapla ir ennepla (aštuoniagubė ir devyngubė). Nors savo raštuose Origenės smarkiai puola gnosticismą, bet nejučiomis ir pats pasidavė jo įtakai. Savo veikale perî archòn (περὶ ἀρχῶν) jis pripažįsta trejopą religinės pažinties laipsnį, būtent „p i s t i s i d i o t i k ė (πιστις ἰδιοτική)t.y. tikėjimas be jokio pagrindo, jį veikia tiesioginiai pats Dievas žmogaus širdyje; „gnosis" (γνῶσις) arba „episteme" (ἐπιστήμη); prie šito laipsnio prieina žmogaus mąstanti dvasia šiame gyvenime, jei ji sugeba spekuliatyviai išaiškinti Rašto apreiškimą; pagaliau „sofija (σοφία) arba „teorija" (θεωρία)', t. y. Dievo regėjimas, kuriuo visai gėrėtis žmogus gali tik amžiname gyvenime. Jo kosmologinės, angelologinės ir antropologinės pažiūros perimtos platonismo ir gnosticismo mintimis; taip pavyzdžiui jis mokė žmonių sielų puolimą prieš laiką, sielos kalinamos žemiškame kūne, nepripažino kūno prisikėlimo; jo manymu žvaigždės turi sielą, tiek pačios žvaigždės tiek jų dvasios reikalingos išganymo; jis mokė „visų daiktų atstatymą (ἀποκατάστασις τῶν πάντων) t. y. visi daiktai sugriš į tą benuodėmingumą ir išganymą, kokiame buvo prieš laiką.

§ 13. Bažnyčios mokslas.

Pavojus, kurs grėsė bažnyčiai iš įvairių sektų, ypačiai iš gnosticismo pusės, privertė atskiras nepriklausomai savistoves parapijas susitelkti į vieną sąjungą bendrai kovai su parapijų gyvenimą vidiniai ir išoriai ardančiomis jėgomis. Šitas susibūrimas įvyko antroje antrojo šimtmečio pusėje. Taip šita sąjunga vadinama s e n o v ė s k a t a l i k ų b a ž n y č i a. Susitelkusios parapijos nustatė tam tikrus dėsnius, kurie ateityje turėjo išspręsti, kurį reikia pripažinti krikščioniu ir kurs kaip eretikas (atskalūnas) turi būti išskirtas iš bažnyčios. Buvo nustatytos trys tokios normos: k r i k š t o s i m b o l i s, a p a š t a l i š k a s R a š t o k a n o n a s ir bažnyčios vienybė. Šias priemones taiki-

nant, buvo išskirtas gnosticismas ir kitos bažnyčiai priešingos religinės srovės.

a) **Krikšto** išpažintyje bažnyčia turėjo trumpą santrauką parapijose žinomų ir vartojamų tikėjimo dėsnių. Šita išpažintis buvo padaryta apaštališka **tiesos arba tikėjimo taisykle** (regula veritatis, regula fidei). Jos turinį vertino kaip apaštališką įsakymą ir jis nebebuvo svarstomas.

Sudarant „r e g u l a f i d e i" ant krikšto išpažinties pamato, buvo jon įtraukta visa tai, kas to laiko bažnyčios manymu buvo užtikrinta kaip apaštališkas padavimas; tokiuo būdu gauta trumpa, aiški, greitai peržvelgti besiduodanti norma. Įvairūs autoriai kaip Irenėjus, Tertuljanas, Origenes laisvai perduoda šitą „r e g u l a f i d e i". Kaip bendras „r e g u l a f i d e i" turinys visur sutinkamas t i k ė j i m a s v i e n u D i e v u k a i p d a n g a u s i r ž e m ė s K ū r ė j u, J ė z u m i K r i s t u m i D i e v o S ū n u m i, j o v i r š g a m t i n i u g i m i m u, k e n t ė j i m u, p r i s i k ė l i m u, d a n g u n ž e n g i m u, a t ė j i m u t e i s m u i, m i n i m a s t a i p g i i r t i k ė j i m a s Š v e n t a D v a s i a. **Šita** „r e g u l a f i d e i" buvo vartojama Romos parapijoje ir taikinama kovoje su gnosticismu. Kitos vakarų parapijos iš Romos gavo krikšto išpažintį. Pripažinus krikšto išpažintį, „r e g u l a f i d e i" arba „r e g u l a v e r i t a t i s" **buvo** padaryta pirmoji pradžia dogmai vystytis. Dabartinė **išpažintis** gavo savo pavidalą 5-ame šimtmetyje.

b) Tuo pačiu laiku susidarė sąvoka **Naujojo Testamento** kanono kaip užbaigtas rinkinys raštų, kurie priešingai heretikų raštų rinkiniams buvo pripažinti kaip neginčijamai apaštališki ir todėl kaip nesuklastuotu raštu perduota taisyklė krikščioniškam tikėjimui ir gyvenimui. Nustačius Naujojo Testamento kanoną, savaime buvo perkelta i n s p i r a c i j o s sąvoka nuo Senojo Testamento į Naująjį t. y. nevien jų turinys, bet ir žodžiai su raidėmis buvo taipgi pripažinti tokiais ko-

kius Dievas įkvėpė jų rašytojams. Tokiuo būdu abu testamentai buvo sulyginti jų vertė ir reikšmė.

Antrojo šimtmečio pradžioje parapijos neturėjo Naujojo Testamento. Tik antrojo šimtmečio pusėje Romos ir Mažosios Azijos parapijos pradėjo vartoti keturių Evangelijų rinkinį kaip Senojo Testamento pranašyščių papildymą. Marcijonas, kurs Senąjį Testamentą visai atmetė, sudarydamas savo kanoną iš „Evangelijos" ir „apaštalo" privertė bažnyčią pasirūpinti savo kanonu. Ji perviršijo ir Marcijoną, įtraukdama į savo kanoną ir tuos raštus, kuriuos Marcijonas buvo atmetęs. Apskritai imant, antrojo šimtmečio pabaigoje bažnyčia jau turėjo iš abiejų dalių susidedantį Naujojo Testamento kanoną. Bet jo raštų skaičius buvo ne visose provincijose vienodas. Jokūbo, 2. Petro ir 3. Jono ir žydų laiškų tikrumu buvo abejojama.

c) Bekovojant su vidiniais ir išoriais priešais užbaigė susidėti apaštališkame vyskupų perduotame tikėjime katalikiškosios bažnyčios sąvoka kaip b a ž n y č i o s v i e n y b ė s išraiška. (Ubi ecclesia, ibi et Spiritus Dei — kur bažnyčia, ten ir Dievo Dvasia).

Prisilaikydamas savo mokytojo Tertuljano, Kartagos vyskupas Ciprijanas išvystė šitą bažnyčios vienybės mintį savo rašte „de catholicae ecclesiae unitate" (habere non potest Deum patrem, qui eccelesiam non habet matrem — neturi Dievo Tėvu, kurs bažnyčios neturi motina). Jis mokė: „Kas atsisako nuo vyskupo tas išsiskiria iš bažnyčios ir tuo netenka pasitikėjimo tapti išganytu („Scire debes, episcopum in ecclesia esse et ecclesiam in episcopo, et si quis cum episcopo non sit, in ecclesia non esse — tu privalai žinoti, kad vyskupas yra bažnyčioje ir bažnyčia vyskupe, ir jei kas nors nėra su vyskupu, tas nėra bažnyčioje.

§ 14. Bažnyčios sutvarkymas.

Katalikiškosios bažnyčios atsiradimas sutvarkymo srityje pasižymi šiomis naujenybėmis.

1) Klero nuo lajikų atskyrimas. Nors ir sąmonė apie visuotinę tikinčiųjų kunigiją dar nebuvo visai išnykusi, tačiau virš parapijos iškilo atrėžta kunigija Senojo Testamento pavyzdžiu. Pasiremdama šventinimu, šioji kunigija savinosi tarp parapijos ir Kristaus tarpininkavo urėdą. Iš pradžių bažnyčios tarnautojai dirbo savo paprastąjį pasaulinį pašaukimo darbą ir tuo savo uždarbiu pragyveno. Vėliau dvasininkija buvo išlaikoma laisvais parapijos narių mokesčiais, dažniausiai buvo nešamos pintinėlės su maisto produktais (sportula) į bažnyčią.

2) Antruoju šimtmečiu kilo nauja pažiūra į vyskupo urėdą. Presbiterių — vyskupų daugelio vietą dabar užėmė vienas „vyskupas", kurs presbiterių būrio (kolegijos) tarpe pasisavino monarchinę savistovybę.

a) Šiaja prasme kiekvienas vyskupas buvo laikomas Kristaus vietininku ir apaštalų įpėdiniu, nes į vyskupo šventinimo esmę buvo žiūrima kaip į Šventosios Dvasios perdavimą. O Šventają Dvasią apaštalai palikę savo tiesioginiams įpėdiniams ir dabar toliau be pertraukos perduodama. Vyskupas buvo tikras neklaidingas padavimo (tradicijos) nešėjas atžvilgiu į heretikus; visi šventinimai kaip Dvasios suteikimai buvo jo atliekami arba jam ką nors įgaliojus.

b) Ištikrųjų vyskupai nebuvo vienodi; jie skirstėsi savo įtaka ir pagarba; tai priklausė nuo gyvenamosios vietos. Provincijos miesto vyskupas buvo vadinamas metropolitu, nes krikščionybė dažniausiai buvo plečiama iš provincijos miestų visoje apylinkėje. Ypatiška

pagarba buvo reiškiama metropolitams trijų didžiųjų Romos valstybės miestų: Antijochijos, Aleksandrijos ir Romos. Šių miestų vyskupus vadino patriarchais; vėliau ir Konstantinopolio ir Jėruzalės vyskupai buvo vadinami taip pat patriarchais. Romos vyskupas jo pastangose iškilti ir įgyti pirmenybę (primatą) buvo palaikomas tuo, kad Roma vakaruose buvo vienintelė „sedes apostolica" (apaštalų sostas) ir pasaulio miestas, ir kad tos parapijos įkūrėju ir pirmuoju vyskupu buvo laikomas apaštalas Petras. Be to, apaštalui Petrui buvo taikinamos Biblijos ištarmės apie klintį, apie dangaus raktus, apie nesiūbuojamą tikėjimą ir apie ganytojo urėdą. (Mt. 16,18; Lk. 22,32; Jono 21,15-17). Pagrindiniai imant visi vyskupai buvo lygūs.

Vyskupų laipsnio lygybę atžvilgiu į Romos vyskupą Viktorą pabrėžė Irenėjus, kada Viktoras apie 192 m. atsisakė bendrauti su Mažosios Azijos Velykų apskaičiavimo šalininkais.

Laisvas **charismatinis mokymo** būdas antruoju šimtmečiu buvo pakeistas paprastu parapijos urėdu, kurs savo pašaukimą išvesdavo ne iš charismatinių gabumų arba iš dvasios balso, bet iš paprastų parapijos rinkimų ir buvo susijęs su tam tikra parapija; šis urėdas dabar jau ne atsitiktinas, bet nuolatinis ir pradėjo savintis ir mokslo funkcijas. Kartu šiame parapijos tvarkymo urėde išsiskyrė monarchinė tvarkytojo padėtis presbiterių tarpe; jei pirmiau visų parapijos vyresniųjų kolegija buvo vadinama „ἐπίσκοποι", tai dabar šis pavadinimas taikinamas išimtinai tam, kurs stovi presbiterių kolegijos priešakyje; visi kiti parapijos presbiteriai užima antrą vietą tarp parapijos tarnautojų, nors pirminė lygybė tarp visų tarnautojų tuo pasireiškė, kad dažnai visi vyresnieji ir toliau buvo vadinami „ἐπίσκοποι" Jei vyskupas buvo tas, kurs palaikė parapijos vienybę ir užėmė Kristaus vietą, o presbiterių kolegija atvaizduoja apaštalus, tai episkopatas atstovauja ir užtikrina nesuklastotą apaštališką **padavimą,** nes nuo apaštalų laikų veikia nuolatinė „successio" episcoporum (vyskupų paveldėjimas). Paveldėjimas užtikrina ir atsako už mokslo tyrumą. Parapijoje

veikia dieviška dvasia; o kadangi vyskupas atvaizduoja parapiją, tai jis yra kartu ir Dievo Dvasios nešėjas. Taip tapo šis monarchinis urėdas charismatinio laisvo veikimo paveldėjimu ir apostolato tęsimu bažnyčioje. Per pašventinimą vyskupas tampa visų Dievo teikiamų dovanų užveizdėtojas ir teikėjas.

Kad vienas iš presbiterių kolegijos iškilo kaip monarchinis parapijos tvarkytojas, tarp kitko daug prisidėjo ir ta aplinkybė, kad persekiojimų laikais kiekviena atskira parapija buvo labai reikalinga vado; be to, toks vadas buvo būtinas, kad atremtų klaidingų mokslų skelbėjus.

Pačioje esmėje parapija renka vyskupą; bet rinkimus nulemia dvasininkija. Rinkimuose galėjo dalyvauti ir kaimyninių parapijų vyskupai. Rinkimai turėjo vykti parapijos akivaizdoje, ji su presbiteriais turėjo pritarti, ar renkamasis tinka tokiam urėdui. Kitų laipsnių dvasininkų rinkimai priklausė nuo vyskupo, bet į parapijos nuomonę turėjo atsižvelgti.

a) **Presbiteriai** taip pat dalyvauja parapijos tvarkyme tiek, kiek vyskupas jų reikalingas; jie eina dvasininkų pareigas, pamokslininkauja ir rūpinasi sielomis tiek, kiek vyskupas sutinka ir leidžia; esant vyskupo vietai neužimtai, presbiteriai tvarko parapiją ir jai vadovauja.

b) **Diakonai** — bažnyčios tarnai. Jie priklausė nuo vyskupo, bet ir nuo presbiterių. Pirmoje vietoje jie buvo pirmutinė vyskupo ranka,

Pamažu kiekvienoje parapijoje išsivystė visa eilė laipsniu žemesnių bažnytinių urėdų. Jie buvo skirstomi į aukštesnio laipsnio šventinimus, „ordines majores" ir žemesnio laipsnio šventinimus „ordines minores". Aukštesniesiems urėdams priklausė vyskupai, presbiteriai ir diakonai. Žemesniuosius urėdus sudarė:

c) **Subdiakonas.** Didėjant parapijoms ir augant darbui jose, reikalinga buvo daugiau diakonų. Bet kadangi pirmą sykį Jėruzalėje buvo išrinkti tik septyni diakonai, tai jokia parapija neišdrįso jų skaičių didinti. Todėl jiems buvo prirenkami pagelbininkai — subdiakonai.

d) **Lektoriai.** Pirminėse parapijose kiekvienas pasižymįs charismatiniais gabumais galėjo mokyti. Iškilus vyskupams virš presbiterių, parapija piktindavosi, jei kas vyskupo neįgaliotas mokydavo arba pamokslininkaudavo. Tokiuo būdu ta-

po sustiprinta jau senovės bažnyčioje pamaldų metu veikęs **lektoriaus** urėdas; jis skaitydavo skirtas tai dienai Šventojo Rašto dalis.

Lektorių urėdui priskaitomi bažnytiniai giedotojai arba psaltai.

e) **Akolutai** buvo vyskupo tarnai, kurie apsupę jį sekdavo paskui jį.

f) **Ekzorcistai** rūpinosi piktų dvasių apsėstųjų dvasios reikalais, kalbėdavo atatinkamas maldas ir šiaip padėdavo krikšto metu.

g) **Durininkai** (ostiarti arba janitores) palaikydavo švarą ir tvarką pamaldų metu, dabodavo, kad prasišalintų tie, kuriems buvo draudžiama dalyvauti visose pamaldose; jų pareigos buvo sustiprintos nuo to laiko, kai pamaldos buvo padalytos į missa catechumenorun (mokinamųjų) ir į missa fidelium, (tikinčiųjų).

3. Į vyskupus buvo žiūrima kaip į bažnyčios nešėjus ir palaikytojus. Jie tarnavo vienai ir tai pačiai bažnyčios idėjai; tarp jų augo solidarumo mintis ir ta mintis juos jungė. Tokį vieningumą beliko išreikšti tvirtose formose. Tokiam kaimyninių parapijų atstovų susibūrimui davė progos ypatiškai parapijos gyvenimą sutrenkenti įvykiai kaip montanizmo sąjūdis ir Velykų ginčas. Susirinkimus svarbiems klausimams aptarti pradėjo vadinti S y n o d a i s . Pirmas synodas buvo susirinkęs Mažoje Azijoje. Tuo pačiu laiku vyko synodai Galijoje ir Romoje. Iš pradžių rinkdavosi p r o v i n c i j o s S y n o d a i, o vėliau patriarchaliniai synodai, kuriuose dalyvaudavo provincijų atstovai. Synodai iš pradžių vykdavo pripuolamai, reikalui atsitikus, vėliau rinkdavosi taisyklingai pavasarį ir rudenį. Synodai tarnaudavo kaip atspara prieš sauvalę vyskupo, kurs stengėsi būti visai nė nuo ko priklausomas ir v a i z d a v o i š o r ę r e g i m ą b a ž n y č i o s v i e n y b ę.

Provincijos Synoduose pirmininkaudavo arba seniausias parapijos arba amžium seniausias vyskupas; paprastai Synodui vadovaudavo politinės metropolės vyskupas. Pirmininkavęs vyskupas vykdydavo synodo nutarimus; jis prižiūrėdavo provincijos bažnyčios gyvenimą, o kiti vyskupai atsiklausdavo jo svarbiais reikalais. Nors synoduose nulementį balsą turėjo vyskupai, bet paprastai dalyvaudavo juose ir prasbiteriai ir diakonai. Vien provincijos synodais nepasitenkindavo. Labai svarbiems klausimams aptarti buvo šaukiami bendri patriarchiniai synodai, kuriuose dalyvaudavo bent kelių provincijų vyskupai. Juos šaukdavo svarbiųjų miestų Aleksandrijos, Romos, Kartagos, o vėliau Jėruzalės ir Konstantinopolio vyskupai, kuriuos kartais jau vadino ir patriarchais. Tokių synodų nutarimai būdavo privalomi visoms parapijoms, jie turėdavo kanoniniai teisinės reikšmės. Parapijos priimdavo juos be prieštaravimų, nes jose augo ir plito įsitikinimas, kad vyskupuose veikia Šventoji Dvasia ir todėl jų nutarimai negali būti klaidingi.

§ 15. Krikščioniška dorybė.

1. Senovės katalikų bažnyčios dorinis gyvenimas atsižymi pirminių krikščionių nuo pasaulio tolinimosi nugalėjimu ir pastangomis išoriais darbais tapti pateisintu ir todėl savotišku pasaulio vengimu. Priešingumas tarp krikščioniškos ir pagoniškos dorybės vis labiau ir labiau vyko, o ketvirtame šimtmety skirtumas nebebuvo didelis. Krikščionių tarpan įsispraudė paviršutiniškai ir pasaulioniškai nusiteikę žmonės, savo tokia nuotaika užkrėtė ir rimtus krikščionis. Bažnyčia „supasaulėjo" ir nebepajėgė patenkinti pirminių krikščionių dorinių reikalavimų. Visa tai reiškėsi paskirose gyvenimo srityse: šeimininiame gyvenime, turtuose, vergijoje, prabangoje, švietime, pasilinksminimuose.

Šeimos gyvenimą krikščionybė **perskaidrino**; tik neištikimybei įvykus, persiskyrimas buvo leidžiamas. Romėnų teisė reika-

lavo, kad susituokiantieji prie liudininkų iškilmingai duotų savo sutikimą. Tokias sutuoktuves bažnyčia pripažindavo; naujavedžiai turėdavo vykti į bažnyčią, kad parapija melstųsi už juos ir dvasininkas juos laimintų; be to, naujavedžiai švęsdavo šv. Vakarienę. Naujavedžiai buvo vainikuojami; kadangi vainikai priminė Kristaus vainiką, tai prieš šį paprotį buvo kovojama; žiedai jau anksti įgijo krikščioniškos prasmės. Supasaulėjus bažnyčiai, dažnai pasitaikydavo mišrios su pagonimis sutuoktuvės ir neleistinos antros sutuoktuvės. Pasauliški pasilinksminimai, šokiai, teatras, imtynės su gyvuliais, gladijatorių kovos ir t. t. rimtų krikščionių kaip „pompa diaboli" (velnio palydovė), buvo vengiami; tačiau krikščionių tarpe jau buvo nemaža tokių, kuriems toks draudimas atrodė nepakenčiamas. Pasitaikydavo ir tokių apgailėtinų atsitikimų, kad krikščionys taip pasiduodavo visokiems žaidimams, kad net grįždavo į pagonybę. Trys senovės pasaulio nedorybės: svetimos tautos, moteries ir vergo niekinimas buvo vidiniai nugalėtos visai nekovojant prieš veikiančią teisę; sąmonė, kad visi nariai lygūs, vienai galvai Kristui esant, skaidrino visus žemiško gyvenimo santykius. Vergas buvo krikščioniui lygus brolis, bet kad vergui reikia duoti laisvę, tokia mintis niekam nesiskverbė į galvą; kaip tik priešingai, vergo reikalavimas laisvės buvo laikomas nuodėme. Pagonių tarpe sukeldavo didelio nusistebėjimo krikščioniška meilė, kuri buvo reiškiama visiems be jokių išimčių ir skirtumų. Ir rimti krikščionys nevengė puošti savo gyvenamąsias vietas ir save meno išdirbiniais. Pirminiai krikščionys tai nedarydavo.

a) Evangelija buvo naujas laisvės ir meilės įstatymas; vykdant jį darbais tikėjimas gaudavo savo reikalingą papildymą. Šis gyvenimo skaidrinimas pamaldumo darbais reiškėsi gailestingume, labdarybėje ir ligonių rūpinime, neišskiriant ir pagonių. Persekiojimų laikais mirdavo skaitlingi krikščionys kankinio mirtimi ir savo krauju duodavo naują „bažnyčios sėklą".

Gailestingumo ir labdarybės reikalams parapijiečiai mokėdavo iš laisvos valios mokesčius, kuriuos sunaudodavo pavar-

gėliams, našlėms, našlaičiams, ligoniams aprūpinti ir belaisviams išpirkti. Tų mokesčių dalis buvo skiriama dvasininkijai užlaikyti, bažnytiniams trobesiams statyti ir palaikyti, kapų vietoms ir parapijos reikalams žemei pirkti.

b) Šalia to daug krikščionių iš pagonių veikiant senovės filosofijos ir gnosticismo dorinėms pažiūroms, sudarė sau netikrą šventumo supratimą ir nuklydo į perdėtą askėzę, t. y. susilaikymą ir nuo bet kokio malonumo. Taip bėgdami iš pasaulio, drausdavo ir nekalčiausius gyvenimo džiaugsmus, vietoje juos sudvasinti ir perskaidrinti.

Askėzė yra vienpusiškai suprastas lavinimasis maldingume, ji reikalauja, kad žmogus suvaldydamas save ir išsižadėdamas leistų dvasiai visai valdyti kūniškas užgaidas. Kad askėzė jau anksti pradėjo vaidinti svarbų vaidmenį krikščionybėje, tai išaiškinama pagoniškai — žydiška įtaka. Kristus ir apaštalai nebuvo asketai, askezė neįeina į krikščionybės esmę. Filosofinėse pagonijos mokslo kryptyse buvo plačiai išsišakojusi pažiūra, kad kūnas (materija) yra blogybė ir kad dvasia turi jį nugalėti ir taip iš jo išsivaduoti, jei nori patekti pas Dievą. Tokią pažiūrą krikščionybė persiėmė iš gnosticismo. Žydija taip pat turi asketinių bruožų, kaip pasninkai, duoklės davimas ir t. t. laikomi gerais darbais Dievo akyse. Besiaiškinant krikščionybei su žydiškomis ir pagoniškomis mintimis, askėzė įsiveržė į ją pačią. Askėzės reikalavimai buvo dvejopos rūšies a) išsižadėjimo kūniškų malonumų, šeimos ir turtų; b) dvasiškojo gyvenimo maldoje lavinimosi.

Jau antrame šimtmety susidarė tam tikras askėtų luomas, kurs buvo labai gerbiamas. Kai vėliau krikščionybei plintant ir esant ilgesniems tarp persekiojimų ramybės laikams, vis labiau didėjo supasaulėjimas

krikščionybės viduje, priešingume tokiam supasaulėjimui stiprėjo tarp rimtų krikščioniškųjų sluoksnių askėzės vertinimas.

Kadangi ne visi krikščionys gyvena kaip askėtai, į askėtus buvo žiūrima kaip į ypatingai maldingus žmones; laikui bėgant pamažu išsivystė nuomonė, esą d u k r i k š č i o n i š k o s d o r y b ė s laipsniai arba d v e j o p a d o r y b ė: kas vykdo įsakymus arba „evangeliškus įsakymus" (praecepta evangelica), tas patenkina Dievo reikalavimus; bet kas atsiduoda askėzei arba vykdo taip vadinamus e v a n g e l i š k u s patarimus (consilia evangelica), tas daugiau daro — jis įgyja nuopelną prieš Dievą. Taip pavyzdžiui apie 150 m. rašytame veikale „Hermaso ganytojas" yra toks išsireiškimas: „jei tu gera darai virš Dievo įsakymo, tai tu įgysi daugiau garbės ir turėsi daugiau garbės pas Dievą."

Trečiame šimtmety plačiai buvo išsišakojusios taip vadinamos d v a s i š k o s s u t u o k t u v ė s; vyrai ir moterys gyvendavo viename name; šis paprotys pagonyse iššaukdavo daug pašaipos ir pasityčiojimo. Gali būti, kad šis paprotys paeina iš senovės krikščionybės laikų.

Nepaisant krikščionybės susigyvenimo su pasauliu, nepaisant, kad kleras taip iškilo virš lajikų (parapijiečių), **montanismas** padarė paskutinį bandymą prievarta grąžinti senovės krikščionybės apystovas ir nuotaikas arba nors esančias apystovas panaujinti. Montanus skelbė apie 150—160 metus su dideliu atsidėjimu ir pasišventimu Kristaus artimą atėjimą ir tūkstančio metų karalystės pradžią. Šventosios Dvasios įkvėpimais jis norėjo tvarkyti tam reikalingus paruošimus. Tiesa, Dvasia galinti ateiti pas kiekvieną, bet kaip tik jame ir jo vienaminčiuose pranašuose ji apsi-

reiškusi aukščiausiame laipsnyje, būtent: kaip dangunžengiančio Kristaus pažadėtasis Užtarėjas (παράκλητος Jono 14,16). Pasiremdamas tokiais įkvėpimais, jis skelbė griežtą pasipriešinimą dvasininkijos valdymui; reikalavo be atodairos taikinti bažnyčios drausmę; sutvarkė ir sustiprino pasninkus (sausa duona ir vanduo), antrą sykį vedimą draudė kaip svetimavimą; laikė kiekvieno pareiga ne tik kad nevengti persekiojimų, bet ieškoti kankinio mirties; nepripažino mokslo ir smerkė karo prievolę. Tiesa, Montanas vakaruose buvo pagavęs net tokį Tertuljaną ir pertraukęs savo pusėn, bet bažnyčios visuma visai teisingai išstūmė iš savęs šitą dvasios pakrikimą.

Montanismo sąjūdis prasidėjo Ardabane Mažoje Azijoje, Frigijos provincijoje. Montanus buvęs pagoniškosios deivės Kibėlės žynys; iš jos pasiėmęs askėzę ir ekstatinį dvasios pakrikimą. Pagelbininkėmis jis pasirinko dvi pranaši Priscilą ir Maksimilą. Kristaus atėjimo laukti jis kvietė į Pepucą Frigijoje. Montanus skelbė tris žmogaus padermės dieviškojo auklėjimo laipsnius: k ū d i k y s t ė s a m ž i ų, t. y. Senojo Testamento laikus; j a u n u o l i o a m ž i ų, kurs prasidėjo Kristumi ir kuriame Dievas tobulai apreiškė krikščionybei krikšmioniškąją tikėjimą ir v y r o a m ž i ų, kurs prasidėjo Montano apsireiškimu; Montanus yra Kristaus pažadėtasis paraklėtas, kurs pašalina visus krikščionių gyvenime esančius nukrypimus ir negerumus. Savo pamokslais Montanus su savo pranašėmis buvo sukėlęs didelį sąjūdį visoje Mažoje Azijoje. Bažnyčia jo nepripažino, išskyrė iš savo tarpo. Todėl Montanus įsteigė savo parapijas, kurios gyvavo iki penktojo šimtmečio galo.

§ 16. **Bažnyčios drausmė.**

1. Krikščioniški papročiai buvo palaikomi bažnyčios taikinama griežta drausme. Reikėjo labai daboti, kad krikščioniška bendruomenė būtų be jokių dėmių

ir nenusipelnytų nė mažiausių priekaištų; juk žydai ir pagonys nenuilstamai ieškojo progos prie ko nors prikibti. Iš bažnyčios būdavo ekskomunikuojami visi, kurie persekiojimų laikais nebūdavo ištikimi arba šiaip savo netinkamu elgesiu sukeldavo papiktinimą. Jei puolusieji (lapsi) prašydavo juos atgal priimti, atgailestaujantieji (paenitentes) žiūrint koks buvo jo prasižengimas turėdavo pasiduoti ilgesnio ar trumpesnio laiko atgailos veiksmams; per šitą laiką jie galėdavo pamokslo klausytis tik iš tam tikros vietos. Atgailestaujantis viešai išpažindavo savo nuodėmes, o parapija suteikdavo išrišimą t. y. skelbdavo nuodėmių atleidimą iš Dievo malonės. Taip priimtasis dalyvaudavo bendroje šventoje Vakarienėje, ir taip vėl tapdavo parapijos nariu.

Vėlesniais laikais išrišimo teisę pasisavino vyskupai.

2. Decijaus persekiojimų laikais bažnyčios drausmės klausimais ginčijosi švelnesnė kryptis, vadovaujama Romos vyskupo Kornelijaus ir griežtesnė kryptis, kurios priešakyje stovėjo Romos mokslingas presbiteris Novacijanas. Novacijano išskyrimas iš bažnyčios sustiprino vyskupo urėdo būklę ir pažiūrą į bažnyčią kaip vieninteliai išganymą teikiančią įstaigą Ciprijano supratimu (Salus extra ecclesiam non est — už bažnyčios ribų nėra išganymo).

Abi partijos pripažino skirtumą tarp p e c c a t a v e n i a l i a, į kurias kiekvienas krikščionis gali įpulti savo žmogiškojo silpnumo dėliai ir „peccata mortalia" arba „ad mortem"; šios rūšies nuodėmėms priklausė atpuolimas nuo krikščioniškojo tikėjimo, svetimavimas, žmogžudystė. Švelnesnioji partija, kuri buvo bendrai pripažinta, laikėsi to dėsnio: bažnyčia negalinti atstumti nė vieno puolusio. Tiems, kurie persekiojimų laikais a u k a v o (sacrificati) arba r ū k ė (turificati), jei jie atgailes-

tauja, turi būti teikiamas išrišimas nors mirties valandą. O Novacijano šalininkai kaip ir Montanus griežtai atsisakė priimti į bažnyčią tuos, kurie išniekino krikšto sandorą antros rūšies nuodėmėmis.

Nebuvo taip pat pažiūrų vienodumo ir dėl atskalūnų (heretikų) atlikto krikšto. Kilo klausimas kaip turi bažnyčia elgtis su tais, kurie pas atskalūnus krikštyti ir kurie nori tapti bažnyčios nariais, ar reikia pakartoti krikštas, ar pripažinti atskalūnų krikštą. Visų provincijų bažnyčioms buvo aišku, kad dėl klaidingo mokslo ekskomunikuotiems ištekdavo rankų uždėjimo nekartojant krikšto, atlikus jiems atgailestavimą, kad būti priimtiems atgal į bažnyčią. Bet Romos bažnyčia ėjo dar toliau; ji priimdavo į bažnyčią pas atskalūnus krikštytus, nekartodama krikšto, jei jie buvo krikštyti Kristaus arba Trejybės vardu. Tuo tarpu Šiaurės Afrikos ir Mažosios Azijos bažnyčia griežtai buvo nusistačiusi prieš heretikų krikštą. Atskalūnų krikšto dėliai įvyko **skylimas tarp Romos ir kitų provincijų bažnyčios.** Skylimas tęsėsi nuo trečiojo šimtmečio pusės iki Nikėjos koncilio (325), kur tas klausimas buvo išrištas Romos vyskupo naudai.

3. Visiems atgailestaujantiems puolusiems nuolaidumo išplėtimo reikalavo bažnyčios auklėjantis uždavinys; bažnyčia, aiškino kad esą negailestinga atgailestaujančiam nuodėmninkui visados atimti galimybę įgyti išganymą; bet šis aiškinimas jau rodo pavojų, kad atgailos sąvokos reikalavimai sumenkėjo ir susilpnėjo. Bažnyčia, tiesa, reikalavo atgailos veiksmų visų pirma tik tam, kad įsitikinti apie vidinį atgailestavimą, t. y. apie minčių pakeitimą, nuo kurio vien priklauso nuodėmių atleidimas prieš Dievą. Bet bažnyčiai kuri žymėjo save kaip vienintelę išganymo įstaigą, atrodė iš-

skyrimas iš bažnyčios išskyrimu nuo Dievo malonės; taip užbaigė vystytis nuomonė apie bažnyčios „raktų galią' (Mt. 16₁₈ ir t.).

§ 17. Pamaldos ir bažnyčios įpročiai. Krikščioniškojo meno pradžia.

1. Poapaštališkaisiais laikais šventos Vakarienės šventimas dėl dar neišaiškintų priežaščių buvo atskirtas nuo agapų ir sujungtas su rytinėmis pamaldomis. Kadangi agapos nutolo nuo savo pirminės paskirties kaip meilės puotos su malda ir graudenančiomis prakalbomis, o virto paprastais pasauliškais pokyliais tai jas prašalino iš bažnyčios, ir pagaliau trečiojo šimtmečio gale jos visai pranyko.

Pamaldos susidėjo iš dviejų dalių. P i r m a j a i d a l i a i priklausė psalmių ir giesmių giedojimas, skaitymas iš Biblijos, pamokslas ir malda; a n t r o s p a m a l d ų d a l i e s branduolį sudarė šventos Vakarienės arba Eucharistijos (padėkos) iškilmė. Pirmoje pamaldų dalyje galėjo dalyvauti visi, o iki pamokslo galo tikrai klausė ir pagonys. Prieš prasidedant antrajai pamaldų daliai nekrikštyti ir nuo Vakarienės atskirtieji buvo atleidžiami ir tuo šv. Vakarienės iškilmė būdavo apgaubiama paslaptingumo (misterijos) šydu. Pamaldos būdavo užbaigiamos malda ir palaiminimu. Pagal paleidimo žodžius: „ite, missa (missio) est" (tie žodžiai gal reiškė: „eikite jūs paleisti"), vėliau abi pamaldų dalys buvo pavadintos: missa catechumenorum (katechumenų mišia) ir missa fidelium (tikinčiųjų mišia).

2. Senovės bažnyčios laikais dar buvo krikštijami užaugę. Prieš krikštant vykdavo pamokinimo arba katechumenato laikas. Šiuo laiku krikštas su vardo davimu buvo atliekamas ir m a ž i e m s v a i k a m s.

Iš užaugusių pagonių, jei jie norėjo būti pakrikštytais, antrame šimtmetyje buvo reikalaujama atsižadėjimo žodžiais, kuriais pasižadėjo atsisakyti nuo velnio, jo angelų (piktų dvasių), ir jo ištaigingumo (t. y. pagoniškų iškilmių). Tam tikrą išpažintį taip pat atlikdavo **krikštomasis;** jos žodžiai buvo perduodami atmintinai prieš pat krikštant. Tokiame pritaikinime taip vadinamąją apaštališkąją išpažintį galima susekti su pusėtinu tikrumu iki maždaug 150 m. Krikšto tėvai patikrindavo **krikštomojo** žingsnio nuoširdumą, o mažų vaikų krikšto metu krikšto tėvai vaikų vietoje išpažindavo ir pažadėdavo.

Kai jau dėl mažų vaikų krikšto, o ypačiai dėl krikšto vaikų, gimusių krikščioniškase šeimose, tai aiškaus nusistatymo nėra. Galėjo būti, kad krikščioniškųjų tėvų vaikai buvo visai nekrikštomi. Bet atsižvelgiant į tai, kad krikštui būdavo priduodama didelės reikšmės, tai krikščioniškųjų tėvų vaikų nekrikštijimas bus labai anksti iš gyvenimo išnykęs; tikrai tokiuos vaikus, krikštydavo arba jiems paaugėjus, juos pamokius ir jiems patiems norint priimti krikštą, arba mažų vaikų krikštas bendrai bus labai anksti įsigyvenęs. Pastarąją nuomonę patvirtina Origenes, kurs pateisina mažų vaikų krikštą kaip seną paprotį. Bet šis paprotys nebuvo bendras visoje krikščioniškoje bažnyčioje. Tertuljanas nusistatęs prieš vaikų krikštą. Jo priešingas nusistatymas eina iš pažiūros apie bažnyčią kaip asmeniškai tikinčiųjų draugystę. Pas Tertuljaną veikia dar ir ta pažiūra, kad išoris krikštas yra praėjusių nuodėmių numazgojimas; todėl jis perša atidėti krikštą pilnam pagundų jaunystės amžiui. Tačiau besivystant bažnyčio sąvokai kaip išganymo įstaigai, kiekvienam krikščioniui vaikų krikštas buvo jau bendras paprotys vakarų bažnyčioje 3-ame šimtmetyje. OCiprijanas reikalauja jau, kad kūdikiai būtų krikštomi antrą - trečią dieną po užgimimo. Rytų bažnyčioje šis paprotys bendrai prasitiesė sau kelią tik 4-ame šimtmetyje. Užaugusių krikštas buvo atidedamas galimai ilgesniam laikui. Tai buvo daroma tikslu gauti atleidimą visam, kas buvo padaryta iki krikšto dienos.

Aliejum tepimas ir rankų uždėjimas, — kuriais dviem veiksmais būdavo užbaigiamas krikšto aktas — laiko bėgyje buvo nuo krikšto atskirti. Tie du veiksmai bu-

vo rišami su Šventosios Dvasios suteikimu; tai buvo išimtina vyskupo teisė. Taip pamažu atsirado s u t v i r t i n i m o (firmatio) sakramentas.

2. Pirmuosius **krikščioniškojo meno** pėdsakus randame taip vadinamose k a t a k o m b o s e. Katakombos buvo minkštame statybai netinkančiame akmenyje iškalti požeminiai takai (urvai), kurių sienos buvo padarytos nišos (urvai, loculi). Palaidojus numirėlį, nišos galą užtaisydavo kietai užrašu papuošta marmuro lenta arba degtomis plytomis. Takai vietomis buvo išplėsti didesniais kambariais (cubicula) atskiroms šeimoms laidoti arba juose laidodavo įžymius asmenis kaip pavyzdžiui Romos vyskupus; tose kriptose palaidotus numirėlius minint, jos tarnaudavo kaip bažnyčia; jose laikydavo pamaldas.

Katakombų sienos ir lubos buvo išpuoštos tapybos paveikslais simbolinio turinio. Pasitaiko ir numirėlių atvaizdai.. Antrojo šimtmečio pradžioje piešiamas ir Kristaus asmuo; jis atvaizduojamas kaip jaunikaitis be barzdos su meilinga, ramia veido išraiška, bet tai dar nebuvo Kristaus portretas, kaip pavyzdžiui buvo išstatytas Kristaus biustas ciesoriaus Aleksandro Severaus larariume (dievų rinkinyje).

Bendrai reikia pasakyti, kad krikščionys nuo žydų perėmė nepalankumą paveikslams. Tuo gal ir galima išaiškinti katakombų piešinių nesklandumas ir jų menkumas; ten visai nėra tikro meniškumo; visi atvaizdai atrodo kaip paprastas amatininko darbas. Tų piešinių turinys paimtas iš Senojo ir Naujojo Testamento, (Mozės stebuklas prie šaltinio, pranašas Jonas, Elijo dangun žengimas, Adomas ir Jieva, Danielis, Jėzaus stebuklo darbai, gerasis ganytojas, Lozoriaus iš mirusiųjų prisikėlimas), bet ir iš senovės graikų pasakojimų (Orfėjus, Odisėjus, Sirėnos, Amuras ir Psiche). Krikščionių ypačiai buvo mėgiamas simbolinis žuvies atvaizdas. Gali būti, kad šis

atvaizdas perimtas iš Egipto religijos, bet krikščionys aiškino jį savaip. Žuvis graikų kalboje — ἰχθύς; kiekviena šio žodžio raidė pradeda šiuos žodžius Ἰησοῦς Χριστός θεοῦ (Dievo) υἱός (sūnus) σωτήρ (Išganytojas). Katakombos atrastos Romoje, Neapolyje, pietų Italijoje, Sicilijoje, Sardinijos ir Maltos salose, Šiaurių Afrikoje ir Libijoje. Žodžio „katakomba" (κατὰ κύμβας, catacumbae) reikšmė neaiški; gal jis reiškia „prie daubos"; juo buvo pažymima tam tikra atskira kapo vieta, Sebastijano katakomba netoli Romos. Katakombomis nebebuvo naudojamasi nuo 5-jo šimtmečio pradžios.

§ 18. Krikščionybės kova su valstybės pajėga.

1. Kol krikščionys jų aplinkumos buvo laikomi žydų atskala, jie buvo globojami žydų privilegijomis (išimtinomis teisėmis); nuo Cezario laikų žydai naudojosi visiška religijos laisve ir todėl jie atleisti nuo pareigos aukoti ir rūkyti dievų ir ciesoriaus statuloms, bet užtat jie buvo išskirti nuo karo prievolės ir nuo viešų valdininkų vietų.

Bet kaip tik pažino krikščionybę kaip naują religiją, kuri savinosi išimtinas teises ir kitų religiją šalia savęs nepripažino, ji turėjo susiremti su Romos valstybės pajėga, kuri šiaip pakentė visas religijas ir visoms vienodai leido veikti savo ribose. Susiremti turėjo todėl, kad buvo kiekvieno piliečio pareiga reikšti religinę pagarbą valstybės dievams, kuriems nuo Augusto laikų priklausė ir Cezario genijus. Vengimas reikšti reikalaujamą pagarbą lygo politiniams nusižengimams ir didenybės (majestoto) įžeidimui. Nežiūrint to krikščionių persekiojimai iki 250 metų buvo ne kas kita kaip minios bruzdėjimas, kurį malšinti tekdavo įsikišti atatinkamoms valdiškoms įstaigoms.

Krikščionių religinių susirinkimų nesupratimo dėliai buvo platinami pasibiaurėtini gandai, buk krikščionys

piaudavę ir valgydavę vaikus Vakarienės apeigų metu, buk garbinę asilo galvą ir t. t. Pamaldos be paveikslų, atrodė romėnams ateizmu, ir bet kuri vieša nelaimė kaip įžeistų dievų kerštas. (Si Tiberis ascendit in moenia, si Nilus non ascendit in arva, si coelum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim: Christianos ad leonem acclamatur, taip rašo Tertuljanas). Kartais minios įnirtimas buvo didinamas ir kurstomas pagoniškų prekybininkų, kurie bijojo netekti įplaukų. Bet ir žydai visados buvo palankūs ruošiamiems persekiojimams.

Daugiausiai krikščionys buvo baudžaimi kaip krikščionys, nors neapsėjo kartais ir be to, kad jie buvo kaltinami ir kitais prasižengimais. Bylos prieš juos nebūdavo keliamos pasiremiant šnipinėjimais, bet tik jei būdavo paduodami skundai prieš juos. Jei įskųstieji atsisakydavo išsižadėti savo tikėjimo, jie būdavo baudžiami; bausmės laipsnis visai priklausydavo nuo teisėjo: žudymas, ištrėmimas, sudeginimas, išsiuntimas į kalnų kasyklas, moterys buvo smerkiamos į paleistuvystės namus; be to, buvo taikinamos ir kankinimo priemonės. Krikščionims kaip įtartinos draugijos nariams visados grėsė būti persekiotiems.

2. Prie ciesoriaus **Domicijano** 81—96 krikščionys buvo baudžiami dėl bedievybės t. y. dėl atpuolimo nuo valstybinės religijos turtų nusavinimu ir ištrėmimu. Įvykiai prie Domicijano labai migloti; greičiausiai krikščionių persekiojimai buvo surengti pasipelnimo tikslais. Taip manyti duoda progos ta aplinkybė, kad iš Palestinos buvo atgabenti Jėzaus giminaičiai (Judo, Jėzaus brolio, anūkai); bet užteko rankų randų, kad prašalinti ir bet kokį įtarimą.

Pirmą aiškų krikščionis liečiantį parėdymą išleido ciesorius **Trajanas** (98—117). Jaunesnysis Plinijus, Bitinijos ir Ponto prokonsulas buvo pranešęs apie didelį krikščionių Mažoje Azijoje išsiplėtimą ir užklausęs, kaip jis turi elgtis su jais. Ciesorius atrašė jam, patardamas nešnipinėti jų ir neatsižvelgti į skundus be skundėjo parašo, bet kurie pagal įstatymus apskųsti ir įrodyta, kad jie krikščionys, tokiuos bausti, jei jie neišsižada savo tikėjimo kokiuo nors žygiu.

Persekiojimas prie Trajano be Mažosios Azijos palietė Siriją ir Palestiną. Jėruzalėje mirė (107) prie kryžiaus pražilęs vyskupas Simeonas, Jokūbo įpėdinis; jis buvo įskųstas kaip krikščionis ir Dovido įpėdinis. Ir Ignacijus, Antijochijos vyskupas, mirė kaip kankinys prie Trajano (115). Jis buvo nugabentas į Romą ir kaip dievų niekintojas cirke tapo sudraskytas liūtų.

3. **Handrijanui** valdant (117—38) minia iškilmių proga pradėjo gaivališkai reikalauti krikščionių žudynių. Atsiklausus Mažosios Azijos prokonsului, kaip elgtis tokiais atsitikimais, ciesorius pasiuntė jam raštą, kuriuo draudžia tokiuos minios išsišokimus, reikalauja įskundimų, už slaptus be pavardės pranešimus įsako bausti; teisti turi ne bendruomenės susirinkimas, bet teisėjas.

4. Prie **Antonyno Pijaus** (138—61), ištikus kraštą nelaimėms pasikartodavo minios bruzdėjimai nukreipti prieš krikščionis. Ciesorius stengėsi juos ginti.

Jam valdant žuvo lauže pražilęs Smirnos vyskupas Polikarpas; iš jo buvo pareikalauta išsižadėti Jėzaus, kuriam tarnavo 86 metus; jam tai padaryti atsisakius, turėjo lipti ant laužo; bet liepsna, kap ištempta būrė jį apsupusi ir jis nedegęs. Tada kareivis perdūręs jį kardu, o jo kraujas laužą užgesinęs. (155 ar 156 m.).

5. Visai naują pakraipą gavo krikščionių persekiojimai prie **Markaus Aurelijaus** (161—180). Nors jis tarp

to laiko pagonijos buvo vienas kilnesnių asmenybių, bet kaip stoikų filosofijos sekėjas savo išdidume niekino ir peikė krikščionių įkarštį; jis leido laisvai veikti tiek minios neapykantai, tiek krikščionių įskundėjams skyrė jų nusavintą turtą. Be to, jis išleido e d i k t ą prieš tuos, kurie naujomis religijomis sukelia neramumus. Persekiojimus padidino baisus maras, kurs kaip tik tuo laiku siautė valstybėje.

Ciesoriaus Aurelijaus laikais persekiojimai ypačiai palietė Lugdumumo miestą Galijoje. Senas 90 metų vyskupas **Potynus** po baisių kankinimų mirė pasibiaurėtiname kalėjimo urve. Jauna, liekni vergė Blandyna buvo plakama, kepinama įkaitintoje geležinėje kėdėje, išmesta laukiniams žvėrims ir pagaliau nužavinta, bet neatsižvelgdama į visus kankinimus, ji kartojo: „aš esu krikščionė ir mūsų tarpe nedaroma nieko pikto". Ne mažesnės drąsos, pernešdamas panašius kankinimus, reiškė 15 metų vaikinas Pontikus. Įnirtimas prieš krikščionis buvo todėl toks didelis, kad prieš tai keli vergai kankinami, prisipažino ir įskundė krikščionis neleistinais ir smerktinais darbais. Kankinių lavonai per šešias dienas mėtėsi gatvėje; pagaliau buvo surinkti, sudeginti ir pelenai supilti į Ronos upę.

6. Ir **Septymijus Severus** (193—211), kuri vergas krikščionis Prokulus aliejum išgydęs nuo sunkios ligos, išpradžių buvo nusistatęs palankiai krikščionims ir juos gynė nuo minios išsišokimų, bet leido persekioti teismo keliu. Net jis pats 202 metais išleido e d i k t ą, kuriuo uždraudė pereiti į krikščioniją ir žydiją. Pasiremdama šiuo ediktu minia siuto prieš katechumenus ir naujai pakrikštytus, bet dažnai nepralinkdavo ir senesnių krikščionių. Apie aiškiai surengtus krikščionių persekiojimus yra žinių iš Egipto ir Šiaurės Afrikos.

Aleksandrijoje Egipte tapo nužavintas Origeno tėvas Leonidas. Savo grožiu ir dorovingumu žinoma vergė Potomiena buvo įskųsta esanti krikščionė; ji buvo pasmerkta atiduoti gladijatoriams išgėdyti, bet ji mokėjo išvengti tokio paniekinimo.

Bet paskui kartu su savo motina Marcela buvo pamažėliu įleista į verdančią smalą. Kareivis Basilides, kurs turėjo ją gabenti, prisipažino krikščionis esąs; todėl ir jis buvo nužavintas. Ne mažiau smarkiai siautė persekiojimai ir Kartagoje. Jauna 22 metų motina Perpetua neišsižadėjo savo tikėjimo nepaisydama kalinimo, kankinimų, žindančio kūdikėlio ir maldaujančio pagonies tėvo ašarų; ji buvo išmesta įerzintai karvei subadyti, o paskui buvo pribaigta kardu. Vergė Felicitas, tapusi motina kalėjime, reiškė ne mažesnio džiaugsmo, pernešdama tokiuos pat kankinimus. Kiti krikščionys buvo sudraskyti leopardų. Matydami tokias baisenybes, krikščionys manė, kad jau atėjo pasaulio galas.

7. **Karakala** (211 — 217) augęs krikščioniškoje įtakoje; šiaip jo valdymas neatsižymėjo dideliu žiaurumu, krikščionys galėjo džiaugtis ramumu, jei neskaityti nežymių vietinių minios išsišokimų.

8. **Aleksandras Severus** (222 — 35) gerbė visas religijas. Savo larariume Kristaus biustą pastatė šalia Abraomo, Orfėjaus ir Apolonijaus iš Tianos; jis buvo krikščionims palankus; Kristaus žodžius Luko 6_{31} jis liepė iškalti sienose; o jo motina Julija Mamėja brangino mokslingus Origeno raštus.

9. **Maksimynus Traks'as** (235 — 38) jau vien iš priešingumo savo pirmtakūnui buvo nepalankus krikščionims. Jis gerai suprato, kokios didelės reikšmės turi dvasininkija bažnyčios buičiai, savo persekiojimų ediktus atkreipė prieš bažnyčios vadus.

10. **Pilypas Arabs'as** (244 — 49) palaikė krikščionis taip atvirai, kad apie jį buvo manoma, jis pats esąs krikščionis. Jo žmona Severa keitėsi laiškais su Origenu. Bet švenčiant Romos miesto tūkstančio metų sukaktuves išsiveržė gyventojų neapykanta krikščionims.

11. Bet pradėjus viešpatauti **Decijui** (249—51) tuojau kilo (250) naujas, dešimtį metų besitęsiantis pirmas visuotinis planingai apgalvotas persekiojimas, kurs pirmoje eilėje buvo nukreiptas prieš parapijų vadovybę, bet lietė ir šiaip visus kitus luomus. Decijus buvo pasiryžęs atgaivinti senąją romėnų valstybės pašvai-

stę. Tam tikslui jis laikė reikalinga atgaivinti senovės romėnų dievų garbinimą. Taip tik išaiškinamas jo sumanymas išnaikinti valstybei pavojingąją krikščionybę. Buvo išleistas miestų valdyboms įsakymas versti visus krikščionis aukoti. Buvo sudarytos komisijos aukojimui prižiūrėti: su vyrais turėjo aukoti ir moterys, o paskui valgyti aukų mėsą. Aukojęs gaudavo atatinkamą liudijimą; kas pabėgdavo — netekdavo savo turto. Vyskupai buvo baudžiami mirtimi, kiti nepasirenkant būdų buvo verčiami aukoti. Todėl buvo taikinamos įvairios žiaurumo priemonės: kalinimas, kankinimai, marinimas badu, troškinimas, kad tik priversti krikščionis atpulti nuo tikėjimo. Neapsirikta: ilgesnio ramumo išlepintų daugybė neištvėrė, buvo net ir tokių, kurie veržte veržėsi prie aukūrų, bet nemažai buvo ir tokių, kurie išsiilgę troško kankinio vainiko.

Atpuolusieji (lapsi) suskirstomi į thurificati arba sacrificati, kurie dievams aukavo ir rūkė, kad tik išgelbėtų gyvybę, libellatici tai tie, kurie išsipirkdavo liudijimus, kad aukavo, acta facientes tai tie, kurie duodavo ne tikrus parodymus apie savo krikščionybę, pagaliau confessores tai tie, kurie viešai prisipažindavo, esą krikščionys, ir vis dėlto likdavo gyvi. Martirais vadino tuos, kurie dėl savo tikėjimo netekadvo gyvybės. Romoje bent penki vyskupai iš eilės buvo ištremti arba nužudyti. Kaip Romoje taip ir provincijoje, tiek iš dvasininkijos tiek iš parapijų tarpo išėjo ne vienas drąsus tikėjimo išpažintojas. Ir prie **Gallo** (251—253) vyko toliau persekiojimai, iš vienos pusės jie stiprėjo dėl siaučiančių ligų ir bado, iš antros pusės buvo kliudomi nepalankių politinių įvykių.

12. Ciesorius **Valerijonas** (253—60) jau Decijaus laikais buvo persekiojimų vadas. Tapęs pats valdovu dėjo pastangų sistematingai sugriauti bažnyčią. Jam buvo svarbu sunaikinti bažnytines organizacijas, išplėšiant joms vadus ir šiaip įžymesnius asmenis. Dvasinin-

kus jis ištrėmė, o kadangi ta priemone jis mažai teatsiekė, tai jis pradėjo jiems taikinti mirties bausmę.

Martiro vainiko susilaukė ir Kartagos vyskupas Ciprijanas, kurs Decijaus persekiojimų laikais buvo pasislėpęs. Tokio pat likimo susilaukė Romos vyskupas **Sikstus** II ir jo Diakonas Laurencijus, tarp visų martirų žiedas; aukso ištroškusiam vietininkui jis atidavęs bažnyčios turtą parapijos ligonių, pavargėlių ir našlaičių pavidale; tokiuo turtu nepatenkintas vietininkas įsakęs gyvą kepinti ant žarijų. Prie Valerijono sūnaus **Galieno** (260—268), **Klaudijaus** II (268—70), **Aurelijano** (270—275) krikščionys turėjo beveik visai nesudrumstą ramybę.

13. Paskutinis žiauriausias persekiojimas (303—311) prasidėjo prie ciesoriaus **Dioklecijano** (284—305), kurstant cezariui (pasiesoriui) Galerijui. Persekiojimai prasidėjo bažnyčios Nikomedijoje sunaikinimu. Buvo išleistas e d i k t a s, kuriuo turėjo būti sugriauti visi krikščionių maldų namai ir išduoti Šventi Raštai sudeginti. Dėl gaisrų ciesoriaus rūmuose Nikomedijoje, dėl išsiveržusių kilusių Sirijoje ir Kapadokijoje sukilimų buvo kaltinami krikščionys. Buvo kalinami ir verčiami aukoti parapijų vadai, paskui buvo įsakyta, kad visi krikščionys aukotų, neklusnieji buvo žudomi po baisių kankinimų. Rytuose paciesorius ir Dioklecijano žentas Galerijus įsakė sugriauti ištisas vietoves. Vakaruose, kur nuo valstybės padalinimo **Maksimijanas** buvo ciesorius, jo paciesorius (cezaris) **Konstantijus Chlorus**, gerai išauklėtas ir tikrai išlavintas vyras ir krikščionių draugas, leido bažnyčias griauti, kad gelbėtų žmones nuo žudynių. Ciesoriai Dioklecijanas ir Maksimijanas 305 metais atsisakė nuo sostų; imperatorium iškilęs Galerijus rytų valstybės dalyje tęsė persekiojimus, bet pagaliau įsitikino, kad jau nebegalima išnaikinti krikščioniškos bažnyčios. Mirtinai susirgęs, susitarė su kitais dviem vakarų cezariais Licinijum ir Konstantinu

Chloru ir išleido tolerancijos ediktą („Trijų ciesorių ediktas") 311 metais.

Dioklecijano ediktas Šventus Raštus išduoti ir deginti iššaukė naują atpuolėlių rūšį taip vadinamus „traditores". Taip pavadinti tie, kurie vykdydami ediktą atiduodavo savo Šventus Raštus. Buvo ir tokių, kurie Šventųjų Raštų vietoje atiduodavo heretikų raštus. Dioklecijano persekiojimų metu pasireiškė daug krikščioniškojo karžygiškumo ir drąsumo pavyzdžių, bet kartu ir atpuolėlių (lapsi) skaičius buvo nemažas. Pasakojama, kad net Romos vyskupas Marcelinas (296—304) su savo trimis presbiteriais išsižadėjęs Kristaus ir aukojęs romėnų dievams. Marcelinas tapęs „thurificatus" Vestos ir Izidos šventovėje, bet paskui susipratęs ir atgailestaudamas įgijęs martiro vainiką.—Pasakojama, kad Maksimijanas įsakęs išžudyti visą „legio Thebaica", kurią sudarė vien krikščionys ir kuri buvusi laikoma rytuose, bet perkelta į Britaniją krikščionims žudyti. Legijonas atsisakęs vykdyti įsakymą ir todėl su jo vadu šventu Mauricijum buvęs pasmerktas mirti.

14. Tačiau Maksiminus Daca, nuo 305 m. rytų valstybės dalies paciesorius, suvaržė edikto veikimą tiek, kad jis uždraudė smurto žygius atžvilgiu į krikščionis, o Galerijui pasimirus, jis vėl leido visomis priemonėmis persekioti krikščionis.

15. Su Dioklecijano laikų persekiojimais susijęs **Donatizmo** sąjūdis Šiaurės Afrikoje. Šio sąjūdžio šaknių tenka ieškoti tame, kad parapijose buvo nemažas skaičius tokių, kurie piršo kiekvienam martirijumą ir reikalavo griežtos bažnyčios drausmės. Be to čia veikė Tertuljano ir Ciprijano atstovaujama bažnyčios sąvoka, pagal kurią sakramentai neveikia, jei juos atlieka tokie žmonės, kurie yra padarę mirties nuodėmę.

Kaip žinoma, Dioklecijanas buvo išleidęs įsakymą, kad krikščionys išduotų Šventuosius Raštus sudeginti. Vieni vykdė įsakymą atiduodami bil kokias knygas ir prižiūrintieji valdininkai tuo pasitenkindavo, o kiti tokią elgseną smerkė ir savo išsikarščiavime ėjo taip toli, kad laisva valia pareikšdavo turį reikalaujamų valdžios raštų, bet jų neišduosią. Tokiuo būdu jie vertė valdžios atstovus griebtis griežtų priemonių prieš juos. Taip nukentėję buvo garbinami kaip martirai. Kartagos

vyskupas Mensurijus smerkė tokį pakrikimą ir dėjo pastangų, kad būtų vengiami tokie nemalonūs susirėmimai su valdžios atstovais. Šiame darbe jam padėjo archidiakonas **Ceciljanas.** Mensurijus pats buvo palikęs heretines knygas bažnyčioje, o šventasias išnešęs ir paslėpęs. Nepatenkinimas ir priešingumas tarp parapijiečių augo; pagaliau priėjo prie atviro skilimo, kai 311 metais vyskupas Mensurijus mirė. Griežtesniosios partijos atstovai kreipėsi prie Numidijos vyskupų prašydami įsikišti; jų buvo pasiųstas tarpininkauti **Donatus** iš **Casae Nigrae,** kurs paskyrė vyskupu **Majoryną,** bet Ceciljanas nepasidavė; jis sušaukė synodą iš sau palankių Numidijos vyskupų, kurie jį išrinko Kartagos vyskupu. Septynios dešimtys tais rinkimais nepatenkintų vyskupų synode Kartagoje pripažino Majoryną vyskupu. Visos kitos bažnyčios už Šiaurės Afrikos ribų su Roma priešakyje palaikė santykius su Ceciljanu.

Į šiuos kivirčius įsikišo ciesorius **Konstantinas.** Savo palankumą Ceciljanui ir jo šalininkams išreiškė tuo, kad paskyrė parapijoms didesnę pinigų sumą, o dvasininkus atleido nuo mokesčių. Donatistai tuo suerzinti padavė ciesoriui skundą prieš Ceciljaną. Ciesorius įsakė sušaukti Synodą Romoje 313 m. ir prašalinti nesusipratimus. Synode dalyvavo vakarų vyskupų dauguma. Todėl donatistai su jų vadu vyskupu Donatu iš Casae Nigrae buvo pasmerkti, o Ceciljanas pripažintas. Toks sprendimas neprašalino suiručių Afrikoje. Donatistai vėl padavė skundą ciesoriui; skunde išdėstė, kad jiems nebuvę leista prasitarti ir pasiaiškinti. Ciesorius vėl įsakė sušaukti synodą **Arelatėje** 314 metais. Donatistai stengėsi čia įrodyti, kad einant atskalūnų atlikto krikšto neveikimo analogiją ir Ceciljano ordinacija vyskupo urėdui esanti bevertė, nes ją įvykdęs vyskupas, kurs išdavęs Šventuosius Raštus sudeginti. Bet synodas atrėmė tokį priekaištą, išaiškinęs, kad sakramento veikimas visai nepriklauso nuo asmeniško tinkamumo to, kurs sakramento veiksmą įvykdo. Skundai ir vėl pasipylė iš donatistų pusės. Ciesorius įsakė atvykti abiem priešingųjų partijų vyskupams į Milaną ir rūpinosi juos sutaikinti. Nepavykus geruoju prašalinti suirutę, ciesorius griebėsi griežtų priemonių: jis išleido įstatymą, kurs įsakė donatistų vyskupus ištremti, o jų bažnyčias atiminėti. Donatistai

atsakė ciesoriui, pasaulyje nesą tokios pajėgos, kuri galėtų priversti juos bendrauti su tokiuo valkata kaip Ceciljanas. Pagaliau ediktu iš 321 metų ciesorius atšaukė visus įstatymus atkreiptus prieš donatistus ir suteikė visišką religinę laisvę.

Nuo 343 metų ciesorius **Konstansas** norėjo prievarta užgniaužti donatistų judėjimą, pabandęs pirm pinigų dovanomis patraukti juos savo pusėn. Bet vyskupas Donatus Didysis atrėžė jam: „quid est imperatori cum ecclesia"? (ką bendra su bažnyčia turi ciesorius?) ir nepriėmė dovanos. Kai valdžia pradėjo juos ypačiai persekioti, jie pasikvietė talkon priešintis taip vadinamus „circumcelliones" (—circum cellas rusticorum vagantes). Tai buvo dvasios pakrikėliai askėtai, kurie visur blaškėsi kaip „Kristaus kareiviai", nenorėdami dirbti ir todėl elgetaudami. Tai buvo daugiausiai kaimiečiai, kurie nebepajėgė pakelti didelių mokesčių ir ištesėti sunkių darbų turtuoliams romėnams; jiems daugiau nieko nebeliko kaip mesti ūkį. Šitie pilni neapykantos romėnams gaivalai iš vietinių gyventojų susibūrė su donatistais ir sukėlė socijalinę revoliuciją. Bet valstybė savo griežtomis priemonėmis numalšino sukilimą.

Atstačius ciesoriui Juljonui pilną religijos laisvę, donatizmas nors trumpai pergyveno antrąjį pražydimo laikotarpį. Prievartos priemonės tik retkarčiais bebuvo taikomos. Daugiausiai vyko literarinė kova.

Ciesorius **Honorijus** po ilgų siubavimų pagaliau įsakė 411 m. **disputaciją Kartagoje** (286 katalikai ir 279 donatistai vyskupai dalyvavo). Svarbiausį vaidmenį čia lošė **Augustinas,** kurs šaukiasi valstybės pagalbos prieš schismatikus, pasiremdamas žodžiais Lk. 14,23: cogite intrare (priverskite įeiti). Ciesoriaus atstovas pripažino nugalėjimą katalikams. Nuo to laiko donatismas buvo pakirstas. Nuo vandalų jie labai nukentėjo o islamas juos užbaigė naikinti.

§ 19. Krikščionybės kova su pagoniškais puolimo raštais (apologetai ir polemikai).

I. Pagonys niekuomet nereiškė krikščionims palankumo. Jie platino įvairiausius negražius gandus apie krikščionis; tomis paskalomis tikėjo tiek tamsioji

minia, tiek apšviestoji gyventojų dalis. Ir žydai nemažai padėjo kelti prieš krikščionis piktų įtarimų ir užpuldinėjimų. Tai buvo žydų darbas, kad krikščionys buvo pašiepiami kaip asilo garbintojai. Kilusi antrojo šimtmečio pusėje kova tarp pagoniškosios ir krikščioniškosios religijos pasireiškė ginčų raštuose. Krikščionys stengėsi, leisdami savo apsigynimo raštus, atremti pagonių ir žydų įtarimus bei nesusipratimus ir kreipti apšviestųjų dėmesį į krikščionių tikėjimą.

Pagonys primetė krikščionims daug įvairių tiek peiktinų, tiek neleistinų darbų: pokilius sujungtus su palaidumu, bedievybę, burtininkystę, saulės, žmogaus kūno lyties organų garbinimą, žmonių padermės neapykantą. Dideli nelaimingi atsitikimai buvo aiškinami kaip dievų kerštas už krikščionių pakentimą.

1. **Lukjanas** iš Samozatos parašė pilną paniekos ir pašaipos satirą: „de morte Paregrini" apie 165 m. Peregrynus Proteus satiroje išstatomas kaip menkiausios doros žmogus, kurs įsispraudęs tarp kvailių krikščionių ir išmokęs iš jų stebuklus daryti. Už piktus darbus Peregrynus patekęs kalėjiman, bet krikščionys, ypačiai diakonės ir našlės jį maitinusios. Iš kalėjimo buvęs paleistas, bet krikščionys išstūmę jį iš savo tarpo už uždraustos mėsos valgymą. Vėl keliavęs po visą pasaulį ir savo gyvenimą laisvu noru užbaigęs lauže. Iš jo pelenų pakilęs aras ir sušukęs: „žemę aš palieku, aš skubu į Olimpą".

2. Tikrą, tiesioginiai prieš krikščionis nukreiptą polemiką pradėjo apie 178 metus **Kelsus.** Jis parašė veikalą λόγος ἀληθής (tikras žodis).

Visa, ką vėlesni priešai iki mūsų dienų galėjo iškelti prieš Evangelijų pasakojimus ir mokslą, prieš krikščioniškąjį tikėjimą, gyvenimą ir viltį, išdėstyta šiame veikale visoje galioje ir aštrume; visa tai persunkta įkaitinta neapykanta ir apgaubta pašaipa, panieka ir juoku.

Kelsus ištato visų pirma žydą, kurs vaikštinėdamas pasakoja apie Jėzų kaip valkatą apgaviką, jo motiną kaip paleistuvę,

jo iš mirusiųjų prisikėlimą kaip pramanytą šlykštų melą; paskui filosofas pagonis išstato tiek žydų tiek krikščionių religiją kaip kvailybę. Pagaliau Kelsus išaiškina kuriomis sąlygomis krikščionys galėtų būti pakenčiami: jie turį pripažinti ir valstybinę religiją ir dalyvauti valstybės nustatytuose aukojimuose.

II. 1. Įtakingiausias tarp vadinamų **apologetų** (gynėjų) visų pirma paminėtinas filosofas ir vėliau martiras **Justynas.** Jis gimė iš tėvų graikų Sikeme (Flavia Neapolis) apie 100 m. Kaip pagonis išstudijavo visus filosofines sistemas, bet patenkinimą rado tik pranašuose ir apaštaluose; į pastaruosius nurodė nepažįstamas garbingas senelis, su kuriuo susitiko jūros pakrantėje. Neišsivilkdamas filosofo skraistės jis perėjo krikščionybės pusėn ir tapo drąsus ir darbštus jos gynėjas. Justynas parašė apie 150 dvi apologijas, adresuotas ciesoriaus Antonynui Pijui ir jo sūnui Markui Aurelijui. Pagal jo apologijas krikščioniškas mokslas susideda iš tikrojo Dievo garbinimo, dorovingo gyvenimo sulig Kristaus įsakymais ir tikėjimo atpildų ir bausme amžiname gyvenime. Pagonių filosofijai priešpastato krikščionybę, kaip tikrą filosofiją, Mozės įstatymui — naują nuo apeigų varžtų išvaduotą įstatymą. Žmogus savo dieviškojo įgimto proto pagalba sugeba gyventi krikščioniškai. Abraomas, Elijas, Sokratas ir kiti tiek pagal protą gyveno, kad galima vadinti juos krikščionimis.

2. **Laiške Diognetui** (170—180) stengtasi atsakyti į klausimus, kuriuo Dievu tikėdami krikščionys niekais verčia pasaulį ir mirtį, atmetė graikų dievus, bet ir žydų prietarus. Nors jo išsiaiškinimas su pagonija paviršinis, tačiau jo krikščioniškojo gyvenimo ir nuotaikos aprašymas labai patraukiantis ir įtikinantis. „Kas kūne siela, tai pasaulyje krikščionys".

3. Dar paminėtini šie apologetai: **Aristidės**, filosofas iš Atenų, apie 140 įteikė apologija Antonynui Pijui, **Tatjanas** iš Mesopotamijos, Justyno mokinys ir gerbėjas, parašė apologiją, pilną perdėtos paniekos graikų filosofijai, **Atenagoras** taip pat gynė krikščionis savo veikale „pasiuntinystė krikščionių naudai", **Teofilas**, Antijochijos vyskupas, **Kvadratus**, **Melito** iš **Sardeso**. Pastarųjų dviejų apologijos yra žuvusios.

4. Krikščionių persekiojimų prie ciesoriaus Septymijaus Severo laikais drąsiausią apologiją parašė T e r t u l j a n a s, Kartagos vyskupas. Kaip išlavintas teisininkas savo veikale „apologeticus" naikinančiai kritikuoja teisės taikinimą prieš krikščionis; giliai įsitikinęs nugalėjimu jis pereina nuo krikščioniškojo tikėjimo ir gyvenimo prie pagonijos puolimo. Panašias mintis, kokios yra tilpusios veikale „apologeticus", išreiškia pasikalbėjimo formoje romėnų advokatas M i n u c i j u s F e l i k s a s. Jo veikale „Octavius" tilpsta draugiška disputacija tarp senovės dievų garbintojo Cecilijaus ir krikščionies Octavijaus. Pagaliau Cecilijus prisipažįsta nugalėtu.

5. **Origeno** asmenyje apologetika pasiekė tikros aukštumos. Jis parašė aštuonias knygas prieš Kelsą; šiame veikale jis atrėmė Kelso knygą „tikrasis žodis". Šiame apologetiniame veikale gina istorinę krikščionybę, gerai ją pagrindžia ir įrodo jos religinį veikimą; į filosofiją čia visai neatsižvelgiama; atžvilgiu į pagoniškąjį materijalizmą jis iškelia ir pabrėžia dieviškojo išganymo sumanymą.

6. Apologetai stengėsi tikėjimo turinį moksliškai pateisinti ir apšviestiesiems amžininkams įrodyti jį kaip su protu suderinamą. Tokiuo būdu jie pirmieji padėjo pagrindą krikščioniškam mokslui (teologijai) klasiškojo pasaulio mąstymo formose, davė tuo bažny-

čiai ginklą kovai su krikščionišku klaidingu mokslu ir, pripažindami kaikuriuos tiesos pradus (λόγος σπερματικός) pagoniškoje filosofijoje ir religijoje ir išvystė mintį, kad krikščioniška religija skiriama visai žmonijai.

III. SKYRIUS: GRAIKO - ROMĖNIŠKA VALSTYBINĖ BAŽNYČIA.

§ 20. Konstantinas Didysis ir jo įpėdiniai.

I. Naujam santykiui tarp bažnyčios ir valstybės padėjo pagrindą Konstantino Didžiojo (306—337) religinė ir bažnytinė politika. Jis suderino Romos imperijos pasaulio galybę su naujaja pasaulio religija — krikščionybe. Savo politika taip taikino, kad turėjo prieiti prie bažnyčios suvalstybinimo, nors jis pats nėjo iki galo šiaja linkme.

Konstantino tėvai buvo K o n s t a n c i j u s C h l o r u s ir Elena. Tėvas buvo palankus krikščionims. Savo jaunystėje kaip įkaitas tėvo ištikimybei tikrinti jis buvo Dioklecijano ir Galerijaus aplinkumoje „kaip Mozė faraonų rūmuose". Čia savo akimis matė visas krikščionių persekiojimų baisenybes; vis tai matydamas jis persipildė nusistebėjimu krikščionių drąsa ir ištverme. Po Konstancijaus Chloro mirties 306 metais Britanijos legijonai iššaukė jį imperatorium, o rytų valdovas Galerijus pripažino jį vakarų cezariu.

Po to įvykusių politinių suiručių metu, jis įgijo vakaruose persvarą. Sąjungoje su Licinijum, kurs taip pat buvo palankus krikščionims, jis kovojo prieš Maksencijų.

Žygiuodamas prieš Romą, kurią buvo užvaldęs Maksencijus, ir pasitikėdamas senųjų dievų galybe ir pagarba, Konstantinas leido savo kariuomenėje tarnaujantiems krikščioniams Kristaus vardą įrėžti skyduose; tylomis jis pasitikėjo žygį laimėti po kryžiaus ženklu. Konstantino nugalėjimas mūšyje prie Tibero (spalių 27 d. 312 m.), kur Maksencijus žuvo, buvo kartu krikščionių Dievo nugalėjimas, kuriuo buvo suduotas paskutinis smūgis pagoniškiems dievams. Sąjungininkų vardu buvo išleistas Milano ediktas, kurs krikščionis ištikrųjų religiniai ir politiniai sulygino su senųjų dievų garbintojais. Po buvusio vakarų valdovo Maksimino mirties, kurį Licinijus buvo sumušęs 314 m. pas Adrianopolį, visoje valstybėje krikščionybė buvo pripažinta kaip „religio licita" (leista religija).

Vėliau Konstantinas papasakojo Cezarėjos vyskupui Euzebijui, dieną prieš nugalint Maksencijų į pavakarį, prieš saulei nusileidžiant, jis matęs virš saulės kryžių su užrašu: τούτῳ νίκα (tuo nugalėk), kitą naktį sapne gavęs iš Išganytojo įsakymą pakartoti matytą danguje ženklą ir jį vartoti kaip pagalbos priemonę, susiremiant su priešais. Pasak Euzebijaus pasakojimą Konstantinas įsakęs pasiūdinti vėliavą su Kristaus monograma ir kryžiaus ženklu ir ją nešti pirm kariuomenės kaip globos ženklą.

Tuo tarpu Konstantinas susikivirčijo su Licinijum, kurs buvo nugalėtas ir turėjo pasitenkinti vien rytų valstybės dalimi. Kova dėl valdžios viršenybės buvo kartu ir religijos karas. Licinijus buvo sumuštas 324 m. Konstantinas įsakė jį nužudyti (325 m.). Šie įvykiai nusvėrė valdžios viršenybę Konstantino naudai, o tuo ir krikščionybės nugalėjimą romėnų valstybėje. Kaip vienvaldys Konstantinas padarė galą visoms skriaudoms, kokios buvo daromos krikščionims. O ediktai rytams pataria priimti krikš-

čionybę, pakenčiant ir visas kitas religijas. Bet Evangelijos išpažintojams jis teikė politinės persvaros ir bažnyčios viduje stengėsi palaikyti ramybę, dermę ir tvarką. Patariamas motinos Konstantinas savo lėšomis statė puošnius bažnyčios rūmus.

Tačiau nuo pinigų ir paminklų tik pamažu nyko pagoniški ženklai ir užrašai. Tiek Konstantinas, tiek jo įpėdiniai iki Gracijano paliko sau pagonišką vyriausio žynio titulą „pontifex maximus". Naujoje sostinėje Konstantino pilyje buvo pastatytos ir pagoniškos šventovės. Antra vertus 319, 321 m. jis uždraudė privačias haruspicijas (spėjimus iš žarnų) ir namines aukas. Šiek tiek vėliau jis prašalino su dorove nesuderinamus kultus, sugriovė arba nusavino šventoves, suvaržė valstybines aukas.

Ginčytinas lieka asmeninis Konstantino religingumas, Tiesa, mirties patale Nikomedijoje vyskupas Euzebijus pakrikštijo jį (337 m.), kad vienu sykiu išsivaduoti iš visų nuodėmių, bet toks krikšto atidėjimas kaip tik atatiko tuo laiku vadovaujančias pažiūras. Dorine gyvenimo pajėga krikščionybė nebuvo tapusi jame. Konstantinas liko kaip buvęs negailestingas, žiaurus žmogus. Spėjama, kad jis pats įsakęs nužudyti savo sūnų Krispų, kadangi jis atrodė jam pavojingas. Bet tai yra neabejotina, kad Konstantinas pradėjo naują valstybės su krikščionybe santykį ir čia tikrai paveikė jį religinis jo įsitikinimas.

II. Konstantinas paliko tris sūnus: Konstancijų, Konstansą ir Konstantiną II. Valstybė tapo suskaldyta į tris dalis. Konstancijus gavo rytus, o po mirties abiejų brolių tapo visos valstybės vienvaldys. Nė kienio nebekliudomas, jis varė griežtą despotiškai - fanatišką religijos ir bažnyčios politiką. Ne be pasipriešinimo aiškėjo bažnyčios suvalstybinimas. Savo religijos politikoje Konstantino sūnūs nutolo nuo tėvo pratiestų tolerancijos takų ir smarkiai persekioja pagoniškas religijas. Jei fanatizmo sukiršinta krikščioniška minia griovė pagoniškas šventoves, jie per pirštus žiūrėjo į

tokią sauvalę. Buvo išleisti ediktai, skirią mirties bausmę už aukojimą pagoniškiems dievams. Tokie smurto žygiai erzino pagonybės šalininkus, kuriems pavyko laikinai sukliudyti bažnyčios suvalstybinimo raidą. Jų įtakoje **Juljanas** Apostata (Atpuolėlis) 361—363, didelis naujaplatoninės filosofijos šalininkas, bandė pagonybę atstatyti ir įsteigti naujaplatoninę valstybinę bažnyčią krikščionišku pavyzdžiu. Žydai ir pagonys buvo aiškiai palaikomi, krikščionys nebuvo tiesioginiai persekiojami, bet visur statomi antron eilėn.

Senovės dievų garbinimas buvo atstatytas, pats ciesorius su dideliu darbštumu ir pasišventimu ėjo vyriausio žynio (pontifex maximus) pareigas. Juljanas stengėsi vidiniai atnaujinti pagonybę, taikindamas jai krikščionybės priemones; ypačiai ragino jis žynius pagarbumui ir labdaringumui. Jis buvo per išmintingas, kad persekiotų krikščionybę, tačiau atėmė iš krikščioniškųjų kunigų jau suteiktas išimtinas teises, iš bažnyčių pašalpas, skirtas iš valstybės iždo, o iš mokytojų teisę dėstyti tautinę literatūrą; be to, jis palaikė klaidingą mokslą skleidžiančius mokytojus, su kuriais bažnyčia kovojo. Ir kaip rašytojas jis stojo prieš krikščionis savo veikalu „Κατὰ Γαλιλαίων.“ („prieš galiliečius“).

Jis leido atstatyti žydų šventovę Jėruzalėje, norėdamas įrodyti Jėzaus pranašavimą apie jos sugriovimo niekingumą (Mt. 24₁ ir t. t.). Bet žemės drebėjimai neleidę tai įvykdyti.

Juljano atpuolimas išaiškinamas priešingu nusistatymu, kurį jame išvystė Marcelumo vienumoje Kapadokijoje užvelta krikščionybė; jis asmeniškai gėrėjosi ir jį žavėjo heleninė kultūra; vėliau jis rado didelio patenkinimo naujaplatoninėje filosofijoje, bestudijuodamas ją Pergamume, Efeze, o paskui Atenuose, kur jis leido pašventinti save eleizinėse misterijose (paslaptyse). Netikėta tik 32 metų amžiaus ciesoriaus mirtimi karo prieš persus žygyje užsibaigė pavojus kriks-

čioniškai bažnyčiai. Mirdamas būk sušukęs: „tu tandem, Galilaee vicisti" (tu, Galilieti, pagaliau nugalėjai).

Juljano mirtimi krikščioniškų ciesorių eilė nebebuvo pertraukta. Pagonybė buvo visokiais būdais spaudžiama, ujama ir vis labiau išstumiama iš viešojo gyvenimo ir pagaliau virto kaimo religija („pagonizmu"). **Ciesorius Teodosijus I Didysis,** numalšinęs politines suirutes 382 m. išleido ediktą, sulig kuriuo perėjimas į pagonybę buvo prilygintas kriminaliniam nusikaltimui; įsakė uždaryti dar likusias šventoves ir uždraudė jas lankyti. Vietomis išsiveržė kruvini susirėmimai tarp krikščioniškosios ir pagoniškosios minios. Pagonys veltui laukė dangui įgriūvant ir žemei žlungant; net ir Nilo upė nevaisingumu nenorėjo keršyti už tokį prasižengimą. Vakaruose ciesorius **Gracijanas** atsisakė nuo pontifex'o maximus'o pareigų, atėmė iš pagoniškųjų žymių neliečiamybės globą, pagoniškųjų šventovių žemes nusavino ir perdavė valstybės iždui ir įsakė prašalinti iš senato posėdžių salės Viktorijos altorių. Prie sekančių ciesorių pagonių varžymas vis didėjo. Buvo išleistas ediktas, įsakantis deginti visus raštus, kaip nors atkreiptus prieš krikščionis. Ciesoriaus įgalioti važinėjo po visus valstybės kraštus, naikindami pagonybę. Netrūko ir kruvinų smurto žygių. Pasibiaurėtinas jų tarpe buvo labai garbingos pagonės filosofės Hipatijos nužudymas Aleksandrijoje (425 m.). Oficialiai pagonybės nebebuvo. Pagoniškas mokslingumas dar buvo pražydęs Atėnų filosofų mokykloje. Bet ciesorius **Justinjanas I** (527—65) 529 metais įsakė uždaryti ją. Jos mokslininkai pabėgo į Persiją ir Bagdade įsteigė mokyklą, kurioje vėliau pražydo mahometonų kultūra. Buvo manoma, kad uždarius aną mokyklą išmušė mirties valanda pagonybei romėnų valstybėje.

Tačiau taip nebuvo. **Mainotai** Peleponeso kalnuose Graikijoje liko nepriklausomi ir garbino savo tėvų pagoniškus dievus iki 9-ojo šimtmečio. O mažoje Azijoje ir Konstantinopolio apylinkėje buvo dar daug pagonių (kaimiečiai — pagus = kaimas).

Dogmos raida: mokslo ginčai.

§ 21. Kristologinis ginčas.

Kad Jėzus iš Nazarėto buvo žmogus ir kartu Dievo sūnus, krikščioniška bažnyčia skelbė iš pačių pradžių pagonims ir žydams. Bet kaip reikia suprasti ir kitiems išaiškinti, kad dievybė ir žmogybė suglausti tame **viename** Jėzuje, tai nuo pradžių darė didelių nenugalimų sunkenybių. Jei iš vienos pusės matė Jėzuje Dievo rinktąjį Mesiją, Dvasios pateptąjį ir po mirties dieviškon skaistybėn pakeltąjį žmogų, iš antros pusės laikė jį dieviška esybe, kuri Jėzuje kūne apsireiškė. Ir jei buvo aiškinama, kad žmoguje Jėzuje apsireiškė dievybė, ar negalėjo žydams ir pagonims atrodyti, kad krikščionys atsisako nuo vieno Dievo, skelbdami antrą Dievą? Jei priešingai buvo ypačiai pabrėžiama Dievo vienybė, ar tuomet nebuvo visai atstumtas dievybės Jėzuje apreiškimas? Tokiais klausimais buvo susidomėję žymesni bažnyčios mokytojai ir juos gvildeno, bet nepaisant nuomonių įvairumo ir skirtumo vis dėlto tokiais klausimais nebuvo sudrumsta bažnyčios ramybė ir vienybė. Tai įvyko ketvirtame šimtmetyje, kada kova prieš pagonis liovėsi ir bažnyčios viduje kilo žmogiška užgaida ginčytis; bet, deja, tenka pasakyti, kad kaip visais laikais ir visose srityse meilė tiesai labai dažnai pasitraukia prieš meilę ginčytis ir valdyti ir prieš

savinaudą. Kad bendrai buvo ginčijamasi dėl tokių svarbių klausimų, buvo visai suprantama ir pateisinama, bet labai dažnai buvo apgailėtina, k a i p buvo ginčijamasi.

Kuo daugiau krikščionija susipažino su graikų filosofijos mintimis, tuo labiau didėjo noras filosofijos mokslų pagalba išaiškinti žmogaus protui neprieinamą paslaptį, kad Kristus kartu Dievas ir žmogus. Tiek pas gnostikus, tiek pas bažnyčios mokytojus (Aleksandrijos Klemensą, Origeną) randami panašūs aiškinimo bandymai; į aiškinimus buvo įtraukiama sąvoka „logos" (t. y. žodis, protas) kaip pusdievio, kaip tarpininkaujančios esybės tarp Dievo ir pasaulio. Taip buvo paruoštas pagrindas mokslo dėl Kristaus asmens ginčui 4 ir 5 šimtmečiais. Svarbiausiame šių ginčų, Aryjaus ginče, buvo rišamas klausimas, kaip įsivaizduoti Dievo Sūnaus santykį su Dievu Tėvu.

1. **Aryjaninis ginčas.** A r y j u s, presbiteris iš Aleksandrijos, sekdamas senesniųjų bažnyčių mokytojų įsitikinimą, bandė jų mintis toliau vystyti; jis aiškino: Sūnus esąs iš nieko sutvertas Tėvo valia; tiesa jis atsirado pirm pasaulio, bet ne nuo amžių (ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν = **buvo kadaise, kada nebuvo**); jis buvo be nuodėmės, bet iš prigimties (iš esmės) nebuvo nekeičiamas, o laisvu valios apsisprendimu ir tvirtu užsilaikymu pakilo į Dievo laipsnį. Netiesioginiai galima esą jį vadinti Dievu ir Logosu. O Aleksandrijos vyskupas A l e k s a n d r a s mokė, Dievo Sūnus esąs pagimdytas nuo amžių iš Tėvo esmės. Jis sušaukė Egipto vyskupų Synodą Aleksandrijoje; Synodas išskyrė Aryjų iš bažnyčios 320 m., o jo mokslą pasmerkė. Aryjus kreipėsi prie įtakingų vyskupų, Nikomedijos Eusebijaus

ir Cezarėjos Eusebijaus. Pastarieji palaikė ir gynė Aryjų, kurs savo mokslą plėtė tarp žmonių dvasiškomis giesmėmis įvairiems luomams ir žodžiu. Bet Aryjus rado sau pritarėjų ir draugų, kurie visomis išgalėmis užstojo ir gynė jį. Kai Konstantinas tapo ir rytų valdovas, ginčo gaisras jau buvo apėmęs beveik visas rytų provincijas. Ciesorius matė, kad bažnyčios vienybė irsta; todėl jis sušaukė visos krikščionijos vyskupus **pirmam ekumeniniam konciliui Nikėjoj,** Bitinijos provincijoje 325 m. Kiek vyskupų dalyvavo šitame koncilyje nustatyti sunku; po nutarimais pasirašė apie 220; Atanazijaus perduotomis žiniomis jų buvę tenai 318. Lieka neišaiškinta, ar diakonas Atanazijus, kurį Aleksandrijos vyskupas Aleksandras buvo atsigabenęs, savo iškalbingumu, ar rūmų vyskupo Hosijaus iš Kordubos (Kordovos) įtaka tiek paveikė ciesorių, kad jam pageidaujant nusprendė taip vadinamame Nikėjos simbolyje (tikėjimo išpažintyje), kad sūnus pagimdytas iš tėvo esmės (ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρός), nesutvertas (οὐγεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα), vienos esmės su tėvu (ὁμοούσιον πατρί). Aryjaus mokslas buvo pasmerktas, o jis pats išskirtas (ekskomunikuotas) iš bažnyčios. Kaikuriuos vyskupus baimė būti prašalintiems, kaikuriuos meilė ramybei ragino pasirašyti po nutarimais, nors jie ir nebuvo įsitikinę. Aryjus su dviem kitais Egipto vyskupais visai atsisakė pasirašyti. Todėl jie buvo ištremti į Ilyriją. Du vyskupai nepritarė prakeikimo išsireiškimams, ir po jais nepasirašė; užtat ir jie buvo ištremti į Galiją. Tai buvo vyskupas Eusebijus iš Nikomedijos ir Teognis iš Nikėjos.

Dauguma greitai įrodė, kad ji nėra ta taip smerktina minia kaip Nikėjoje buvo elgiamasi su ja. Nikomedijos Eusebijus patekęs trumpam laikui nemalonėn, greitai

vėl iškilo. Ciesorius Konstantinas įtikintas Nikėnumui priešingomis pažiūromis, grąžino Aryjų iš trėmimo. Aryjus su savo šalininkais pradėjo griežtą kovą prieš Nikėnumą ir ὁμοούσιος (vieną esybę) ir prieš Atanazijų, kurs nuo 328 po mirties vyskupo Aleksandro buvo tapęs metropolitu; Atanazijus buvo taip smarkiai puolamas todėl, kad jis buvo Nikėnumo minčių įkvėpėjas. Nuo to laiko, kaip ciesorius perėjo Aryjaus pusėn, ortodoksijos šalininkams su Atanazijum priešakyje prasidėjo tikri kentėjimo ir persekiojimo laikai. Atanazijus matydamas Kristuje tikrą Dievo sūnų iš ieškodamas pasaulio įkūrimo ne logoso moksle, su nesiūbuojančia drąsa nesutiko atsisakyti nuo Nikėnume išdėstyto mokslo. Ciesorius grasė prašalinimu. Bet susitikęs asmeniškai, Atanazijus taip paveikė ciesorių, kad jis atsisakė nuo savo sumanymo. Bet Atanazijaus priešai nesiliovė, bejuodindami jį prieš ciesorių, kurs pagaliau pasidavė įkalbinėjamas ir ištrėmė jį į Tryrą (Trier'ą) 335 m. Nepaisant Konstantinopolio vyskupo ir parapijiečių priešinimosi, Aryjus turėjo būti ir vėl priimtas bažnyčios draugystėn, bet priėmimo iškilmių išvakarėse jis visai netikėtai mirė, sulaukęs 80 metų amžiaus (335 m.). Kitais metais mirė ir ciesorius Konstantinas.

Nikomedijos vyskupas Eusebijus surinko savo šalininkus ir sudarė iš jų tarpininkaujančią partiją, kuri mokė, kad sūnus, tiesa, nėsąs esme lygus tėvui (ὁμοούσιος), bet esme esąs jam panašus (ὁμοιούσιος); savo tokia pažiūra artėjo Nikėnumo ir Atanazijaus dėsniams. Tapęs visos Romos valstybės vienvaldys, ciesorius Konstancijus (353—61) pradėjo engti homoiuzininkus (panašninkus) ir todėl jie turėjo pasitraukti nuo vadovaujančios rolės, o užleisti ją aryjanizmo srovei;

po kiek laiko aryjanizmas buvo pripažintas visoje rytų valstybėje.

Konstancijui mirus ir užžengus sostant **Juljanui** Apostatai (361—363) ciesorių religijos politika gavo kitos krypties. Norėdamas atstatyti pagonybę, Julja-nas paskelbė religijos laisvę. Tik **Valens** tūlą laiką palaikė aryjanizmą ir spaudė Nikėnumo šalininkus; paskui ortodoksija nusvėrė visas kitas sroves. Tolesnė kristologinės dogmos raida vyko išlyginimo linkme. Taip kilo naujos rūšies ortodoksija, kuri stengėsi nikėnines pažiūras sujungti su graikų mokslu. Šios krypties įžymieji atstovai buvo taip vadinami trys didieji Kapadokiečiai: Basylijus iš Cezarėjos, Gregoras iš Nacianco ir Gregoras iš Nisos. Pasistengta sulieti nikėniečius (ὁμοούσιος) su homoiuzininkais (ὁμοιούσιος). Jei nikėnume ὁμοούσιος buvo suprantama kaip esme „vienybė", tai dabar tą patį žodį aiškino kaip esme „lygybė". Tokiai pažiūrai pritarė ir Antanazijus. Nemažai sunkumų sudarė ir Šventosios Dvasios pripažinimas. Rytų bažnyčios atstovai daugiausia atsisakė pripažinti jai lygybės vienybę. Todėl jie buvo pavadinti p n e u m a t o m a c h a i s (prieš Dvasią kovotojai).

Rytų valstybės ciesorius **Teodosijus I** (379—395) padėjo galutinai nugalėti nikėnumo šalininkams. Ciesorius pats buvo išauklėtas nikėnumo dvasioje. Nugalėjimą palengvino ir atanazininkų didelė religinė persvara. 380 metais buvo išleistas ediktas, skelbiąs, kad pilietybė prilyginama nikėninio tikėjimo išpažinimui, o 381 metais savo valią sutvirtino įstatymu, pagal kurį turėjo būti tuojau atiduotos visos bažnyčios tiems vyskupams, kurie tiki lygia Tėvo, Sūnaus ir Dvasios dievybe. Paskui sušaukė **antrąjį ekumeninį koncilį Konstantinopolyje 381.** Šis koncilis patvirtino nikėnumą ir

pasmerkė visas kitas sroves. Tuo buvo užbaigtas aryjaninis ginčas ir įkūnyta Konstantino siektoji valstybinė bažnyčia. Kaip Teodosijus rytuose 381 m. taip pasielgė 388 m. vakaruose ciesorius **Valentinjanas II**, kurs prieš tai buvo Aryjaus šalininkas.

Taip buvo nugalėtas aryjanizmas, o tuo ir išrištas taip vadinamas kristologinis klausimas apie Kristaus esmės su Dievu santykį. Nuo ano laiko krikščioniška bažnyčia prisilaiko Trejybės dogmos, pagal kurią Dievo esmėje, neskaldant vienybės, tilpsta trys asmenys (esmės išvystymai — hipostazės): Tėvas, Sūnus ir Dvasia.

2. **Nestorinis arba dioprosopinis ginčas.** Konstantinopolio patriarcho vietą užėmė 438 m. Nestorijus, vienuolis iš Antijochijos. Jis buvo maldingas vyras, bet griežtas ir nepasigailįs atskalūnų atžvilgiu. Su Nestorijum atvyko į Konstantinopolį presbiteris Anastasijus. Pastarasis piktinasi, kad Marija taip dažnai vadinama „θεοτόκος“ (Dievo gimdytoja), ji galinti būti vadinama tik „ἀνθρωποτόκος“, nes ji pagimdžiusi Jėzaus žmogybę. Nestorijus pasiūlė vadinti Mariją „χριστοτόκος“, mat, ji pagimdžiusi Dievo sūnų. Minia ir vienuoliai pasipriešino. Vietinis synodas jų mokslą pasmerkė. Aleksandrijos patriarchas Kirilas įžiūrėjo Konstantinopolyje skelbiamame moksle pavojų Aleksandrijos dogmatikai. Todėl Kirilas susitaręs su Romos vyskupu Celestinu ir, patraukęs savo pusėn ciesoriaus Teodosijaus II (408—50) seserį Pulcheriją, pradėjo kovą su Konstantinopolio patriarchu. Ginčui išspręsti ciesorius sušaukė taip **vadinamąjį trečiąjį ekumeninį koncilį Efeze 431 m.** Nestorijus tapo ekskomunikuotas ir pašalintas, o jo mokslas pasmerktas. Aleksandrijos dogmatika buvo pripažinta tikru mokslu.

3. **Monofizitinis ginčas arba eutichianismas.** Klausimas apie Kristaus esmės su Dievu santykį buvo išrištas. Bet bažnyčiai vis dar grėsė pavojus: nebuvo išaiškinta Kristaus žmogybė ir dviejų jo prigimčių,—dievybės ir žmogybės — santykis. Pražilęs Konstantinopolio arkimandritas **Eutyches** iškėlė šitą klausimą. Jis mokė: *Kristus tapęs žmogum turįs tik vieną prigimtį, Kristaus kūnas kaip Dievo kūnas savo esme nesąs lygus mūsų kūnui.* Dėl tokio mokslo jis buvo apskųstas ciesoriui Teodosijui II. Eutyches kreipėsi prie Romos vyskupo Leono Didžiojo; pastarasis atsiuntė laišką, kuriame išdėstė mokslą apie dvi prigimtis Kristuje. Ciesorius sušaukė ekumeninį koncilį Efeze 449. Čia dalyvavo pirmą sykį vienuoliai. Mokslas apie dvi prigimtis Kristuje ir Romos vyskupas Leonas Didysis buvo pasmerktas. Šis koncilis buvo tiek triukšmingas, kad tapo pavadintas „mušeikų synodu" (latrocinium).

Teodosijus mirė 450. Jo sesuo Pulcherija užžengė sostan. Ji sušaukė **ketvirtąjį, ekumeninį koncilį Chalcedone** 451 metais. Eutichianismas buvo pasmerktas ir kaip tikras mokslas nustatyta: *Kristus tikras Dievas ir tikras žmogus, pagal dievybę — nuo amžių pagimdytas, tėvui visame lygus, pagal žmogybę laike gimęs iš mergelės Marijos, Dievo gimdytojos, mums žmonėms visame lygus, tik be nuodėmės; po jo žmogum tapimo jo asmens vienybė yra dviejose prigimtyse, kurios nesuplaktos* (ἀσυγχύτως) *ir nepakeistos* (ἀτρέπτως), *bet nedalytos* (ἀδιαιρέτως) *ir ne-*

ašskirtos (ἀχωρίστως). Šiame synode buvo užbaigta visa eilė senovės bažnyčios išpažinčių; buvo surašytas nikėnumui giminingas, homoiuzininkų prasme susilpnintas simbolis, klastingai pažymėtas kaip didžiojo Konstantinopolio synodo simbolis ir vartojamas kaip „Nicaeno—Constantinopolitanum". Jei pagal pastarąjį tiek Sūnus tiek Šventoji Dvasia išeina vien iš Tėvo (Jono 14$_{16.26}$; 15$_{26.6}$), tai 589 m. synode Tolėdoje lotyniškam šio simbolio tekstui buvo pridėta, kad Šventoji Dvasia išeina iš Tėvo ir Sūnaus (filioque) (Jono 15.$_{26a}$; 16$_{7}$). Bet tik 8. ir 9. šimtmečiu šį pažiūra įsigalėjo vakaruose. Rytai atmetė šitą priesagą (filioque) kaip suklastavimą. Ši priesaga yra ir šiandien viena svarbiausių kliūčių rytų ir vakarų bažnyčioms susijungti.

Nepatenkinti ir užsirūstinę apleido Chalcedono synodą Aleksandrijos dogmatikos šalininkai. Nuo to laiko juos vadina **monofizitais.** Nepatenkinimas išsiveržė vietiniuose sukilimuose rytuose Palestinoje, Egipte, Mažoje Azijoje. Partijų įnirtimas pasibaigė kraujo praliejimu. Į suirutes įsikišė ciesorius **Leonas I Trakietis** (457—74). Patariamas įžymiausių valstybės vyskupų ištrėmė monofizitų vadus, o neužimtas patriarchatų vietas apsodino diofizitais. Po Leono mirties sostą užėmė uzurpatorius **Basiliskus.** Tuojau jis išleido ediktą taip vadinamą **„enkiklion"** 476., kurs valstybine religija paskelbė monofizitizmą. Grįžo ištrėmimo vyskupai monofizitai. Tuotarpu Basiliskus buvo nuverstas nuo sosto, jo vietą užėmė iš trėmimo grįžęs ciesoriaus Leono žentas Ceno. Vyskupų diofizitų patariamas sugalvojo unijos projektą, taip vadinamą **„henotikon"** 482: nestorianizmas ir eutichianizmas tapo pasmerkti, visi turėjo laikytis vien nikėnumo, visi ginčytini klausimai turėjo

būti vengiami moksle ir pamoksle. Bet griežti Egipto monofizitai nepripažino „henotikono" ir todėl juos vadina „akefalais" (begalviais). Nors vienybė tarp vyskupų buvo atstatyta, tačiau Romos vyskupas **Feliksas** III, taip pat diofizitas nutraukė bažnytinius santykius su Konstantinopolio patriarchu Akacijum. Atrodo, kad tai buvo padaryta todėl, kad Akacijus pasivadino ekumeniniu patriarchu. *Šioji schisma tarp vakarų ir rytų truko 35 metus* (484—519). Tolimesniame monofizitizmo vystymosi pastebimas skaldymasis į mažesnes ir didesnes skeveldras. Jų tarpe pažymėti *severninkai* (φθαρτολάτραι); jie mokė, kad Kristaus kūno nepanaikinamumas (ἀφθαρσία) prasidėjęs po Kristaus iš mirusiųjų prisikėlimo; tuotarpu *julijaninkai* (ἀφθαρτοδοκῆται) manė, Kristaus kūno sudievinimas prasidėjęs nuo to laiko, kaip jis kūnu tapęs. Tik po ilgų ginčų ir svyravimų prie ciesoriaus **Justino** I (518—27) jo giminiečiui Justinjanui pavyko išsilyginti su Roma 519 m. Henotikonas buvo panaikintas, jų šalininkai vyskupai buvo prašalinti. Chalcedono synodo nutarimai buvo atstatyti.

Tapęs ciesorium, **Justinjanas** (527—65) laikė savo gyvenimo uždaviniu visiems laikams pagrįsti tikrą tikėjimą, o atskalūnus, ypačiai skaitlingus jų tarpe monofizitus, grąžinti bažnyčiai. Bažnytinėje ir bendroje valstybės vienijimo politikoje daug padėjo jo vainikuota žmona Teodora, slapta monofizitė, bet dažnai ji ir painiojo savo vyro politinius sumanymus. Ciesorius Justinjanas buvo Skitijos vienuolių mokslo įtakoje. Jų priešakyje stovėjo *Leontijus*. Šie vienuoliai beskaldydami sąvokas stengėsi išlyginti tariamus Chalcedonensės priešingumus ir išaiškinti šį simbolį Kirilo mokslo dvasioje. Pirmas Justinjano vienijimo politikos

žingsnis buvo taip vadinamos **teopaschitinės formulos** pripažinimas. Į senovės bažnyčioje vartojamą trishagion (tris kartus šventasis Jėz. 6.3) buvo įsprausti žodžiai: „θεὸς ὁ σταυρωθεὶς δι ἡμᾶς" (Dievas nukryžiuotas mūsų dėliai). Šis priedas kaip monofizitų kilmės buvo apskritai ortodoksams nepriimtinas, kaikurie griežtai atmetė, o Romos vyskupas Hormisdas laikė jį bereikalingu ir pavojingu. Teopaschitais buvo pavadinti visi tie, kurie stengėsi šitą priedą suderinti su Chalcedonense. Justinjanas patvirtino 533 m. šitą ginčytiną liturginę formulą ir taip pasistengė įtikti monofizitams. Padrąsintas šiuo pasisekimu Justinjanas toliau žengė prisitaikinimo keliu; jis sutiko 544 m. pasmerkti laisviau mąstančių teologų mokslą: 1) Origeną ir jo raštus, 2) taip vadinamus tris skirsnius t. y. Teodorą ir jo raštus, Teodoreto raštus prieš Kirilą ir Edesos vyskupo Ibo laišką persui Mariui. Iš visų vyskupų pareikalavo pasirašyti po pasmerkimu. Rytų vyskupai nedvejodami pasirašė, bet vakarų atstovai griežtai pasipriešino tam. Romos vyskupas Vigilijus tylomis pritarė, bet įsitikinęs, kad nepajėgs suvaldyti vakarų, neištesėjo savo žodžio. Užtai Justinjanas pareikalavo atvykti į Konstantinopolį, ir privertė Petro įpėdinį taip vadinamuoju „judicatum" pasmerkti tris skirsnius. Šiaurės Afrikos bažnyčia Vigilijų ekskomunikavo už tokį jo žygį ir drąsiai gynė įžeistą tėvų garbę. Pagaliau Justinjanas sušaukė, neatsižvelgdamas į Romos vyskupo protestus, **penktąjį ekumeninį koncilį Konstantinopolyje** 553 metais. Koncilis pasmerkė Origeną, „tris skirsnius" ir visus ciesoriaus ediktus. Romos vyskupas Vigilijus atmetė „trijų skirsnių mokslą, bet atsisakė pasmerkti asmenis." Nepaisant visų pastangų nei Justinjanui nei jo įpėdiniams nepavyko grąžinti monofizitus į bažnyčią.

4. **Monoteletinis ir monergetinis ginčas.** Septintame šimtmetyje dar kartą buvo iškelti kristologiniai klausimai. Rytų valstybė pergyveno nevieną politinį nepasisekimą. Bet kare su persais pavyko atvaduoti netektos valstybės dalys kaip Egiptas, Palestina, Sirija. Dogmatinius priešingumus išlygindami, ciesoriai bandė atgautas provincijas glaudžiai sujungti su visa valstybe. Bet tie bandymai sukėlė ginčus ir nesusipratimus. Kai ginčai buvo užbaigti, tai jau seniai buvo arabų užkariautos tos provincijos, dėl kurių taip karštai ginčytasi. Baigęs karą su persais ciesorius Herakl i j u s (610—641) bandė pravesti politines ir bažnytines reformas. Jis manė pritrauksiąs monofizitus, aiškindamas, Kristus įvykdęs išganymo darbą vienu dieviškai - žmogišku valios veikimu (μίᾳ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ). Daug vyskupų pritarė tokiam aiškinimui. O Konstantinopolio patriarchas Sergijus sudarė 633 m. sutartį su Aleksandrijos patriarchu Kiru, pasiremdamas ana formula. Daug monofizitų sugrįžo į valstybinę bažnyčią. Vienuolis Sofronijus, vėliau Jėruzalės patriarchas, pasipriešino šiai unijai, kuri vedanti atgal į monofizitizmą. Sergijaus ir Romos vyskupo Honorijaus patariamas ciesorius išleido 638 m. ediktą, taip vadinamą „ektezis" (ἔκθεσις πίστεως) — tikėjimo išdėstymas. Šiuo ediktu buvo uždrausta vartoti papiktinimą sukeliančią išsireiškimą „ἐνέργεια" (veikimas) ir patarė kalbėti apie „ἕν θέλημα" (viena valia). Bet „vienai valiai" arba monoteletizmui pasipriešino tiek rytų tiek vakarų bažnyčia. Romos synodas 641 m. pasmerkė monoteletizmą. Tuo pačiu laiku vienuolis Maksimas Konfesorius stojo ginti tikrąjį tikėjimą. Jis pabėgo į Afriką, kur bažnyčia griežtai laikėsi Chalcedo-

nensės nuostatų. Čia jis patraukė savo pusėn vietininką Gregorijų, kurs stengėsi tapti politiniai nepriklausomu nuo Konstantinopolio ir ruošė tikrą maištą. Afrikos generalinis synodas pasmerkė monoteletizmą nutraukė bažnytinius santykius su Konstantinopoliu ir pareikalavo, kad Romos vyskupas imtųsi griežtų priemonių herezijai išnaikinti. Maksimas atvyko į Romą ir kaip tikrojo tikėjimo šulas neigė ciesoriaus pasisavintą teisę spręsti dogmatiniams klausimams.

Tikrasis unijos tikslas, būtent gelbėti Egiptą, Palestiną ir Siriją, nebuvo atsiektas mahometonų užkariavimų dėliai. Pavojus iš mahometonų pusės kasdien didėjo.

Afrika ir Italija buvo tiesiog maišto prieš Konstantinopolį nuotaikoje. Atsižvelgdamas į tokią suirutę valstybėje, ciesorius Konstansas II (642—68) sumanė atstatyti vienybę ir ramybę. Tuo tikslu 648 m. ediktu jis panaikino „e k t e z į“ ir išleido jos vietoje „t i p o s“ (τύπος): buvo uždrausta kalbėti t i e k a p i e v i e n ą, t i e k a p i e d v i v a l i a s. Romos vyskupas Martynas I (649—655) manė, kad atėjo patogus laikas, parodyti rytams savo vyršenybę. P i r m a m e L a t e r a n o s y n o d e R o m o j e 6 4 9 m. labai aštriais išsireiškimais pasmerkė tiek „ektezis“ tiek „tipos“ (pavyzdys). Užtai jis buvo suimtas, nugabentas į Konstantinopolį, nepaisant to, kad jis sunkiai sirgo; kaip valstybės išdavikas jis buvo išsiųstas į Chersoną; čia jis mirė badu, bet savo įsitikinimų neišsižadėjo. Ne geresnio likimo susilaukė ir Maksimas Konfesorius; ir jis, kaip kalinys buvo nugabentas į Konstantinopolį; kad jis išsižadėtų savo įsitikinimų, buvo jam taikinamos įvairiausios priemonės: maldavimai, pažadėjimai, grūmojimai, kalėjimas, badas ir t. t.: pa-

galiau buvo žiauriai kankinamas, (buvo išrautas liežuvis, nukirsta ranka) ir išsiųstas į laukinių lacijų tautos šalį; čia jis mirė, susilaukęs 82 metų amžiaus.

Konstanso II įpėdinis Konstantinas Pogonatus (668—85) sumanė sušaukti koncilį ir padaryti galą visiems ginčams. Romos vyskupas Agotonas pirm sušaukė synodą Romoje; čia buvo nutarta tiksliai laikytis pirmojo Laterano synodo nuostatų. Su synodo nutarimais ir vyskupo Agatono raštu atvyko jų delegatai į Konstantinopolį **šeštam ekumeniniam synodui** 680, 81, taip pat concilium Trullanum I*) pavadintam. Synodo nutarimų pagrindan buvo padėtas popiežiaus raštas: ϑύο φυσικὰ ϑελήματα άδιαιρέτως, άτρέπτως, ἀμερίστως, άσυγχύτως, οὐχ ὑπεναντία ἀλλὰ ἑπόμενον το ἀνϑρώπινον καὶ ὑποτασσόμενον τῷ ϑείῳ = d v i į g i m t o s v a l i o s n e s k a l d o m a i, n e k e i č i a m a i, n e d a l o m a i, n e s u p l a k a m a i, n e p r i e š i n g o s, b e t ž m o g i š k o j i k l u s n i i r p a s i d u o d a n t i d i e v i š k a j a i. Synodas padarė malonumą popiežiui, pasiųsdamas savo nutarimus patvirtinti, bet kartu į tą saldų malonumą su regimai aiškiu pasigėrėjimu įpylė karčių pelynų, pasmerkdamas popiežių Honorijų kaip iškeiktiną atskalūną. Popiežius Leonas II patvirtino nutarimus, pabrėždamas pasmerkimą Honorijaus, („qui profana proditione immaculatam fidem subvertere conatus est") k u r s n i e k š i š k u i š d a v i š k u m u i š d r į s o g r i a u t i n e p a l i e s t ą t i k ė j i m ą. Nuo to laiko buvo pripažintas dioteletizmas (dvi valios). Tik Sirijos krikščionių dalis prie Libanono kalno taip vadinami M a r o n i t a i nepasidavė, bet liko ištikimi monoteletizmui.

*) Trullum straigės pavidalo salė ciesoriaus rūmuose, kur vyko koncilio posėdžiai.

Kaip mažai Konstantinopolis buvo linkęs Romai pasiduoti ir kuria linkme dabar ėjo graikų krikščionybė, rodo penktam ir šeštam konciliui papildomasis koncilis, sušauktas 692 metais Konstantinopolyje Trullanum II (concilium quinisextum). Šio Synodo nutarimai labiau susidomėję pamaldų klausimais ir stengėsi pabrėžti priešingumą Romai kulto (pamaldų) srityje. Kadangi šis koncilis turėjo būti ekumeninis, tai ir popiežiaus apokrizarai (atstovai) dalyvavo jame, bet tik kaip stebėtojai. Tarp daugybės šio koncilio nutarimų šeši buvo atkreipti prieš Romos vyskupo praktiką. 1) Išskaičiuojant vieninteliai pripažintus bažnytinės teisės šaltinius, buvo pripažinti visi 85 apaštalų kanonai, tuotarpu Romoje turėjo galios tik pirmieji 50 kanonų. 2) Kaip neteisėtą ir nežmonišką koncilis pasmerkė Romos paprotį diakonus ir presbiterius versti gyventi nevedusiems. 3) Buvo atmestas pasninkas šeštame sekmadienyje prieš Velykas. 4) Buvo pakartotas ir išnaujo patvirtintas 28 Chalcedono koncilio kanonas, kurs sulygina Konstantinopolio ir Romos patriarchų teises. 5) Levitų uždraudimas valgyti kraują ir dvėseną patvirtinamas kaip krikščionims privalomas, nors Romą tą valgį leisdavo. 6) Buvo uždraustas Kristaus atvaizdavimas avinėlio pavidale. Popiežiaus apokrizarai pasirašė po nutarimis. Bet popiežius Sergijus I neleido paskelbti jų vakarų bažnyčiose.

§ 22. **Pelaginis arba soterologinis ginčas.**

Kaip ginčas dėl Kristaus dievybės arba kristologinis klausimas buvo išspręstas Atanazijaus dvasioje, taip klausime apie tai, kad žmogus reikalingas išganymo

arba soterologiniame klausime nulemiantį vaidmenį sulošė bažnyčios tėvas Augustinas, įtakingiausias katališkojo autoriteto dėsnio atstovas (ego vero Evangelio non crederem, nisi me catholicae ecclesiae commoveret auctoritas). Nepaisant to, kaip tik Augustinas buvo reformatoriams, ypačiai Liuterui kelrodis prie apaštalo Pauliaus.

1. **Aurelijus Augustinas** (354—530) gimė Tagastėje, Numidijos provincijoje Šiaurių Afrikoje. Jo tėvas Patricijus buvo pagonis, kurs tik paskutiniais gyvenimo metais buvo pakrikštytas, o jo motina Monika buvo dievobaiminga krikščionė. Madauroje ir Kartagoje jis lankė iškalbingumo mokyklas. Gyvenant mieste, ypačiai Kartagoje, jis buvo blogų draugų įtrauktas į palaidų gyvenimą, bet toks gyvenimas neužsmelkė jo sieloje patraukimą į tai, kas aukšta ir kilnu. Šis pojūtis jame buvo ypačiai sužadintas, beskaitant Cicerono filosofinį veikalą „Hortensijus"; jis troško pažinti tiesą. Troškimas pažinti religinę tiesą, kurioje ir Jėzaus vardas nebuvo vengiamas, nuvedė jį į manichėjų sektą; jai priklausė per ištisus devynerius metus kaip auditorius. Kai jis pamatė save suviliotu savo nusitikėjimuose, jį pagavo abejonė ir bet kuria tiesa. Tokioje sielos nuotaikoje jis atvyko 383 m. į Romą. Kitais metais jis jau veikė Milane kaip viešas iškalbingumo mokytojas. Jo susirūpinusią motiną, kuri sekė paskui sūnų, vienas Afrikos vyskupas ramino žodžiais: „tokios daugybės maldų ir ašarų sūnus negali žlugti". Milane jis atsidavė šalia Aristotelio naujaplatonismo filosofijos studijoms, bet ir pastarosios neįstengė duoti jo doriniam ieškojimui pageidautos paguodos ir pastiprinimo. Daug didesnio ir gilesnio įspūdžio darė jam vyskupo Ambrozijaus pamokslai. Pagaliau ir jam išmušė pilno min-

čių pasikeitimo ir gyvenimo atsinaujinimo valanda. Jis ėmė uoliai tyrinėti Šv. Raštą; giliai paveikė ir jo tautiečio Ponticijano pasakojimai apie vienuolį Antonijų ir apie dviejų rūmų valdininkų atsivertimą Dievui pašvęstam gyvenimui. Nepaprastai sujaudintas dideliu skirtumu tarp vienuolio ir savo gyvenimo ir rimtai pasikalbėjęs su savo draugu Alipiju, Augustinas išbėgo į sodo vienumą; čia jam su ašaromis besimeldžiant pasigirdo iš kaimynystės vaiko balsas: „tolle, lege" (imk, skaityk). Tame balse jis išgirdo paraginimą iš Dievo pusės atversti tą knygą, kuri buvo šalia jo, ir elgtis pagal tuos knygos žodžius, kurie pirmi kris jam į akis. Jis išvyko Rom. 13.13, 14*). Šitie krikščioniškos drausmės žodžiai sutrenkė jį iki jo esmės gilumos, lyg jie būtų tyčiomis jam parašyti; nuo tos valandos jis tapo nauju žmogum, jis jautė savo suvargusioje širdyje ramybę, kurios ikitol neturėjo. Su savo motina ir keliais draugais jis prasišalino į vieno draugo vienkiemį, kad rimtomis studijomis ir maldingais pasikalbėjimais prisiruoštų krikštui. Per Velykas 387 metais Ambrozijus pakrikštijo jį. Kelionė atgal į Afriką buvo sukliudyta motinos mirtimi Ostijoje. Vienerius metus gyvendamas Romoje, jis susidūrė su manichėjų sektos atstovais; ši aplinkybė paragino jį rašyti ginčo raštus prieš juos. Sugrįžęs į Afriką jis kelerius metus pašventė mokslingiems darbams, gyvendamas savo vienkiemyje Tagastėje.

Atsitiktinai jam esant mieste Hippo Regijus, 391 m. jam besipriešinant jis buvo pašventintas presbite-

*) Kaip dieną, elgkimės padoriai, nepasiduodami apsirijimams ir girtuokliavimams, paleistuvavimui ir begėdystei, barniui ir pavydui, bet apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi ir nesirūpinkite kūnu geiduliams patenkinti.

riu, o 395 metais ir vyskupo padėjėju, pasenusiam vyskupui Valerijui; kitais metais jis tapo ir tikru jo įpėdiniu. Čia prasidėjo jo gyvenimo ir darbuotės pražydimo laikotarpis. Jame terpėsi visas vakarų teologinis ir bažnytinis gyvenimas. Jis kovojo su donatistų atskala ir nugalėjo ją viešame pasikalbėjime Kartagoje 411 m. Paskum Pelagijus įpainiojo jį į soterologinį ginčą, kurį tęsė iki savo gyvenimo galo rugp. 28 d. 430 metais, apgulant miestą vandalams. Savo gyvenimą iki krikšto Augustinas aprašė knygoje „Confessiones" (išpažintys). Pasikalbėdamas su Dievu didžiame nuolankume jis aprašė savo gyvenimą su visais jo paklydimais. Tarp daugybės jo parašytų veikalų pirmą vietą užima raštai iš sistematinės teologijos: dogmatikos, etikos, polemikos, apologetikos. Savo dogmatiką jis rėmė ne tiek egzegeze kiek vystė ją iš krikščioniškos sąmonės ir stengėsi įrodyti, kad ji atatinka žmogaus prigimtį. Atžvilgiu į filosofiją jis pabrėžia tikėjimo savistovumą ir reikalingumą kaip sąlygą ir bet kuriai religinei pažinčiai.

2. **Augustino mokslas.** Pirmais krikščioniškojo gyvenimo metais Augustinas pripažino laisvą žmogaus veikimą atsivertimo metu. Bet vėlesni gyvenimo patyrimai verste vertė jį pripažinti įgimtą žmogaus nesugebėjimą kaip nors veikti, ir darė tiek tikėjimą tiek atsivertimą priklausamais vien nuo Dievo malonės. Bendrais bruožais, trumpai suglaudus, Augustino mokslas yra toks: žmogus buvo sutvertas laisvas pagal Dievo paveikslą ir apdovanotas sugebėjimu ir paskirtimi nemirtingumui, šventumui ir išganymui, bet ir sugebėjimu nuodėmiauti ir mirti. Dievišku „adiutorium ad bonum" (pagalba gėriui) žmogus turėjo ir tikra laisvę; ji buvo tame, kad mūsų valią rėdė Dievo valia. Bet

tikru apsisprendimu žmogus turėjo įgyti šitą atsidavimą Dievo valiai kaip nuolatinę nuosavybę. Jei žmogus būtų apsisprendęs gyventi pagal Dievą, tai sugebėjimas nenuodėmiauti ir nemirti būtų virtęs negalėjimu nuodėmiauti ir mirti („posse non peccare et mori" būtų tapęs „non posse peccare et mori"). Bet žmogus puolė ir pateko į negalimumą nenuodėmiauti ir nemirti („non posse non peccare et non mori"). Žmogui beliko tik sugebėjimas išoriam, pilietiniam teismui ir išganymui. Adome prasižengė visa žmonija, nes jis buvo visa žmonija. Gimdant, Adomo prigimtis, kokia ji buvo po puolimo, perėjo ant jo ainijos su visa nuodėme, kaltybe, mirtimi ir paskandintinumu, bet ir palankumu išganymui. Todėl vien tik Dievo malonė gali išganyti žmogų; ji yra būtinai reikalinga; ji yra krikščioniškojo gyvenimo pradžia, priemonė ir galas. Malonė teikiama žmogui ne todėl, kad jis tiki, bet tam kad jis tikėtų; ir tikėjimas yra ne kas kita kaip Dievo malonė; ji dovanoja nuodėmių atleidimą ir gerą valią. Kaip krikšte, taip nuolatai pateisinimui teikiamos dieviškos jėgos, kurios apsireiškia šventame meilės gyvenime; įliedamas naujas valios jėgas, Dievas pateisina visą žmogaus gyvenimą ir esmę. Paskutinis malonės veiksmas tai visiškas piktų įgeidžių panaikinimas, bet pagal Dievo auklėjančią išmintį tai neįvyksta šiame gyvenime; perskaidrinimas tobulam Kristaus panašumui įvyks tik iš mirusiųjų prisikėlus amžiname gyvenime. Augustinui savitas **pilnas predestinacijos mokslas.** Patyrimas įtikino, kad ne visi žmonės prisiverčia ir įgyja išganymą. Pagal Rom. 9.16; 1. Kor. 4.7; Pilip. 2.13 pats žmogus nieku negali prisidėti prie savo prisivertimo; iš to Augustinas padarė išvadą, kad tai pareina ne nuo žmogaus elgsenos, bet nuo amžino, besąlyginio Dievo

sprendimo (decretum absolutum). Dievas nusprendęs iš visos paskandinimui patekusios žmonijos kaikuriuos išganyti savo malonės garbei, o kitus paskandinti savo baudžiančio teisingumo garbei. Kaip atmestieji jokiu būdu negali įgyti malonės, taip išrinktieji jokiu būdu negali priešintis malonei, nė jos netekti, nes tokia yra išmintinga ir paslaptinga Dievo valia.

3. **Augustino raštai** dalomi į

a) **filosofinius raštus:** „contra academicos": šiame veikale kovoja prieš mokslą, buk žmogus negalįs pažinti ką nors tikra ir tvirto; „de vita beata" aiškina, kad tikra laimė yra Dievo pažintyje; „de ordine" kalba apie pikto ir gėrio paskirtį dieviškame pasaulio sutvarkyme.

b) Tarp **dogmatinių** turinio raštų paminėtini: „de trinitate", „de doctrina christiana" — teikia nurodymų kaip aiškinti Šv. Raštas ir kaip skelbti rastoji tiesa; „retractiones": šiame veikale be pasigailėjimo jis kritikuoja savo ankstyvesnius raštus ir duoda bažnytinio mokslo santrauką.

c) **Moraliniai askėtinių raštų** tarpe įdomūs šie: „de bono conjugali" — čia jis iškelia didelę šeimos reikšmę, bet be šeimos gyvenantiems jis skiria aukštesnį krikščioniškojo gyvenimo laipsnį.

d) Augustinas paliko daug **poleminių raštų:** jis įrodinėja manichėjams, kad piktas nėra substancija, bet Dievo apgrobimas ir kad tikėjimas yra ir bet kurios pažinties sąlyga. Daug darbo ir energijos pašventė Augustinas kovai su donatistais. Klausimas apie atskalūnų krikštą ir apie bažnyčios šventumą sudaro antidonatistinių raštų turinį. Dar didesnės ir toliau siekiančios reikšmės turėjo jo raštai, atkreipti prieš pelagininkus ir semipelagininkus; iš šitų kovojimų išaugo 14 raštų. Preš visas jo laikais pasireiškusias sektas jis atkreipia raštą: „de haeresibus".

e) **Apologetinių** raštų skaičiuje įžymiausias ir didingiausias jo veikalas: „de civitate Dei". Tarp visų senovės bažnyčios apologetinių raštų šis veikalas turiningiausias. Šio vei-

kalo kilmė buvo ši: nuolatai puolant laukinėms tautoms, pagonys ėmė prikaišioti, buk Romos valstybės sukrikščionijimas esąs kaltas, kad valstybė vis labiau silpstanti ir pamažu artėjantis galutinas jos žlugimas. Šitą priekaištą Augustinas atremia įrodinėdamas, kaip romėnai iš pat pradžių savo nedieviška savimeile ir iš to kilusiu nedorovingumu jau nešiojo savyje pražūties diegus. Ilijonas buvo ir liko pagoniškas, bet jo pagoniškieji dievai neišgelbėjo jo iš pražūties. Ilijono palikonės, išdidžiosios Romos, laukia toks pat likimas; savo galybę ji įgijo tik dėka Dievo pasaulio sumanymams ir jos paskirčiai kaip tautų rykštei. Pagal Augustiną kovoja du dėsniai vienas prieš kitą: didžioji Dievo meilės valstybė (civitas Dei) ir kūniškos nuotaikos valstybė (civitas terrena), valstybės viršžemiškos: viena jų dangiškos, o kita velniškos kilmės, pirmoji žygiuoja į amžiną laimę, antroji — į paskandintų amžinas kančias. Valstybė nėra tiesiog nuodėmės padaras, bet kaip pajėgos valstybė labai glaudžiai susipainiojusi su nuodėme; jei valstybė tarnauja bažnyčiai, ji gali įgyt aukštesnės vertės.

4. **Pelaginis ginčas** (411—431). Pelagijus—vienuolis iš Britanijos, žymus mokslininkas, nepažino ir nesiekė kito idealo kaip vienuolio askėzės; jis sudarė sau pažiūras, kurios buvo tiesiog priešingos Augustino mokslui. Pelagijaus manymu Augustino mokslą apie žmogaus prigimties pagedimą ir nesugebėjimą veikti atsivertimo ir pašventinimo metu lengvapėdiški žmonės gali išnaudoti doriniam apsileidimui ir sutingimui, Geriau esą skelbti žmogui įsakančią moralybę ir jo sugebėjimą siekti jos. Iš pat pradžių žmogus esąs Dievo sutvertas mirtingas; ne ikmetinė, bet amžina mirtis esanti nuodėmės paseka ir bauda. Adomo puolimas doriniai nepakeitęs žmogaus prigimties ir likęs be jokios įtakos jo ainijai. Kad nuodėmė būtų kaip nors perduodama, apie tai Pelagijus nieko ir žinoti nenori. Atžvilgiu į dorinį pajėgumą kiekvienas žmogus gimstąs toks, kokį Dievas sutvėręs pirmąjį žmogų t. y. be nuodėmės ir be dorybės. Savo visai nesusilpninta laisve žmogus galįs pasirinkti arba nuodėmę

arba dorybę. Nuodėmės visuotinumas glūdi suvedžiojimo, blogo pavyzdžio (Rom, 5, 12. 19) ir blogų papročių galybėje; bet gali būti ir buvo žmonių visai be jokios nuodėmės. Dievo malonė tik palengvinanti žmogui atsiekti savo paskirtį. Todėl Dievo malonė esanti ne būtinai, bet tik palyginamai reikalinga atsižvelgiant į nuodėmės visuotinumą. Malonės veikimas esąs tame, kad ji įstatymo raginimais ir amžinojo gyvenimo pažadėjimais stiprina mūsų dorinį pajėgumą. Dievo malonė esanti skirta visiems žmonėms, bet kiekvienas žmogus privalo savo į dorybę atkreiptomis pastangomis nusipelnyti tą malonę. Kristus tapęs žmogum, kad savo tobulu mokslu ir savo gyvenimo tobulu pavyzdžiu duotų galingą paraginimą gerintis ir tuo išganytų mus. Kaip mes nuodėmiaudami pamėgdžiojame Adomą, taip mes privalome pamėgdžioti Kristų dorybėje. Vaikų krikštas tarnauja būsimoms nuodėmėms atleisti. Nuo 409 metų Pelagijus veikė Romoje; čia jis rado savo mokslo šalininką Celestijaus asmenyje, kurs savo mokytojo mokslą apie paveldimąją nuodėmę dar griežčiau išvystė. Abu šie vyrai savo aukštu dorovingumu ir askėze įgijo tikros pagarbos. 411 metais jie persikėlė į Kartagą. Visur laisvai jie skelbė ir nekliudomai plėtė savo mokslą. Tie du Augustino ir Pelagijaus taip priešingi mokslai pagaliau turėjo susiremti. Ne viename Afrikos synode Pelagijaus mokslas buvo svarstomas ir smerkiamas, pradėjus nuo synodo K a r t a g o j e 411 ir 12 metais. Ciesorius Honorijus ir Romos vyskupas Cosimus pritarė smerkimo nutarimams. Ciesorius išleido „sacrum rescriptum" prieš pelagininkus, o generalinis synodas Kartagoje 418 metais galutinai užbaigė vakaruose pelaginį ginčą. O rytuose e k u m e n i n i s k o n c i l i s Efeze 431 pasmerkė su Nestorijum ir Pelagijų ir Celestijų, bet ne-

nutarė ką nors aiškaus ir teigiamo šios dogmos atžvilgiu.

§ 23. Semipelaginis*) ginčas.

Nors pelaginismas buvo nugalėtas, bet Augustino predestinacijos mokslas sukėlė naujus ginčus. Mat, darant iš predestinacijos mokslo išvadas, kaikuriuose kilo susirūpinimas ir nusiminimas sielos dėliai, kiti vengdami tokios rūšies išvadų, aiškino, kad įgijant išganymą šalia Dievo malonės veikimo tenka pripažinti tam tikras nuopelno kiekis ir iš žmogaus pusės. Pietų Galijoje, ypačiai Masilijos mieste (dabar Marseille) tokį mokslą plėtė J o n a s K a s i j a n u s. Jo šalininkai vadinami semipelagininkais. Kasijano įžymiausias mokinys buvo V i n c e n t a s L e r i n e n s i s, kuris savo veikale: „commonitorium pro catholicae fidei antiquitate et universalitate" paskelbė dėsnį: katalikiška esą, „q u o d s e m p e r, u b i q u e e t a b o m n i b u s c r e d i t u m e s t" (kas visados, visur, ir visų buvo tikima); jei pridėti šitą mastą Augustino mokslui, tai jis nebuvo katalikiškas. Bet ir Augustinas turėjo Galijoje savo rimtų šalininkų. H i l a r i j u s ir P r o s p e r i s A k v i t a n u s pranešė Augustinui apie įvykius Galijoje. Augustinas parašė bent du raštus prieš masiliečius. Ilgiau dalyvauti ginčuose Augustinui neleido jo mirtis (430). Semipelaginis ginčas buvo užbaigtas tik 529 metais sinode **Arausio** (Orange). Č i a b u v o p r i p a ž i n t a s A u g u s t i n o m o k s l a s a p i e p a v e l d i m ą n u o d ė m ę, a p i e v i s i š k ą ž m o g a u s d a r b o n e r e i k š m i n g u m ą i r a p i e b ū t i n ą m a l o n ė s r e i k a l i n g u m ą, t i k ė j i m a s p a-

*) Semi = pusiau.

brėžtas išimtinai kaip malonės veikimas, predestinacija atžvilgiu į atmestuosius apibūdinta kaip Dievo iš anksto žinojimas, o iš anksto paskyrimas piktam atmestas kaip piktžodžiavimas prieš Dievą. O ištikrųjų šis „pusėtinas pelagismas“ Augustino vardo priedangoje buvo ir yra katalikų bažnyčios mokslas.

§ 24. Krikščioniškas gyvenimas.

I. Bažnyčia buvo suvalstybinta ir valdžios globojama; todėl ji vis labiau pasaulėjo; paviršinių, vardo krikščionių skaičius vis didėjo; Romos valstybės gyventojų būklė buvo pašlijusi neigiamon pusėn. Šios apystovos paveikė, kad pradedant nuo 4. šimtmečio pusės daug rimtų krikščionių traukėsi iš viešojo gyvenimo į vienumą atsiduoti Dievui mėgiamam gyvenimui. Taip išsivystė dvi askėtų rūšys: anachoretai ir eremitai, kurių atstovai nenutraukė išorių ryšių su bažnytine ir politine bendruomene.

1. **Anachoretų** (vienininkų) tėvu teisingai laikomas Antonijus iš Komos Egipte, gimęs apie 250 m. Po Evangelijos apie turtingąjį jaunuolį (Mt. 19.21) įspūdžių Antonijus išdalė visą savo mantą neturtėliams, o pats pasitraukė į dykumos vienumą (apie 285 m.). Kiek laiko jis gyveno kape, paskui apleistos tvirtovės griuvėsiuose ir pagaliau kalnų dauboje. Visomis išgalėmis jis stengėsi gyventi taip, kad Dievui patiktų, nuolat kovodamas su jį bauginančiomis arba gundančiomis piktomis dvasiomis. Ir kiti askėtai apsigyveno netoli jo atskirose vietose (μοναστήρια); visų luomų žmonės keliavo pas jį, ieškodami nuraminimo ir paguodos; net

ir ciesorius Konstantinas ir jo sūnus laiškais reiškė jam pagarbą. Siaučiant Maksiminiano persekiojimų baisenybėms 311 metais, jis atvyko į Aleksandriją, bet nesusilaukė ištrokštosios kankinio mirties. Antrą kartą jis pasirodė Aleksandrijos gatvėse 351 m. kaip koks Dievo stebuklas, atversdamas daug pagonių. Tai buvo Aryjaninio ginčo metu. Pagaliau perdavęs savo labiau subrendusiems mokiniams netoliese jo apsigyvenusių atsiskyrėlių tvarkymą, pats su dviem savo vienaminčiais pasitraukė į visai dar nežinomą dykumą, kur jis miręs 105 metų amžiaus. (356 m.) prieš mirdamas pasirūpinęs, kad niekas neatrastų jo kapo vietos.

2. Iš didesniame skaičiuje drauge gyvenančių **eremitų** (dykumninkų), kurie rinkosi apie vieną „tėvą" (ἄββας) išsivystė vienuolynai. Tai buvo išblaškytų grįtelių kaimai(λαῦραι) kurių gyventojai rinkdavosi bendrai maldai pirmą ir paskutinę savaitės dieną, ir bendram darbui. Taip išsivystė tikrieji vienuolynai (μοναστήρια), bendras sugyvenimas (κοινόβιον) ir vienuolių rinkiniai (μάνδρα = gyvulių gardas). Taip galima buvo sutvarkyti ir išgelbėti vienuolija nuo savęs kankinimo ir naikinimo kraštutinumų, o taip pat ir nuo sulaukėjimo. Tik taip tapo vienuolija socialiniai ir bažnytiniai vaisingu padariniu. Tokios rūšies vienuolybės įsteigėju laikomas **Pachomijus**, kurs po ilgesnio askėtinio gyvenimo į šiaurę nuo Tebų miesto Nilo saloje Tabennisi (deivės Izidos palmos) įkūrė apie 330 arba 340 metus vienuolyną ir davė tvirtas taisykles. Jo sesuo Marija įsteigė pirmą moterų vienuolyną.

Pachomijaus žygio svarbumas buvo tame, kad jis atskiras, mažesnes (po tris) vienuolių buveines sujungė bendram gyvenimui po vienu stogu ir įpareigojo dėvėti vienodais rūbais, klausyti savo viršininko, rinktis tam tikru laiku giedojimui

ir maldai ir bendram valgymui. Pachomijus nustatė aštrias bausmes už įvairius prasižengimus, sutvarkė askėtinę mankštą bei rankų darbą ir įvedė bandymo laiką prieš stojant į vienuolyną. Kas jau liečia valgymo arba pasninkavimo saiką, tai, rodosi, buvo leista toli siekianti laisvė; bet už tai daugiau valgantiems buvo skiriamas sunkesnis darbas, o pasninkų mėgėjams lengvesnis.

Pachomijaus darbas plito Egipte. Kiti vienuolynai prisijungė prie Pachomijaus pirminio vienuolyno. Tarp bendralaikių vienuolynų steigėjų paminėtinas **Ammonijus,** kurs taip vadinamuose Nitriniuose kalnuose į vakarus nuo Nilo deltos buvo įsteigęs vienuolyną; čia jis gyvenęs su savo sužadėtine, susilaikydami kaip vienuolis ir vienuolė; paskum išsiskyrę ir gyvenę kiekvienas sau. Minėtinas taip pat ir senesnysis **Makarijus Didysis,** kurs Libijos dykumoje nuo 330 metų 50 metų iki savo mirties stovėjęs vienuolių sanbūrio (laurų) priešakyje. Atrodo, kad Makarijus pakėlė vienuolių kontemplaciją į aukštesnį teologinės mistikos laipsnį. Šios rūšies vienuoliai dalyvavo aryjaniniame ginče, o Atanazijus persekiojimų laikais rasdavo pas juos prieglaudą.

Tokiuo vienuolių bendram gyvenimui (koinobitizmui) sutvarkymu kelias įvairiems iškrypimams nebuvo užkirstas, bet žymiai sukliudytas. Taip Mesopotamijoje buvo vienuolių, kurie tuo pasižymėjo, kad maitinosi išimtinai žole ir šaknimis ir kurie šiaip buvo ištikimi bažnyčios mokslui. Keistuolių rūšiai priklauso ir taip vadinami **stilitai** arba **stulpų šventieji,** kurie jau savo išore išvaizda norėjo atrodyti, kad jie stengiasi išsinerti iš viso, kas yra žemiška ir kūniška ir būti arčiau prie dangaus. Šių keistuolių tarpe žinomiausias buvo **Simeonas Stilites,** netoli Antijochijos 30 metų išstovėjęs ant stulpo, kurs buvo apie 20 metrų aukštumo; plaukiančioms minioms jis skelbęs atgailą ir pakrikštijęs tūkstančius klajojančių saracenų.

Glaudesniais saitais sujungti rytų vienuoliją su bažnyčia stengėsi **Basilyjus Didysis** (379). Jo šeimoje dar tebebuvo gyvi atsiminimai iš bažnyčios persekiojimo laikų. Atenuose jis mokė klasinės literatūros ir filosofijos. Sugrįžęs į tėviškę, buvo pasiryžęs tapti re-

torium (kalbėtoju) ir sofistu, bet laiko dvasia paveikė jį kita linkme: jį sužavėjo askėzė, sujungta su rimtu krikščioniškumu. Savo seserį Makriną su motina našle ir keliomis merginomis jis jau rado pasišalinusias į šeimos vienkiemį nuošaliai nuo miesto triukšmo; prisilaikydamos askėzės idealų jos gyveno čia į šeimą panašų vienuolyno gyvenimą. Bekeliaudamas po Siriją, Palestiną ir Egiptą jis turėjo progos susipažinti su garsiaisiais to laiko askėtais ir stebėtis jų gyvenimo reikalavimų suvaržymu. Sugrįžęs iš kelionės išdalė visą turtą pavargėliams; su keliais vienaminčiais jis pasitraukė į kaimo vienumą ir apsigyveno netoli savo motinos ir sesers, nuo kurių jį skyrė tik upė. Bet gyvenimas vienumoje buvo tik perėjimas į platesnę bažnytinę veiklą. Būdamas karštas vienuolybės šalininkas, jis greitai pastebėjo pavojus, kurie grėsė vienuolybei iš eremitų (dykumninkai); todėl jis pradėjo reikšti pirmenybės koinobitizmui (bendram sugyvenimui). Basilyjus pasirūpino aiškiai apgalvotomis taisyklėmis sutvarkyti pastarosios rūšies vienuolybę. Ypačiai jis stengėsi apgyvendinti vienuolius arčiau miesto ir įtraukti juos į praktinį bažnyčios gyvenimą; dalyvaudami viešame gyvenime jie suvaidino žymų vaidmenį dogmatinių ginčų metu.

Basilyjaus vienuolių taisyklės yra ne kas kita kaip pareinetiniai (graudenanti) nurodymai ir pamokymai dvasiškam gyvenimui; šios taisyklės dar ir dabar privalomos visos rytų (ortodoksų) bažnyčios vienuoliams. Jos reikalauja, kad kiekvienas vienuolynas turėtų vieną arba bent kelius dvasininkus pamaldoms laikyti ir sakramentams užveizdėti. Šalia Dievo meilės turėjo veikti artimo meilė. Todėl bendras vienuolynuose gyvenimas buvo aukščiau vertinamas negu atsiskyrėlių nuo pasaulio eremitų (dykumninkų). Tačiau Basilyjus neskyrė vienuolijai tokių uždavinių kaip rūpinimąsi sielomis, krikščioniškos labdarybės ir šiaip dalyvavimo socialiniame gyvenime. Bet šių uždavinių dalies vykdymas tarp vienuolyno sienų do-

riniai veikė ir už jo sienų. Basilyjaus palaikoma vienuolybė turėjo grįžti į gamtą ir atsiduoti visam, kas yra dieviška. Kiekviena nuodėmė čia yra mirties nuodėmė, nes ji yra nepaklusnystė Dievui; todėl buvo reikalaujama galimai dažniau atlikti išpažintis. Vienuolių gyvenimas susidėjo iš maldos ir darbo. Kiekvienas vienuolis turėjo be jokių išimčių klausyti vienuolyno užveizdos; pastarasis turėjo besąlyginę teisę bausti savo pavaldinius. Apie Basilyjaus sielos kilnumą liudija kad ir ana didinga ligoninė, kurią jis įsteigė Cezarėjoje ir kuriai jis aukavo savo gausias įplaukas, pats gyvendamas labai kukliai.

Vienuolybės sutvarkymo, palaikymo ir plėtimo darbe daug padėjo Basilyjaus draugas **Gregoras iš Nacijanco** ir jo jaunesnysis brolis **Gregoras iš Nisos.**

3. Vienuolybė išsiplėtė ir darė didelio pažangumo ir **vakaruose.** Čia ją palaikė žymūs ir garbingi bažnyčios mokytojai. Milano vyskupas A m b r o z i j u s (340—397) keliaudamas rytuose susipažino su įvairių krypčių vienuolių gyvenimu. Sugrįžęs iš kelionės, Milane įsteigė didelį vienuolių vyrų vienuolyną. M a r t y n a s, Turo (Tours) vyskupas, (370—400?) įsteigė pirmąjį vienuolyną pas miestą Puatjė (Poitiers) Šiaurinėje Galijoje. **Aurelijus Augustinas** (354—430) buvo taip pat labai palankus vienuolybei. Savo dvasininkiją jis organizavo į vienuolynui panašią draugiją (monasterium clericorum). Apskritai vakaruose vienuolynų sutvarkyme buvo didelis įvairumas, kol iš Romos **Benedikto** (480—543) taisyklės pradėjo vyrauti ir tapo bendrai pripažintos tinkamiausiomis įtraukti vienuolijai į bažnyčios darbą.

Apie B e n e d i k t o gyvenimą yra išlikusios šios žinios. Jis gimė Nursijoje į šiaurę nuo Romos apie 480; buvo pradėjęs mokytis Romoje, bet palaidas jo draugų gyvenimas taip paveikė jį, kad jis 14 metų amžiaus pabėgo į vienuolyną. Vienuolio Romano globojamas, jis gyveno gilioje dauboje prie

miestelio Subiako (į rytus nuo Romos). Kiti askėtai pradėjo rinktis ir pasiduoti jo vadovybei. Vėliau daubos vienuolyno Vikovaro netoli Tivoli vienuoliai išrinko jį savo abatu; bet jie neišlaikė jo griežtumo. Benediktas vėl sugrįžo į savo daubą; ir vėl prisirinko apie jį jo vienaminčių žymus būrys; jis juos suskirstė būreliais po dvyliką vieno abato vadovybėje. Dvylikai tokių būrelių stovėjo priešakyje jis pats. Pagaliau jis persikėlė į Kampaniją ir apsigyveno kalno Kasinumo viršūnėje netoli Neapolio; čia jis sugriovė Apolono šventovę, o jos vietoje pastatė vienuolyną Monte Kasino ir davė jam taisykles 529 m. Greitu laiku prisirinko tiek vienuolių, kad reikėjo steigti nauji vienuolynai.

Benedikto taisyklės susideda iš 73 skyrių. Pagrindinis kiekvienam vienuoliui statomas reikalavimas buvo besąlyginis paklusnumas abatui kaip Kristaus vietininkui. Abatą rinko broliai. Tarnaujančių brolių taisyklės dar nežino. Žemdirbystė buvo kiekvienam vienuoliui privalomas darbas. Tinginiavimas griežčiausiai pasmerktas. Kiekvienas brolis iš eilės po savaitę tarnavo virtuvėje ir skaitė prie stalo valgant. Pamaldos prasidėdavo 2 valandą naktį ir tęsdavosi per 7 horas (valandas = kartus) iki kompletoriumo (9 val. vakare). Valgydavo du kartus į dieną; kiekvienam vienuoliui į dieną buvo skiriama pusė vyno bonkos. Mėsa valgyti buvo leidžiama tik ligoniams ir paliegėliams. Valgant ir po kompletoriumo buvo uždrausta kalbėti. Visi broliai miegodavo bendroje salėje apsivilkę ir susijuosę, kad išgirdus šūkį maldai, būtų tuojau pasiruošę. Drausmė buvo griežta ir apgalvota: pirm slaptas, paskui viešas įspėjimas, toliau pasninko pabauda, kūniškas plakimas ir pagaliau ekskomunikacija. Kiekvienas kandidatas prieš įstodamas į vienuolyną turėjo atlikti vienerių metų novicijatą (bandymą). Pažadas susidėjo iš **stabilitas loci** (vietos pastovumo), **conversio morum** (neturtas ir nevedimas) ir **oboedientia** (paklusnystė). Vaišingumas ir pavargėlių aprūpinimas buvo Benedikto vienuolynų pareiga.

Greitu laiku vienuolynai tapo globojimo vietomis mokslui vystyti ir plėsti ir dvasininkijai šviesti ir auklėti. Ostgotų karaliaus Teoderich'o ministeris Magnus Aurelijus Kasiodorus Senator apie

540 metus prasišalino iš savo aukštosios vietos ir apsigyveno viename savo dvarų Brutijoje pietų Italijoje; čia jis įsteigė vienuolyną Vivariumą, aprūpino jį mokslo priemonėmis ir tiek pats pasišventė gyvai mokslininko veiklai, tiek įpareigojo ir savo vienuolius moksliniam darbui, ypačiai rankraščių perrašinėjimui. Gregoras I Didysis, Romos vyskupas, (440—461) pavedė benediktinams pagonių krikščionijimą; apskritai imant popiežiaus tarnyboje vienuolija įgijo vis daugiau nepaprastos reikšmės tiek bažnyčiai tiek apskritai vakarų kultūrai.

II. Kaip mokykla asmeniniam auklėjimui krikščionybei vienuolybė sudarė būtiną papildymą išoriai teikti išganymą bažnyčios pagalba ir reiškė visą religinio uždavinio rimtumą krikščionybės sumenkėjimui, į kurį buvo nuslinkusi bažnyčia. Bet paneigimas viso, kas yra žmogiška, varžė dorinę gyvenimo veiklą ir privedė prie visai ne evangeliško skirtumo tarp dvigubos dorybės. Tarp tų, kurie vienuoliams nepriklausė, plito įsitikinimas, kad vienuolijos atstovaujama tariamai tokia aukšta dorybė, kokia neatsiekiama paprasto eilinio krikščionies; todėl esanti tobulybė, kuri tiesiog nesanti privaloma, bet kuri Dievo akyse turinti ypatingą nuopelną. Prie taip vadinamų gerų darbų, kuriais galima buvo atsiekti ana tobulybė, ypačiai buvo priskiriama malda, pasninkas, nevedimas ir netekėjimas, duoklė. Šie laisvos valios pasiryžimai buvo laikomi ypatingu nuopelnu. Jie buvo taip vadinamųjų „evangeliškųjų patarimų" (consilia evangelica) (§ 16, 1 b.) vykdymo išdavai, nuo „evangeliškųjų patarimų" reikia skirti dorinius įsakymus (praecepta evangelica), kurie buvo privalomi kiekvienam krikščioniui. Buvo tikima, kad iš „evangeliškųjų patarimų" išplaukiantieji darbai naiki-

na nuodėmes, kad tobulųjų žmonių nuopelnų perteklius gali būti sunaudotas netobulųjų naudai, ypačiai jei pastarieji stengdavosi palaikyti vienuoliškąjį gyvenimą, steigdami vienuolynus ir juos aprūpindami. Paskui išsivystė pažiūra, kad duoklių galia siekia aną pasaulį, ir naikina paprastas, mažas, kasdienines nuodėmes, kurias šiaip žmogus turi atkentėti skaistykloje. Šio perijodo krikščioniškasis gyvenimas pasižymi didėjančiu **moralizmo** ir **dvasiškojo atpildo bruožu.**

III. Didelės reikšmės įgijo šiuo laiku **labdarybė.** Pavargėlių aprūpinimas pirmoje eilėje buvo vyskupų darbas, bet tuo ji neteko krikščioniškos parapijos meilės veiklos pirminio pabūdžio. Pavargėliams, ligoniams, našlėms, našlaičiams ir praeiviams laikyti buvo statomi tam tikri namai. Dažniausiai čia imtas pavyzdys iš Basilyjaus Didžiojo labdarybės namo Cezarėjoje. Lėšos tokiai labdarybei susidėjo dalinai iš paprastųjų bažnyčios įplaukų, dalinai iš dovanų ir palikimų. Nors šioji labdarybė buvo labai didinga ir įspūdinga, tačiau jos dorinę vertę ir dorinį veikimą mažino įsitikinimas apie su tąja labdarybe besijungiantį tariamąjį nuopelną ir už jį laukiamą atpildą.

§ 25. Teisinė bažnyčios būklė ir jos sutvarkymas.

I. Perėjus Konstantinui Didžiajam krikščionybės pusėn bažnyčios santykis su valstybe labai pakitėjo.

1. Bažnyčia tapo apdovanota **teisėmis.** Bažnyčios kaip valstybinės įstaigos įtaka veikė įstatymdavystę. Buvo išleistas įstatymas, įsakantis švęsti s e k m a d i e n į, kitas įstatymas uždraudė kryžiuoti prasikaltėlius; buvo panaikintas įstatymas, kurs kliudė vesti ir tekėti. Sutuoktuvės tarp krikščionių ir žydų buvo mir-

ties bausme draudžiamos. Ketvirtame šimtmety buvo apibūdinti giminystės laipsniai, kurie neleido tuoktis. Negalima buvo vesti mirusios žmonos sesers, brolis negalėjo tuoktis su brolio dukterimi; pagaliau buvo draudžiamos sutuoktuvės brolių ir seserų vaikams. Šiaip bendrai imant valstybinis įstatymas šeimos reikaluose atsiliko nuo bažnyčios nusistovėjusių ir įsisenėjusių papročių.

Valstybė teikė dvasininkijai iš savo iždo gausių įplaukų, dovanojo bažnyčiai dalį tų turtų, kurie priklausė pagoniškoms šventovėms, leido jai priimti įvairias dovanas, palikimus, atleido nuo mokesčių valstybės naudai.

Vyskupai turėjo savo teismą, kuriame baudė tiek dvasininkus tiek parapijiečius; šiam teismui Konstantinas suteikė išimtinę teisę daryti galutinį sprendimą ir civiliniuose ginčuose, jei šalys tai panorėdavo. Kaip žinoma, Milano vyskupo Ambrozijaus sprendimui turėjo pasiduoti net pats ciesorius Teodosijus Didysis, kurs po baisios jo surengtos skerdynės Tesalonikų mieste norėjo eiti bažnyčion; bet Ambrozijus užstojo jam kelią ir neleido tol, kol ciesorius neatgailestavo dėl tokio savo žiauraus, kruvino žygio. Kaip meilės ir gailestingumo atstovė bažnyčia pasisavino užstojimo ir tarpininkavimo teisę atžvilgiu į kaltinamuosius ir nuteistuosius. Taip vadinama neliečiamybės teisė nuo pagoniškųjų šventovių perėjo į krikščioniškas maldų vietas nekaltiesiems teikti saugumą ir globą, bet dažnai šioji teisė buvo išnaudojama teisėtumo žalai ir skriaudai.

2. Tačiau už suteiktas plačias teises bažnyčia turėjo atsipirkti didele nuo valstybės pajėgos priklau-

somybe. Ciesorius turėjo labai didelės įtakos, skiriant vyskupus svarbiausioms vyskupijoms, ypačiai sostinės dvasišką vadovą; ciesorius visai savo valia nieko neatsiklausdamas šaukė synodus kaip bažnytinės įstatymdavystės įrankius. Synodų arba koncilių nutarimai įgydavo teisėtos galios, tik ciesoriui patvirtinus ir paskelbus juos. Ciesorius turėjo teisės tarti galutiną, nulemiantį žodį net ir dogmatiniuose klausimuose. Bažnyčia matė ciesoriuje aukščiausiąją teisišką pajėgą. Iš tokio santykio tarp valstybės ir bažnyčios pamažu išsivystė taip vadinamas „cezariopapismas" arba „bicantinizmas".

II. Ciesorius Dioklecijanas padalė valstybę į 4 dideles prefektūras (praefectura Orientis, Illyrici, Italiae, Galliarum); kiekviena prefektūra buvo suskirstyta į daugybę diacezijų. Šis padalinimas buvo pritaikintas ir valstybinei bažnyčiai. Tuo igijo Aleksandrijos, Antijochijos, Konstantinopolio ir Jėruzalės vyskupai kaip vyresnieji metropolitai didesnių ir viršesnių teisių atžvilgiu į metropolitus jiems priklausomų distriktų ir nuo penktojo šimtmečio jų nebevadino archivyskupais bet išimtinai tik p a t r i a r c h a i s. Rytų krikščionys pripažino patriarcho titulą ir Romos vyskupui. Ne taip elgėsi vakarų krikščionys, kurie patriarchais vadino be Romos vyskupo dar ir kaikuriuos kitus įžymesnius ir reikšmingesnius metropolitus kaip Akvilėjos ir Ravėnos.

a) **Vyskupas** buvo nė kieno nevaržomas parapijos šeimininkas, kurs savo nuožiūra nė kieno neatsiklausęs vartojo parapijos turtą. Vyskupas turėjo būti labai glaudžiai susijęs su savo parapija. Perėjimas į kitą vyskupiją buvo laikomas „dvasiškos santuokos" sulaužymu. Ir šiuo perijodu dvasininkija ir parapija dar dalyvauja vyskupo rinkimuose (suffragium) Metropolitas ir kaimyniniai vyskupai patvirtindavo rinkimus savo sutikimu ir įvykdydavo pašventinimą.

b) **Kleras** (dvasininkija). Augant parapijų skaičiui, didėjo ir dvasininkijos skaičius ir jos laipsniavimas. Jau sutinkamas archidiakono laipsnis, kurs buvo žemesnis už presbiterio laipsnį; bet kadangi jis buvo labai glaudžiai susijęs su vyskupu, tai jo įtaka parapijos gyvenime buvo didesnė. Vėliau atsirado dar ir arhipresbiterio arba protopresbiterio urėdas; jis pavadavo vyskupą pamaldose. Be to, dar buvo daug kitų parapijų valdininkų: užvaizdos, archivninkai, giedotojai; be to didesnės parapijos turėjo šimtais parabolanų — ligonių slaugintojų ir mirusiųjų laidotojų; jie sudarė armiją dogmatinių kovų laikais. Dvasininko teises suteikdavo ordinacija arba pašventinimas. Paprastuosius dvasininkus ordinuodavo vyskupas, o vyskupus — metropolitai. Dvasininkais negalėdavo tapti ligos patale pakrikštyti, atgailestaujientieji, dvasios apsėstieji, kastruoti, vergai ir negarbingo verslo žmonės: vaidintojai, šokėjai, kareiviai. Reikalavimas, kad dvasininkai nevestų, turi savo šaknis ne tame, kad skaistybė būtų buvusi ypačiai gerbiama, bet pagoniškoje pažiūroje, pagal kurią lytinis santykis daro dvasininką netinkamą pamaldoms laikyti. Konstantino Didžiojo laikais jau buvo įsiteisėjęs paprotys, kuriuo vyskupai, presbiteriai ir diakonai po ordinacijos nebevesdavo. Didelėse parapijose su vyskupo vadovybe priešakyje dvasiškiai gyvendavo bendrabučiuose; tokį bendrabutį „monasterium clericorum" buvo įsteigęs Augustinas, Hippo Regijaus vyskupas. Nuo penktojo šimtmečio dvasiškiams buvo privaloma tonzūra, — paprotys paimtas iš pagonių; tonzūra puošėsi deivės Izidos žyniai.

Taip valstybei globojant ir dedant pastangų išlaikyti vienybei išaugo taip gausiai išlaipsniuota kunigų bažnyčios statyba arba hierarchija, kuri vainikuojančią viršūnę vakaruose pagaliau gavo Romos vyskupo kaip popiežiaus galios tobulume.

§ 24. Pamaldos (kultas).

1. Šiame perijode didelės įtakos religiniam liaudies gyvenimui turėjo **šventųjų garbinimas.** Šis paprotys turi savo šaknis kankinių garbinime; jų kapuose minėdavo

mirties dienas (natalicijas — gimimo dienas amžinai gyvybei); jų paskutinio poilsio vietose statė bažnyčias ir koplyčias. Pritrukus ramiais laikais kankinių, jų vietas užėmė kiti šventieji: vienuoliai, vyskupai; jų šventumą išspręsdavo minios balsas. Prie to prisidėjo dar Biblijos asmenybių, o nuo ketvirtojo šimtmečio ypačiai Marijos garbinimas. Joje garbino sektiną skaistybės pavyzdį ir „Dievo gimdytoją"; tikėjo jos visišku nekaltumu ir tarpininkavimu išganymui gauti. Prie šventųjų garbinimo prisidėjo dar **angelų garbinimas**, perimtas iš žydų tautos; dalinai čia patarnavo ir gnostikai savo mokslu apie eonus. Angelų garbinimas įsiveržė į bažnyčią ketvirtame šimtmetyje. Šventieji buvo laikomi globėjais (patronais) ir išganymo tarpininkais. Su šventųjų garbinimu susijęs ir **relikvijų garbinimas**. Stebuklingai veikiančias jėgas, kuriomis buvę apdovanoti šventieji priskyrė ir jų kūno liekanoms ir tokiems daiktams, kurie ištikrųjų arba tariamai buvo su juo susilietę. Naujai atrastų relikvijų pergabenimas į kokią nors bažnyčią tapdavo didelėmis iškilmėmis. Kiekviena bažnyčia privalėdavo turėti savo relikvijas. Pasakojama, buk Elena, Konstantino Didžiojo motina, atradusi K r i s t a u s k r y ž i ų. Nuo to laiko vyko prekyba to kryžiaus gabaliukais kaip brangiausiomis relikvijomis. Nuo ciesorienės Elenos kelionės į Palestiną, tokios kelionės į šventas vietas pradėjo labai dažnai kartotis.

2. Nuo Konstantino laikų į bažnyčią įsiveržė **paveikslai,** ypačiai kankinių atvaizdavimai. Atvaizduotų šventųjų stebuklingąją galią perkėlė į pačius paveikslus ir pradėjo reikšti jiems prietaringą garbinimą bučiuojant, priklaupiant, žvakes uždegant ir rūkant. Paveikslų garbinimas nesulaikomai plėtėsi, nepaisant griežtų E l v i r o s synodo (306/312) uždraudimų ir

Cezarėjos Eusebijaus dešimties Dievo prisakymais paremto priešinimosi.

3. **Švenčių skaičius** didėjo. Epifanijos šventė sausio 6 dieną buvo švenčiama vien rytuose Kristaus gimimui ir krikštui paminėti. Šią šventę perėme ir vakarai. Iš Romos ji plito kaip šventė minėti Kristaus apsireiškimui pagonims; taip suprasmintai šventei pagrindą matė trijų išminčių iš rytų žemės Jėzaus garbinime (Trijų Karalių šventė). Užtat nuo 354 metų įrodomas Romos paprotys Kalėdas švęsti gruodžio 25 dieną buvo perimtas rytų bažnyčios. Kalėdos pakeitė pagoniškas saturnalijų džiaugsmo šventes (gruodžio 17—25 d.) ir brumalijas — žiemos saulės sugrįžimo (deus invictus sol Mithras 25 gruodžio) iškilmes. Pradėjus švęsti Kalėdas, prasidėjo bažnyčios metų skaičiavimas, dalant juos į tris didžiųjų švenčių dalis; tai vyko nuo to laiko, kada buvo priimta dogma apie Šventąją Dvasią ir kada Sekminių šventės tapo atskirtos nuo Velykų.

Tuo pačiu laiku kaip Kristaus užgimimo šventės šventė ir Marijos apvalymą (festum purificationis Mariae) arba Grabnyčias (festum candelarum, luminum) vasario 2 dieną ir Marijos apreiškimą kovo 25 d.

4. Pamaldos linko didesniam liturgijos*) puošnumui ir jos tvirtumui. Tiesa, pamaldos tebevyko dviem dalimis (missa fidelium ir missa katechumenorum), bet antroji dalis pamažu nyko. Nors dabar viešoji arba pamokslinė dalis vyko kaip priruošimas aukos slapčiai (misterijai), tačiau ištikrųjų pamokslas tebeturėjo

---

*) λειτουργία — viešas tarnavimas; bažnytinėje kalboje tas žodis reiškia tvirtą tvarką, paskui pirm pamokslo ir po pamokslo sekančios pamaldų dalys.

didelės reikšmės, ypačiai dideliuose miestuose, kur veikė tokie garsūs kalbėtojai kaip trys didieji kapadokiečiai Basilyjus Didysis, Gregoras iš Naciancо ir Gregoras iš Nisos ir juos visus viršijantis Jonas Chrizostomas (Auksaburnis); vakaruose paminėtini kaip garsūs pamokslininkai Ambrozijus ir Augustinas. Pamokslas senovėje atsiekė savo aukščiausio pražydimo laipsnio tarp 350—450 metų. Tiesa, rytuose jis pateko retorikos įtakon ir buvo parapijos vertinamas katučiais kaip iškalbingumo gabumas.

Pamaldų branduolį ir dabar sudarė **eucharistija** su jos regimų daiktų pakeitimu ir pačios aukos atnašavimu. Pavadinimą „eucharistija" vėliau pakeitė išraiška „missa", kuri nuo ketvirtojo amžiaus pabaigos buvo vartojama Galijoje. Žodis „missa" gal reiškia tai pat kaip „missio, dimissio" pradžioje katechumenų atleidimą iš pamaldų, vėliau — visas pamaldas. Pamaldas lydėjo parapijos giedojimas; pradžioje giedojo iš Biblijos paimtas giesmes. Vėliau buvo vartojamos laisvai sueiliuotos giesmės. Vakaruose Ambrozijus įvedė iš liaudies paimtą melodinį giedojimą. Parapijos giedojimą pamažu išstūmė, išlavintas bažnytinis giedotojų choras, ypačiai nuo Gregoro Didžiojo laikų, kurs patobulino ambrozijaninį giedojimą. Šalia svarbiųjų dienos pamaldų vyko dar šalidės pamaldos be pamokslo ir eucharistijos. Buvo laikoma nuo 7—8 maldos valandų (horae): matutina, prima, tertia, sexta, nona, vesper, completorium; parapija dalyvaudavo tik pirmoje ir šeštoje valandoje, visos kitos valandos buvo skiriamos dvasininkams ir vienuoliams.

Seniausi bažnyčios varpai žinomi penktame šimtmetyje Afrikoje. Jų išradėju laikomas Paulius iš Nolos

Kampanijoje. Pirmuosius vargonus gavo vakarai kaip Pipino dovaną iš Konstantinopolio. Jų išradėja laikoma šv. Cecilija, kuri girdėjusi angelų giedojimą.

§ 26. **Bažnytinis menas.**

I. 1. Prie Konstatino Didžiojo bažnyčios viešoji būklė labai pakitėjo ir suteikė jai naujų uždavinių ypačiai bažnyčių statyboje. Tam reikalui ciesorius nešykštėjo lėšų iš valstybės iždo. Vietoje trečiojo šimtmečio mažų kuklių bažnytėlių dabar pradėjo kilti puošnūs, didingi pastatai. Išsivystė taip vadinamas **bazilikos stilius.** Bazilika vadinasi senovės romėnų pastatai, kurie tarnavo viešiems teismų posėdžiams, bet ir kaip prekybos vieta (rinka). Bazilikas turėjo ir turtingieji romėnai savo privačiuose butuose iškilmingiems švenčių priėmimams. Bazilika kaip bažnyčia tai pailgas stačiakampis pastatas kryptimi nuo' vakarų į rytus su prieangiu be stogo prie įėjimo. Sienoje ties įėjimu buvo išilgai perpiauto cilindro pavidalo niša (apsis). Stulpų eilėmis, kurie buvo statomi lygiagrečiai šonų sienoms, visas pastatas buvo dalomas į didžiąją (vidurinę) ir mažesnes šalides navas. Šalidžių navų skaičius priklausė nuo stulpų eilių skaičiaus. Jei bazilika turėjo dvi stulpų eiles, tai ji turėjo tik dvi šalides navas. Buvo bazilikų ir su didesniu navų skaičium. Didžiosios navos stogas buvo aukštesnis už mažesniųjų navų stogus. Sienoje tarp didžiosios navos ir jai lygiagretės mažesniosios navos stogo buvo langai. Tokio stiliaus pavyzdžiai—St. Paolo bazilika Romoje, Trejybės bažnyčia Mintaujoje. Paskui pradėjo bazilikos stilių keisti. Sudaryti didesnei patalpai stulpų eilių nebestatydavo iki apsės (nišos) sienos; bazilikos be stulpų dalies šonines sienas pastūmė į orą; taip susidarė skersinė nava, o pats pastatas įgavo

kryžiaus pavidalą. Tokios statybos pavyzdys—šv. Petro bazilika Romoje. Pridūrus skersinę navą, bazilikos stiliaus keitimas dar nebuvo užbaigtas. Atkėlus skersinę navą į patį viso pastato vidurį, susidarė kryžius su vienodo ilgio galais; čia kryžiavosi skersinės ir išilginės navos. Prie šito pakeitimo nesustota. Pradėta statyti apskritas arba daugiakampes bazilikas (Ravenoje ir Aachene). Uždėjus pastariesiems pastatams puskamuolio stogą, išsivystė **bizantinis** stilius, kurio garsiausias paminklas Justinjano laikais pastatyta Sofijos bažnyčia Konstantinopolyje.

2. Bazilikos viduje virš apsės arba prieš skersinę navą iškyla **„triumfo lankas"**; už jo esanti patalpa, vadinama švenčiausia vieta, atskirta užtvara (cancelli) nuo parapijai skiriamos patalpos. Jei skersinės navos nėra, tai „kanceliai" įsikiša į vidurinę navą; prieš „kancelius" stovėjo du pultai skaitymui („ambonos"). Patalpa iš abiejų „kancelių" pusių buvo skiriama giedotojų chorui.

II. 1. **Mozaika.** Pražydus ketvirtame šimtmetyje krikščioniškai architektūrai, buvo paskatintas ir piešimas sienoje. Kartu kilo ir naujų technikų, kurių tarpe pirmą vietą užėmė m o z a i k a. Savo kūrybai ji naudojo įvairiaspalvius akmens gabalus mėlyname arba geltoname fone. Savo rimtumo ir iškilmingumo išraiška šioji kūryba labai tiko bažnytiniams tikslams ir bažnytinei nuotaikai. Mozaikos paveikslais buvo piešiama apsės ir puskamuolio lubos, triumfo lankas, rečiau vidurinės navos aukštosios sienos. Daugiausiai buvo vaizduojamas Kristus, bet taip pat Pauliaus ir Petro tipai kilo dabar. Nukryžiuotas Kristus vaizduojamas nuo penktojo šimtmečio pabaigos. Šiaip šiai kūrybai daug medžiagos teikė apokalipsė. Šiamę perijode kilo k n y-

gų iliustracija arba taip vadinama miniatūrinis piešimas pamokinimui arba tiesiog papuošimui.

2. **Plastika** sutinkama beveik išimtinai kaip reliefas. Statulos pasitaiko labai retai; atrodo, kad joms nebuvo reiškiamas religinis palankumas. Reliefiniai atvaizdai dažniausiai pasitaiko ant sarkofagų, bažnytinių indų, papuošalų; jie buvo daromi iš dramblio kaulo, sidabro, aukso.

IV SKYRIUS: BAŽNYČIA UŽ RYTŲ VALSTYBĖS RIBŲ.

Krikščionybei plėsti už rytų valstybės ribų toliau rytuose dažnai pasitaikydavo proga. Krikščioniški tremtiniai, karo belaisviai, politinės pasiuntinybės ir prekybos santykiai — visa tai veikė aplinkumą krikščioniškoje dvasioje. Ir anachoretai, ypačiai stilitai, kurie pasirinkdavo sau buveines prie valstybės rytų sienos arba anapus jos, savo nepaprastu pasireiškimu darė nepaprasto įspūdžio visai aplinkumai; labai skaitlingi būriai veržėsi pasiklausyti šių šventųjų keistuolių pamokslų.

§ 27. Krikščionybė persų valstybėje.

Jau trečiame šimtmetyje bažnyčia buvo įkurta Persijoje. Kaikuris Mari buvęs to krašto misijonierius; dar apaštalų laikais jis įsteigęs Seleucijos - Ktesifono patriarchatą. Ketvirtame šimtmetyje šioji bažnyčia pergyveno daug kruvinų persekiojimų, kuriuos rengė dalinai žyniai, dalinai nuolatiniai karai su krikščioniška graiko-romėnų valstybe. Krikščionys buvo įtarinėjami iš-

davikais esant. Pirmas visuotinis krikščionių persekiojimas išsiveržė 339 metais prie Š a p u r o (Sapores II) (309—381). Jis tęsėsi ištisus 38 metus. Buvo dedama pastangų atversti krikščionys vietiniai religijai — parsismui. Tuo tikslu krikščionys buvo apdėti dideliais pagalvio mokesčiais, kuriuos privalėjo surinkti jų metropolitas Simeonas iš Seleucijos. Jam atsisakius tai padaryti, jis tapo nužavintas. Tuo laiku buvę išžudyta apie šešiolikią tūkstančių dvasininkų, vienuolių ir kitų krikščionių. Martirai nesuskaičiuojami. Tik prieš mirdamas Šapuras įsakė nebepersekioti krikščionių. Prie jo įpėdinio J e c d e g e r d o I (400—421) Persijos bažnyčia galėjo džiaugtis ramybe, išnaujo susitvarkyti ir atsiekti šiokio tokio pražydimo laipsnio. Bet Susos vyskupo A b d a s o fanatizmas, kurs sugriovė šventovę ugniai garbinti, sukėlė naujus persekiojimus, kurie ypačiai prie Jecdegerdo II (438—457) atsiekė aukščiausio žiaurumo laipsnio. Bėgdami nuo persekiojimų, krikščionys perėjo romėnų valstybės sieną. Ciesoriui Teodosijui II (408—450) atsisakius grąžinti juos, kilo naujas karas su romėnų valstybe. Sudarant taiką Teodosijus išderėjo pakentimą krikščionims persų valstybėje, bet užtat turėjo paskelbti sąžinės laisvę Coroastro religijos šalininkams savo valstybėje. Labai derinančiai veikė Amidos vyskupo Akacijaus Mesopotamijoje kilnus žygis. Pardavęs visus bažnyčios indus, jis išpirko 7.000 persų belaisvių iš romėnų nelaisvės ir grąžino juos į tėvynę. Iš romėnų valstybės ištremti N e s t o r i j a u s š a l i n i n k a i Persijoje rado globą ir pakentimą. Jų tarpe veikė iš Edesos ištremtas Barsamus kaip Nisibidos vyskupas. Jis išvystė ir sustiprino nestorijanismą dogmatiniai, ir pagaliau jam vadovaujant synode B e t - L a p a t e 483 ir 484 metais k r i k š č i o n i š k a b a ž n y č i a

Persijoje galutinai atskilo nuo bažnyčios romėnų valstybėje. Šitą atskilimą persų valdžia labai palaikė. 499 metais visa Persijos bažnyčia pasiskelbė nestorijanine. Nuo to laiko ji naudojosi visiška sąžinės laisve, ištisus šimtmečius pasižymėjo pastoviu pražydimu; įsikūrus savo teologinę mokyklą, vystė nestorijanizmo mintis ir su pasisekimu dirbo sukrikščionijimo darbą tarp Azijos tautų. Taip Kosmos Indikopleustes 535 m. rado Persijos krikščionių Taprobanėje (Ceilone), Matėje (Malabare) ir Kalijane (Kalkutoje); atrodo, kad anais laikais Kristaus mokslas buvo atsiekęs net pačią Kiniją.

Persų valstybės nedraugingumas romėnų valstybei tęsėsi, ir grobuoniški užpuldinėjimai, kurie ypačiai dažnai pasikartodavo prie Kosru (Chosroes'o) II, nedavė ramybės romėnų valstybės rytų pakraščiams. Pagaliau ciesorius Heraklijus (621—628) sudavė nulemiantį smūgį sasanidų valdžiai Persijoje, o arabų kalifai 651 metais visai užkariavo persų valstybę.

§ 28. **Krikščionybė Armenijoje.**

Jau Tertuljano laikais buvo žydinčių parapijų Armenijoje. Į tą kraštą krikščionybė bus greičiausiai atėjusi iš Sirijos, ypačiai iš Edesos ir Nisibidos. Bet tikru armenų apaštalu laikomas **Gregoras Iliuminatorius.** Kalbama, kad jis kilęs iš partų karališkos arsacidų šeimos. Iš jų šeimai surengtos skerdynės jį išgelbėjusi auklė. Jis buvęs nugabentas į Kapadokijos Cezarėją ir čia išauklėtas krikščioniškoje dvasioje. Sugrįžęs į savo tėvynę apie 286 metus, jis patraukė krikščionybės pusėn karalių Terdatą (Tiridatą) III (302 m.), kurs buvo grąžintas arsacidų sostan romėnų pagalba. Nuo šio laiko su di-

deliu pasišventimu pradėjo skleisti krikščionybę Armenijoje. Karalius reiškė didelio palankumo Gregoro darbui; Kristaus mokslą jis paskelbė valstybine religija, o bažnyčią tautine; tik trumpą laiką ji priklausė nuo Cezarėjos vyskupo Kapadokijoje; bažnyčias apdovanojo žeme; pagoniškosios šventovės ir jų turtai daugiausiai buvo atiduotos bažnyčiai. Pagoniškųjų žynių sūnūs buvo auklėjami krikščioniškais dvasininkais. Romėnų ciesorius Maksiminus 312 metais puolė Armeniją, stengėsi ją užkariauti, o gyventojus priversti atpulti nuo krikščionybės. Armenijos bažnyčia, vadovaujama metropolitų iš giminės Gregoro Iliuminatoriaus, buvo iki jo proainio Narseso I bažnytinėje nuo Cezarėjos priklausomybėje. Synodas Valaršapade 366 metais nutraukė bažnytinius santykius su Cezarėja. Patriarchai arba k a t o l i k a i buvo nuo nieko nepriklausomi. Jų sostinė buvo Aštarage. Narseso sūnus S a h a k a s (Izaakas) Didysis (390—442) globojo bažnyčią tinkamoje aukštumoje ir pražydime ir sunkiais laikais, kada romėnų valstybės įsibrovėliai kovojo su vietinėmis partijomis dėl Armenijos valdymo. Šv. Mesrobas (†441) su Sahaku išrado armėnų tautos kalbai raides ir išvertė Bibliją. Prie Sahako įpėdinio, katoliko Juozapo išsiveržė didysis religijos karas su P e r s i j o s S a s a n i d a i s, kurie buvo pasiryžę grąžinti armėnus prie Coroastro religijos. Nelygiame mūšyje prie Dechmudo upės 451 m. šventoji armėnų sąjunga buvo nugalėta. Nepaisant sunkių priespaudų armėnai visdėlto išlaikė savo krikščioniškąjį tikėjimą. Persekiojimai liovėsi apie 448 m. Armenijos bažnyčia pateko graikų teologijos įtakon. Prie katoliko Babken'o synodas Valaršapade 491 m. pripažino monofizitizmą, o 527 m. synode Feyjne pasmerkė Chalcedono nutarimus.

Gregoras Iliuminatorius sukėlė tarp savo tautiečių karštą norą švietimui ir mokslui; o kai Mesrobas išrado armėnų kalbai rašto ženklus, prasidėjo aukso laikotarpis armėnų literatūrai penktame šimtmetyje. Daug veikalų buvo išversta iš graikų ir siriečių kalbos; be to ir iš armėnų tautos kilo žymių, garsių rašytojų, kurie vystė savąją literatūrą. — Armenijos bažnyčia ir dabar vadinama jos didelio įsteigėjo Gregoro Iliuminatoriaus vardu — armėno - gregorijanine.

§ 29. Krikščionybė Iberijoje (Georgijoje).

Iberijoje, tarp Armenijos ir Kaukazo, (dabartinėje Georgijoje arba Gruzijoje) krikščionybė pradėjo plėstis apie 326 metus. Kristaus mokslą pradėjusi skleisti vergė iš Armenijos, vardu Nino, kuri savo malda išgydžiusi bent kelis ligonius. Iberijos karalius prašęs ciesorių Konstantiną atsiųsti jam vyskupą. Tačiau šio krašto kaip ir kaimyninės Albanijos bažnyčia buvo Armenijos įtakoje ir palaikė su ja glaudžius santykius. Savo dvasiškąją galvą rinko pati Georgija, bet šventino jį Armenijos katolikas. Šeštojo amžiaus pabaigoje Georgijos patriarchas Kirijonas pripažino Chalcedono koncilio nutarimus. Tuo pasinaudojo ir Nestorijaus pažiūrų šalininkai.

Iš Iberijos krikščionybė prasiskynė sau kelią į lacijų tautą dabartiniame Krime (Kolchidoje).

§ 30. Krikščionybė Etijopijoje - Abesinijoje, Nubijoje, Arabijoje, Indijoje.

1) **Etijopija** vadinama visi kraštai į pietus nuo Egipto; jų branduolį sudarė Habeš - Abesinija su sostine Auksumu arba Auksuma. Pirmame krikščioniškame amžiuje į istorijos vaidintuvę įžengianti valstybė šiaurėje sie-

kė Egipto sienų, rytuose plėtėsi iki Arabijos įlankos. Sugrįžus filosofui Metrodorui iš atradimų kelionės į Tyrų, pasakojimai apie tolimus kraštus sužadino pirklį Meropijų užmegzti prekybos santykius su kraštais į pietus nuo Egipto. Bet čia buvo išžudyta visa laivo įgula. Pasigailėta tik dviejų jo artimiausių palydovų jaunuolių Frumencijaus ir Edisijaus; kaip vergai jie buvo nugabenti į valdovo rūmus Auksume. Jie įgijo tokio didelio Abesinijos karaliaus palankumo ir pasitikėjimo, kad jie buvo paskirti sosto įpėdinio Airano auklėtojais. Prieš mirdamas karalius išlaisvino juos.

Jie parsikvietė krikščioniškų pirklių ir skleidė tarp krašto gyventojų Kristaus mokslą. Pats karalius ir jo broliai buvo pakrikštyti. Pats Frumencijus vyko į Aleksandriją, kad Atanasijus pašventintų jį vyskupu. Prašalinus Atanasijų, veltui bandė paveikti Frumencijų Aleksandrijos patriarchas aryjanismo naudai. Niekais nuėjo ir pastangos ciesoriaus Konstantino, kuris norėjo jį pašalinti Teofilo iš Diu pagalba. Atrodo, kad po šių pirmųjų bandymų Abesinijos krikščionijimas buvo kaikuriam laikui kaip ir apmiręs, nepaisant to, kad Egipto vienuoliai nesiliovė ten misijonavę. Abesinijos - Etijopijos sukrikščionijimas greičiausiai įvyko tik penktame - šeštame šimtmetyje, nes Auksumo negusai iki tam laikui dar vadino save Areso (graikų karo dievo) sūnumis. — Abesinijos patriarchas arba abuna priklausė nuo Aleksandrijos patriarcho. Vyraujančiai Egipto krikščionių nuotaikai ir Abesinijos bažnyčia pasidavė — ji priėmė monofizitizmo mokslą. Pamaldose ir drausmėje užliko daug senovės iš žydijos ir ne mažiau vietinių krašto papročių: šalia sekmadienio švenčiamas ir šeštadienis; veikia valgių draudimai;

apipiaustymo paprotys taip pat neišnykęs; turi prisakymų kraitę. Jų kanonas susideda iš 81 knygos; be paprastų Biblijos knygų kanoninėmis laikoma 16 raštų, kilusių dar prieš koncilį Chalcedone.

2. **Nubija** (į pietus nuo Egipto). Šiame krašte krikščionybė buvo išplatinta monofizitizmo dvasioje. Apie 550 m. monofizitas presbiteris Julijanas kreipėsi prie ciesorienės T e o d o r o s, prašydamas jo sumanymą skelbti Evangeliją Nubijos krašto gyventojams palaikyti ir užtarti pas ciesorių Justinjaną. Pastarasis pritarė tokiai minčiai; jo manymu tą darbą turėjo atlikti ne monofizitai, bet katalikų vyskupai. Keliui savo Evangelijos skelbėjams pratiesti jis pasiuntė pasiuntinius pas Nubijos karalių su gausiomis dovanomis. Bet ciesoriaus vietininkas Egipte, ciesorienės priešingai paveiktas, sutrukdė pasiuntiniams tolimesnę kelionę įvairiais paruošimais. Tuo tarpu Julijanas ir jo palydovybė su didelėmis dovanomis anksčiau nuvyko pas Nubijos karalių ir rado pas jį didelio palankumo. Julijanas pakrikštijo patį karalių ir daug didžiūnų. Kai pagaliau atvyko ir ciesoriaus pasiuntiniai, jie nebebuvo karaliaus priimti kaip klaidingojo mokslo atstovai. Julijanas dar veikė dviejus metus Nubijoje ir įsteigė monofizitinę vyskupiją, kuri priklausė nuo artimiausio Egipto vyskupo.

3. **Arabija.** Iš Abesinijos krikščionybė perėjo į pietų Arabiją. Konstantinas siuntė 350 m. T e o f i l ą iš D i u (dabar sala Sokotora Arabijos įlankoje prie Raudonosios jūros) pas himjaritų (himjarų) karalių Jemene. Teofilas buvo išauklėtas Konstantinopolyje krikščioniškoje dvasioje ir paskirtas vyskupu misijos darbui tolimuose rytuose ir pietuose. Jemene jis pakrikštijo krašto valdoną Abdul Kalalą ir išrūpino leidimą laisvai laikyti pamaldas atvykstantiems pirkliams krikščionims.

Bažnyčios buvo pastatytos Tafare, Adene (kadaise portus Romanus) ir Hormuce, Persijos prekybos mieste. Jau tais laikais skaitlingi to krašto žydai nedavė ramybės krikščionims. O šeštame šimtmetyje sostą Jemene užėmė žydas Du - Nuvas, kurs persekiojo krikščionis su nepaprastu žiaurumu. Į tai įsikišo Abesinijos karalius Eleesbanas: vainikuotasis žydas buvo nužudytas. Nuo to laiko Jemene buvo krikščioniški karaliai, kol persų karalius Kosru II 616 metais užkariavo ir padarė tą kraštą Persijos provincija. — Tarp arabų bastūnų veikė krikščioniški anachoretai, vienuoliai stilytai.

4. **Indijoje** rado Teofilas iš Diu apie ketvirtojo šimtmečio pusę paskiras krikščioniškas parapijas. Teofilas buvo pasiųstas į Konstantinopolį kaip įkaitas; čia išauklėjo jį dvasininko urėdui. Sugrįžęs į tėvynę su žymiu pasisekimu jis skelbė Evangeliją Indijos kraštuose. Indijos bažnyčios santykiai su Persijos bažnyčia taip paveikė, kad Indijos bažnyčia taip pat priėmė Nestorijaus mokslą. Kosmos Indikopleustes, vienuolis iš Sinai'o pusiasalio, buvęs pirklys iš Aleksandrijos, šeštame šimtmetyje dar rado tris krikščioniškas parapijas Indijoje.

§ 31. Monofizitų bažnyčia.

Nepatenkinti Chalcedono koncilio nutarimais kūrė savo nepriklausomas bažnyčias. Skaitlingiausi monofizitai buvo Egipte. Iš neapykantos priešingų pažiūrų graikams jie prašalino graikų kalbą iš bažnytinio vartojimo ir išsirinko savo atskirą patriarchą Koptijos kraštui. Be Abesinijos ir Nubijos daug monofizitų buvo Sirijoje ir Mesopotamijoje. Čia juos organizavo ir nuo žlugimo išgelbėjo visiems rytams vyskupu pašventintas vienuolis **Jokūbas Cancalus**, paprastai vadinamas dėl jo elgetos rūbų el Baradai. Pagal

jo vardą Sirijos monofizitai vadinami **jokūbitais.** Jų patriarcho sostinė buvo Gubos mieste Sirijoje.

Jokūbitų bažnyčia pergyveno nuo 8 iki 13 šimtmečio savo pražydimo laikotarpį. Savo vadų tarpe ji turėjo didžiai mokslingus vyrus. Jie rašė veikalus tiek iš teologijos tiek iš visų kitų mokslo šakų. Čia paminėtini Jokūbas, Edesos vyskupas († 707), vyskupas Georgijus, Arabu vadinamas († 724). Pražydimo perijodą užbaigė žinomiausias savo mokslingumu Gregorijus Abulfaradž, krikštyto žydo gydytojo sūnus, paprastai vadinamas Barhebreus († 1286). Jo pasiaukojimas, jo nepaprastas mokslingumas, jo vaisingumas mokslingų veikalų srityje, jo mitrumas gydyti ligonis sukėlė bendrą pagarbą pas krikščionis, mahometonus ir žydus.

LITERATŪRA:

1. Karl Müller — Kirchengeschichte, Tübingen, I. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1924.

2. Gustav Krüger — Handbuch der Kirchengeschichte, Tübingen, I. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1923.

3. Dr. Wilhelm Moeller — Lehrbuch der Kirchengeschichte, Freiburg I. B. I. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1889.

4. Joh. Heinr. Kurtz — Lehrbuch der Kirchengeschichte, Leipcig, August Neumann, 1906.

5. Karl Heussi — Kompendium der Kirchengeschichte, Tübingen, I. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1922.

6. H. Appel — Kurzgefasste Kirchengeschichte, Leipcig, A. Deichterische Verlagsbuchhandlung; Erlangen, Dr. Werner Scholl. 1925.

7. Karl von Hase — Kirchengeschichte, Leipcig, Breitkopf und Härtel, 1900.

8. H. Freiherr von Soden — die Entstehung der christlichen Kirche B. G. Teubner, Leipcig — Berlin, 1919.

9. Ks. I. Machlejd — Dzieje Kosciola Chrzescijanskiego, Warszawa, E. Wende i Sp., 1905.

TURINYS

III. Skyrius: graiko - romėniška valstybinė bažnyčia.

Dogmos raida: mokslo ginčai.

IV. Skyrius: bažnyčia už rytų valstybės ribų.

INDEX NOMINUM

(Skaičiai pažymi puslapį).

ATITAISYMAI.

Šiame veikalėlyje ir prie didžiausių pastangų vienodinti svetimų žodžių rašybą visdėlto prasiskverbė ir nevienodumų. Pasitaiko galunė „ismas" ir „izmas"; priebalsė „s" tarp dviejų balsių perduodama raide „s" ir „z", pavyzdžiui Eusebijus ir Euzebijus. Toks pat nevienodumas pasitaiko ir su balsėmis „e" ir „ė". Tas pat žodis kartais atspausdintas **tai viena tai kita raide** „e", pavyzdžiui „askeze" ir „askėzė". Taipat tenka pasakyti apie „y" ir „i", „ch" ir „k". Tokios klaidos čia neatitaisomos, nes jos neiškraipo minties.

Išspausdinta:	**Turi būti:**
izraelitai, Aleksandrijos puslap. 15. eilutė 17 nuo apačios	izraelitai; Aleksandrijos
garbė pusl. 17 eilutė 16 nuo apačios	gerbė
atimta gyvybę p. 25 eil. nuo virš.	atimta gyvybė
Herodas pusl. 25 eil. 12 nuo apač.	Erodas
būt 29 puslp. 13 eil. nuo apč.	būtų
Klemanso puslp. 30 eil. 15 ir 16 nuo apč.	Klemenso
įgyjo puslp. 31 eil. 4 nuo virš.	įgijo
Armenojoje puslp. 35 eil. 10 nuo apč.	Armenijoje
Egipto puslp. 36 eil. 11 nuo virš.	Egipte
jo mokslas puslp. 39 eil. 1 nuo virš.	mokslas jo
Origenis puslp. 44 eil. 8 nuo apč.	Origenes
pranašyščių puslp. 47 eil. 6 nuo virš.	pranašysčių
vertė ir reikšmė puslp. 47 eil. 2 nuo virš.	verte ir reikšme
ostiarti puslp. 51 eil. 11 nuo virš.	ostiarii
krikšmioniškąją puslp. 56 eil. 12 nuo apč.	krikščioniškąją
turificati puslp. 57 eil. 1 nuo apč.	thurificati
priežaščių puslp. 59 eil. 7 nuo virš.	priežasčių
krikščioniškase puslp. 60 eil. 12 nuo virš.	krikščioniškose

Handrijanui puslp. 64 eil. 17 nuo virš.	Hadrijanui
kap puslp. 64 eil. 5 nuo apč.	kaip
kuri puslp. 65 eil. 14 nuo apč.	kurį
visus puslp. 73 eil. 10 nuo virš.	visas
atpildų puslp. 73 eil. 14 nuo apč.	atpildu
politika puslp. 75 eil. 12 nuo virš.	politiką
kienio puslp. 77 eil. 8 nuo apč.	kieno
žymių puslp. 79 eil. 17 nuo apč.	žynių
iš puslp. 83 eil. 11 nuo virš.	ir
Antanazijus puslp. 84 eil. 16 nuo apč.	Atanazijus
vystymosi puslp. 88 eil. 10 nuo virš.	vystymesi
nutarimis puslp. 93 eil. 6 nuo apč.	nutarimais
išvyko puslp. 95 eil. 13 nuo virš.	išvydo
teismui puslp. 97 eil. 9 nuo virš.	teismui
preš puslp. 98 eil. 5 nuo apč.	prieš